

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ АДЛИЯ ВАЗИРЛИГИ
ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЎРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ**

**“МЕҲНАТ ВА ИЖТИМОЙ ТАЪМИНОТ ҲУҚУҚИ”
КАФЕДРАСИ**

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ЧЕТ ЭЛ ФУҚАРОЛАРИНИНГ
МЕҲНАТИНИ ҲУҚУҶИЙ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ ЎЗИГА ХОС
ХУСУСИЯТЛАРИ**

мавзусида ёзилган

БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ ИШИ

Бажарди: 4-курс 1-турух “Халқаро ҳуқуқийфаолият” йўналиши талабаси
Олимив Шахбоз Олимович

Илмий раҳбар: “Меҳнат ва ижтимоий таъминот ҳуқуқи” кафедраси катта ўқитувчиси
Саримсакова Гулнора Кадировна

ТОШКЕНТ – 2016

МУНДАРИЖА

КИРИШ.....	03
I-БОБ. Чет эл фуқороларининг Ўзбекистон Республикасидаги меҳнат ҳуқукий мақомининг умумий тавсифи.	
1.1. Чет эл фуқороларининг ҳуқукий мақоми тушунчаси	11
1.2. Чет эл фуқороларининг ҳуқукий мақомини тартибга соловчи ҳалқаро-меъёрий хужжатлар.....	19
1.3. Ўзбекистон Республикасида чет эл фуқороларининг меҳнатини тартибга соловчи манбалар.....	39
II-БОБ. Ўзбекистон Республикасида чет эл фуқороларининг меҳнатини ҳуқукий тартибга солиш.	
2.1. Ўзбекистон Республикасига меҳнат фаолияти билан шуғулланиш мақсадида келган чет эл фуқороларини ишга қабул қилишнинг ўзига хос хусусиятлари.....	47
2.2. Ўзбекистон Республикасида чет эл фуқоролари билан меҳнат шартномасини бекор қилишнинг ўзига хос хусусиятлари.....	56
2.3. Ўзбекистон Республикасида доимий истиқомат қилаётган чет эл фуқороларининг меҳнатини тартибга солишнинг ўзига хос хусусиятлари.....	62
Хуроса.....	68
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.....	73
Илова.....	81

КИРИШ

Мавзунинг долзарбилиги. Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришгандан сўнг 1992 йил 8-декабрда ўзининг энг устивор ва давлатнинг келажагини белгилаб берадиган, олий юридик кучга эга бўлган Конституциясини қабул қилди. Конституциямизнинг 1-моддасида Ўзбекистон – суверен демократик республика¹ эканлигилигини белгилаши алоҳида аҳамиятга эга. Демак давлат ўз мустақиллигини этироф этиб, ҳеч қайси давлат унинг ички ишларига аралashiшга ҳаққи йўқ эканлигини билдиради, ушбу принцип халқаро хужжати БМТ Низом²ида ҳам ўз аксини топган. Лекин ушбу принцип давлатларга ўз ички худудида ҳар қандай ишни амалга оширишга руҳсат бериш дегани эмас. Яъни биз биламизки, халқаро хуқуқда умумэтироф этилган принциплар мавжуд, ушбу принципларни Халқаро ташкилотлар томонидан ишлаб чиқилган бўлиб, уларни ўз қонунчилигига мувофиқ ратификация қилган давлатлар, Халқаро хужжатда акс этган принцип ва нормаларга давлатлар амал қилиш мажбурий эканлиги билан ўзини алоҳида аҳамиятига эга. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг Муқадимасида ҳам халқаро хуқуқнинг умум эътироф этилган қоидалари устунлигини тан олган³лигини кўришимиз мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг «Мамлакатимиз истиқлонинг дастлабки йиллариданоқ белгилаб олган бозор иқтисодиётига йўналтирилган демократик давлат қуриш, инсон хуқуқ ва эркинликлари, қонуний манфаатларини таъминлаш, одил фуқаролик жамияти барпо этиш каби улуғвор мақсадларга эришишда Конститутсиямиз хуқуқий асос бўлиб хизмат қилмоқда»⁴ деган фикрлари ҳозирги кунда ўз аксини топмоқда.

Мамлакатда хуқуқий давлат ва демократик жамият барпо этиш билан боғлиқ туб ўзгаришлар, ташқи иқтисодий алоқаларни ривожланиши жисмоний шахсларнинг хуқуқ ва эркинликларини таъминлаш бўйича хуқуқий замин яратмоқда. Ўзбекистон Республикасига кириб келаётган чет эл фуқароларини унинг хуқуқ ва эркинликларини таъминлаш давлатнинг олдидаги асосий вазифалардан бири эканлигини халқаро хужжатларда ўз аксини топган. Ҳақиқатан ҳам «мустақиллик инсон хуқуқларининг ривожида жамият талабларини белгилаб берди ва аҳоли фаоллигини ўсишида ўз ифодасини топди»⁵. Шу боис суверен давлатимиз олдида турган мазкур вазифаларни

¹Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. Тошкент. “Ўзбекистон” Нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2016 йил 1-модда

² Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Низоми 1945 йил 26-июнь 2-модда.// Р.Т.Хакимов Узбекистан и Организация Объединенных Наций. – Т., 1995. – С.77 -111

³ Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. Тошкент. “Ўзбекистон” Нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2016 йил 1-модда Муқаддима

⁴Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А. Каримовнинг “Озод ва фаровон ҳаётимизнинг хуқуқий асос” мавзусидаги маъруzasи <http://press-service.uz/uz/document/5050>

⁵ Рашидова С.Р. Ўзбекистон Республикасида инсон хуқуқ ва эркинликларини химоялаш ва уларга риоя қилишда Омбудсманнинг роли. // Ж. О’zbekistonda ijtimoiy fanlar. -Т.: 2001. №4-5. Б. 56.

амалга ошириш, шунингдек мамлакатимизда чет элликларнинг хукукий ҳолатига оид муаммоларни чуқур ўрганиш, илмий таҳлил этиш ва унинг асосида миллий қонунчиликни такомиллаштириш долзарб масалага айлантирди.

Ўзбекистон Республикаси халқаро хукукнинг умумий эътироф этилган принципларига амал қилиши ва халқаро ташкилотларга аъзолиги натижасида, халқаро хукуқ субектлари томонидан қабул қилинган конвенция, пакт ва бошқа халқаро хужжатларни Ўзбекистонни Олий органи томонидан қонунда белгиланган тартибда ратификация қилганда, давлатлар ўзаро ушбу мажбуриятларни бажаришга мажбур ҳисобланади¹. В.Норовнинг таъкидлашича, биз учун халқаро ва минтақавий ташкилот доирасида ҳамкорлик қилиш масаласи ўта муҳимдир. Бугун Ўзбекистон БМТ, Европада Хавфсизлик ва Ҳамкорлик Ташкилоти, Жаҳон банки, Шанхай ҳамкорлик Ташкилоти, Марказий Осиё Ҳамкорлиги ташкилоти каби 40 дан зиёд халқаро ва минтақавий ташкилотларда иштирок этмоқда. Халқаро ташкилотларнинг кўмаги билан Ўзбекистон умумбашарий ва минтақавий даражаларда ўзининг манфаатларини ҳимоя қилмоқда². Шуни таъкидлаш жоизки, халқаро меҳнат стандартлари ўзининг аҳамиятига кўра фарқланадилар. Халқаро-хукукий хужжатларда ушбу стандартларнинг баъзилари баъзиларига асос сифатида қўрилади. Ушбу стандартларнинг таҳлилига маҳсус адабиётларда катта эътибор қаратилади.³ Ўзбекистоннинг Бирлашган Миллатлар Ташкилоти ва бошқа нуфузли халқаро ташкилотлар билан ўрнатган фаол ҳамкорлиги натижасида “Инсон хукуqlари Умумжаҳон Декларацияси”, “Иқтисодий, ижтимоий ва маданий хукуqlар тўғрисида”ги Халқаро Пакт, “Фуқаролик ва сиёсий хукуqlар тўғрисида”га Халқаро Пакт, “Оналики мухофаза қилиш тўғрисида”ги, “Аҳоли бандлиги соҳасидаги сиёsat тўғрисида”ги, “Аёлларни камситишнинг барча шаклларига барҳам бериш тўғрисида”ги, “Аёллар ва эркаклар teng меҳнати учун teng ҳақ тўлаш тўғрисида”ги, “Ҳафталик иш вақтини 40 соатга қисқартириш ҳақида”ги, “Йиллик ҳақ тўланадиган таътиллар тўғрисида”ги, “Аёллар ва эркаклар teng меҳнати учун teng ҳақ тўлаш тўғрисида”ги, “Бола хукуqlари тўғрисида”ги ва бошқа халқаро хукукий хужжатлар ратификация қилинди. Мазкур халқаро хукукий хужжатлар фуқароларнинг меҳнат қилиш, меҳнатга яраша ҳақ олиш, дам олиш, соглом меҳнат шароитларида ишлаш, эркин касб танлаш каби хукуqlари тўла-тўқис руёбга чиқарилиши ва кафолатланиши учун зарур қонунчилик базасининг яратилишига ёрдам берди. Ҳозирги даврда давлатларнинг

¹ Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодекси Тошкент шаҳри, 1995-йил 21 декабрь, 161-І-сон 01.04.1996 йилдан амалга киритилган 10-модда

² Норов В. Ўзбек дипломатияси: ташаббускорлик, pragmatizm ва олийжаноблик. //Ж. Qonun himoyasida. –Т.: 2003.

№8(92). – Б. 20-26

³ Трудовое право России / Под ред. Ю.П.Орловского и А.Ф. Нуридиновой. – М.: МЦФЭР, 2004, С. 797, Трудовое право России / Под ред. А.М.Куренного. – М.: Юристъ, 2004, С.471.

иқтисодиёти ривожланиб бориши натижасида, давлатлар бошқа давлатларнинг ҳудудида ҳам товарлар етказиб беришга киришади. Биз биламизки, бирон бир давлат алоҳида ташки дунёдан ажралган ҳолда фаолият кўрсата олмайди¹. Ушбу гаплар нақадар тўғри эканлигини ҳозирги кунни ўзи кўрсатиб ўтмоқда. Ўзбекистонга кириб келаётган чет эл фуқаролари ўз хизматларини кўрсатиб ва бизнинг юртга ишга қабул қилишда ўзининг бир қанча талаблари мавжуд бўлиб, Ўзбекистон Республикаси қонунчилигига уларга қандай талаблар қўйилганлиги албатта ўзига ҳос хусусиятга эга. Ўзбекистон Республикаси Президенти “Мамлакатимизда қабул қилинган қатор қонунлар ва қонунчилик ҳужжатлари ҳукуқни муҳофаза қилувчи, назорат органлари ва маъмурий тузилмаларнинг тадбиркорлик фаолиятига ноқонуний аралашувини бартараф этиш учун қатъий тартиб ўрнатиш ва ана шу идораларнинг раҳбарлари ҳамда мансабдор шахсларининг жавобгарлигини ошириш бўйича катта аҳамиятга эга бўлди”² деб айтиб ўтилган гаплари ҳозирги кунда қонунчиликда ўз аксини топмоқда.

Бундан ташқари ҳозирги кунда ривожланган ва ривожланаётган давлатларда иқтисоди ривожланиши натижасида, давлатларда иш ўринларига талаб кучайтгани ва малакали муттахассисларни жалб қилиш кераклиги ва арzon иш кучи талаб қилаётганлиги сабабли, давлатлар чет эл фуқароларини ишга қабул қилмоқда.

Ўзбекистон Республикасида чет эл фуқороларининг меҳнат ҳукукий ҳолатини аниқлаш муаммолари кейинги йилларда, айниқса, муҳим аҳамият касб этмоқда. Бир томондан, бу ҳолатда Ўзбекистон иқтисодиётига чет эл инвесторлари ва тадбиркорларининг кўпроқ жалб қилинаётганлиги, жисмоний шахсларнинг мамлакатга кириши ва чиқиши билан боғлиқ маъмурий-ҳукукий тақиқларнинг ва чекланишларнинг бекор қилиниши, ташки иқтисодий фаолият тартибларининг либераллашуви, меҳнат фаолияти билан шуғулланиш учун доимий ёки вақтинчалик асосда чет эл фуқоролари ва фуқоролиги бўлмаган шахсларнинг узоқ муддатли қурилиш ва бошқа обьектларга тобора кўпроқ жалб қилиниши натижасида ҳудудимизда келиб яшаётган чет эл фуқоролари сонининг мунтазам ортиб бориши кузатилмоқда. Шу ўринда Ўзбекистон Республикасига келаётган чет эл фуқароларининг меҳнатини ҳукукий тартибга солишнинг ўзига ҳос хусусиятлари ҳақида ва ишга қабул қилишдаги жараёнлар битирув малакавий ишимизнинг долзарб

¹ Хусанов О.Т. Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий ҳукуки. // юридик фанлари доктори, профессор М.Х.Рустамбоевнинг умумий таҳрири остида. Дарслик. –Тошкент: ТДЮИ, 2012. – Б-63

² Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А. Каримовнинг мамлакатимизни 2015-йилда ижтимоний-иктисодий ривожлантириш якупнари ва 2016-йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишлиланган Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маъруzasи 16.01.2016// <http://press-service.uz/uz/news/5226/>

муоммоларидан бири ҳисобланади. Чунки чет эл фуқароларини ишга қабул қилишда Ўзбекистон Республикаси фуқароларига қараганда бошқача талаблар мавжуд бўлиб уларни факатгина қонун талабқилган шартларга мувофиқ ишга қабул қилинади. Шу кунгача чет эл фуқароларини ҳуқуқий мақоми ва улар ҳақида илмий ишлар қилинган бўлишига қарамай, чет эл фуқароларини Ўзбекистон Республикасида меҳнатини ҳуқуқий тартибга солишнинг ўзига ҳос ҳуқусиятлари ҳақида илмий тадқиқот иши олиб борилмаган.

Умуман меҳнат миграцияси, масалалари цивилист олимлар X.Рахмонкулов, Т.А.Умаров, И.В.Самиев, С.Ҳамроев, Россия Федерацияси олимлари М. Богуславский, А.М. Лушников, Э.Б. Френкель, И.Я.Киселев, К. Гусов, В.Н.Толковалар томонидан халкаро ҳусусий ҳуқуқ нуқтаи назаридан ўрганилган.

Меҳнат миграцияси, ҳусусан, чет эл фуқароларининг Ўзбекистон Республикаси худудидаги меҳнатини ҳуқуқий тартибга солиш масалалари меҳнат ҳуқуқи буйича мутахассис юрист олимлар А. Иноятов, М. Гасанов, Й. Турсунов, Г. Саримсакова, П. Рустамовлар томонидан ўрганилган.

Юқоридагилардан келиб чиқиб айтиш мумкинки, чет эл фуқароларининг меҳнатини Ўзбекистон Республикасида ҳуқуқий тартибга солиш масаласини ўрганиш долзарб масала бўлиб ҳисобланади.

Мавзунинг ўрганилганлик даражаси. Ўзбекистон Республикасида чет эл фуқароларининг меҳнатини ҳуқуқий тартибга солишга доир қонунчиликни ва назарий ўрганилганлигини таҳлил қилиш шуни кўрсатадики, бу соҳада олиб борилган тадқиқот ишлари меҳнат ҳуқуқи жихатдан баъзи олимлар томонидан ўрганилмоқда.

Юрист цивилист олимлар X.Рахмонкулов, С.Ҳамроевлар меҳнаткаш мигрантнинг халкаро ҳусусий ҳуқуқдаги ҳуқуқий макомини тадқиқ этишга ҳаракат қилишган бўлса, меҳнат ҳуқуқи соҳаси мутахассис олимлари А.Иноятов, М.Гасанов, Й.Турсунов, П.Рустамов, Б.Б.Самархўжаев, Г.К.Саримсакова, Т.А.Умаров, И.В.Самиев Россия олимлари И.Я.Киселев, К.Гусов, В.Н. Толковалар чет эл фуқароларининг меҳнатини ҳуқуқий тартибга солиш масалаларини умумий тадқиқот обьекти сифатида ўрганишган.

Шуни таъкидлаш лозимки, чет эл фуқароларининг Ўзбекистон Республикасидаги меҳнат фаолиятини ҳуқуқий тартибга солиш яхлит илмий иш тариқасида кам ўрганилган.

Битирув малакавий ишини чет эл фуқароларининг меҳнатини ҳуқуқий тартибга солиш масалаларини оммавий ва ҳусусий нуқтаи назардан ўрганишни ўз олдига мақсад қилиб қўйган.

Битирув малакавий ишинини мақсади меҳнат соҳасидаги чет эл фуқароларининг ҳуқуқий мақомини аниқлаш, уларнинг меҳнатини тартибга солувчи манбаларни,

жумладан чет эл фуқароларининг меҳнат ҳуқуқий мақомини тартибга солувчи халқаро-меъёрий ҳужжатларни таҳлил қилиш орқали уни такомиллаштириш борасида таклифлар бериш; Ўзбекистон Республикасига меҳнат фаолияти билан шуғулланиш учун келган чет эл фуқароларини ишга қабул қилиш, улар билан меҳнат шартномасини бекор қилишининг ўзига хос томоналарини ўрганиш асосида тавсиялар, таклифлар ишлаб чиқишдан иборатдир.

Тадқикотнинг вазифалари. Юқорида кўрсатилган мақсаддага эришиш учун қуйидаги вазифаларни ҳал этиш лозим:

- Ўзбекистон Республикасида чет эл фуқароларининг меҳнат ҳуқуқий мақоми тушунчасини аниқлаш;

- Ўзбекистон Республикасида чет эл фуқароларининг меҳнатини қўллаш соҳасидаги миллий-ҳуқуқий қонун ҳужжатларини чукур илмий таҳлил этиш;

- Чет эл фуқароларининг ҳуқуқий мақомини тартибга солувчи халқаро-меъёрий ҳужжатларни таҳлил қилиш;

- Мамлакатимизда чет эл фуқароларининг меҳнатини қўллаш билан боғлиқ ўзига хос томонлари ва муаммоларини ўрганиш;

- Ўзбекистон Республикасида доимий истиқомат қилаётган чет эл фуқароларининг меҳнатини ҳуқуқий тартибга солишни ўзига хос хусусиятларини ўрганиш ва тавсия, таклифлар бериш;

- Ўзбекистон Республикасида чет эл фуқароларининг меҳнатини қўллашни ҳуқуқий тартибга солиш соҳасидаги қонунчиликни такомиллаштириш юзасидан таклиф ва тавсияларни бериш бўлиб хисобланади.

Тадқиқот обьекти бўлиб, инсон ҳуқуқлари соҳасидаги халқаро ҳуқуқий меъёрлар ва тамоиллар, чет элликларнинг ҳуқуқ ва эркинликларига оид халқаро ҳужжатлар ҳамда уларнинг ҳуқуқий ҳолатини тартибга солишга қаратилган амалдаги миллий қонунлар ташкил этади ва чет эл фуқароларининг Ўзбекистон Республикаси худудида меҳнат фаолиятини амалга ошириш билан боғлиқ ҳуқуқий муносабатлар ҳисобланади.

Бакалавр тадқиқот ишининг предмети мулкчилик шаклидан қатъий назар барча турдаги корхона ва ташкилотларда вужудга келадиган чет эллик фуқароларининг меҳнатини жалб қилиш ва бу муносабатларни ҳуқуқий тартибга солиш билан боғлиқ қонунчиликни бажарилишини таъминлаш муаммолари саналади.

Битирув малакавий ишини ахамияти. Битирув малакавий ишида илгари сурилган янги ғоялар, таклиф ва тавсиялар мамлакатда чет эл фуқароларининг меҳнатини ҳуқуқий тартибга солиш соҳасида қонунийлик ва ижтимоий адолат тамойилини янада мустаҳкамланишига, қонунчилик тизимини мукаммаллашувига, қонунбузарликлар

олдини олинишнинг самаралашувига, ходимларнинг ижтимоий манфаатларини ҳимоя қилиш механизмини ҳуқуқий жиҳатдан такомиллашувига ёрдам беради.

Тадқиқотнинг назарий асоси сифатида мамлакатимиз етакчи ҳуқуқшунос олимлари, шунингдек МДХ, давлатлари меҳнат ҳуқуқи, халқаро хусусий ҳуқуқ, халқаро ҳуқуқ бўйича мутахассислари асарларидан фойдаланилди. Тадқиқот ишида ҳуқуқшунос олимлар X.P. Рахмонкулов, С.Ҳамроев, А.Иноятов, М.Ю.Гасанов, Й.Турсунов Г.К.Саримсакова, П.Рустамов, Т.А.Умаров, И.В.Самиев шу билан бирга Россия ва бошқа давлатлар олимлари М.М.Богуславский, И.Я.Киселев, К. Н.Гусов, ва бошқа муаллифларнинг илмий ишлари ва шу соҳага тааллуқли мақолаларидан фойдаланилди.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги шундаки, бу соҳада бир қатор илмийумумий тадқиқотлар ўтказилган бўлсада, чет эл фуқароларининг меҳнатини ҳуқуқий тартибга солиш муаммолари меҳнат ҳуқуқи нуқтаи назаридан биринчилар қаторида ўрганилмоқда.

Битирув малакавий ишида чет эл фуқароларининг меҳнатини ҳуқуқий тартибга солиш борасидаги миллий ва халқаро қонунчилигимиз таҳлил килинди, чет эл фуқароларининг меҳнат соҳасидаги ҳуқуқларини кафолатлаш, чет эл фуқароларининг меҳнатини ҳуқуқий тартибга солиш соҳасини янада такомиллаштириш борасида қонунчиликка ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш бўйича илмий асослашга ҳаракат қилинган холда таклифларлар ва тавсиялар илгари сурилди.

Битирув малакавий ишининг меъёрий асосини инсон ҳуқуклари тўғрисидаги халқаро-ҳуқуқий ҳужжатлар, Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Ўзбекистон Республикаси иштирок этган ёки ратификация қилган халқаро шартномалар, Ўзбекистонда чет элликларнинг меҳнатини ҳуқуқий ҳолатини таргибга соловчи Ўзбекистон Республикаси қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Президенгининг фармонлари, Вазирлар Маҳкамаси қарорлари, вазирликлар ва идораларнинг меъёрий ҳужжатлари, Ўзбекистонда чет элликларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини таъминловчи давлат органлари фаолиятининг амалиёти ҳамда республика даврий матбуотида чиқарилган материаллар ташкил этди.

Тадқиқот методлари. Тадқиқотни амалга оширишда илмий билишнинг ҳам умумий, ҳам маҳсус методлари қўлланилган. Буларга тизимлилик, диалектик, статистик, қиёсий-ҳуқуқий, формал юридик, моделлаштириш ва башоратлаш, мантиқийлик, умумлаштириш, синтез ва анализ қилиш, тизимли ёндошув, амалдаги қонун ҳужжатлари ва уларни қўллашни илмий таҳлил этишлар киради.

Битирув малакавий тузилиши. Битирув малакавий ишининг тузилиши унинг максад ва вазифаларидан келиб чиқиб, кириш, иккита боб, олти параграф, хулоса,

фойдаланилган адабиётлар рўйхати ва тадқиқот ишига киритилган иловалардандан иборат.

І БОБ. ЧЕТ ЭЛ ФУҚАРОЛАРИНИНГ ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДАГИ МЕҲНАТ ҲУҚУҚИЙ МАҚОМИНИНГ УМУМИЙ ТАВСИФИ

1.1 Чет эл фуқароларининг ҳуқуқий мақоми тушунчаси.

Чет эл фуқароларининг ҳуқуқий мақоми хақида фикр юритишдан аввал, қандай шахслар чет эл фуқароси эканлиги ҳақида фикр юритиб ўтсак. Чет элликлар деб Ўзбекистон Республикасидаги фуқароларидан ташқари, чет эл фуқаролигига маънсуб ёки фуқаролиги бўлмаган шахсларни биз чет эл фуқароси – деб аташимиз мумкин. Ўзбекистон Республикасига келган чет эл фуқаролари, Ўзбекистон Республикасининг ўзининг фуқароларига қараганда меҳнат муносабатлари алоҳида ҳусусиятга эга ҳисобланади. Шу билан бирга чет элликлар билан давлат ўртасидаги ҳуқуқий муносабатлар масаласини таҳлил қилишдан аввал айнан «чет эллик» тушунчасини кўриб чиқиш лозим. Чунки дастлаб чет элликтоифасига кирувчи шахслар доираси белгилаб олинмаса, битирув малакавий ишимизни олдига қўйган мақсад ва муамоли вазиятни тўлиқ тадқиқоти ва аниқ ечимиға эга бўлиш мушқул вазифа ҳисобланади. Мазкур масала бўйича ўрганилган баъзи юридик адабиёттларда «чет эллик» ибораси ҳозирги даврда ҳам ўз расмий таснифига эга эмаслиги ҳақида фикр билдирилган¹. Биз «чет эллик» иборасини таҳлил қилиш учун халқаро ҳужжатларни таҳлил қилиб, «чет эллик» ибораси ҳақида оз бўлсада тушунча бор эканлигини кўриб чиқамиз. Жумладан, БМТ Бош Ассамблеясининг Яшаб турган мамлакат фуқаролигига эга бўлмаган шахсларга оид инсон ҳуқуқлари декларациясида²: «Ушбу Декларациянинг мақсадлари учун «чет эллик» ибораси белгиланган давлат ҳудудида бўлган ва унинг фуқаролигига эга бўлмаган ҳар қандай шахс чет эллик маъносини англатиши» илк бор кўрсатиб ўтилган.

Юқорида келтирилган тавсиф «чет эллик» иборасига нисбатан бир қатор ҳуқуқшунос олимлар томонидан икки хил, яъни тор ва кенг маънодаги тавсиф қўлланилиши тўғрисидаги фикрлар илгари сурилишига асос бўлди³.

Хамма инсонларнинг умумий жиҳатдан «чет элликлар» дейилгандан, бошқа давлат ҳудудида доимий равишда истиқомат қиласидаган шахслар ва бошқа давлатдан келган фуқароларни тушунишимиз сир эмас. Ушбу фикримиз қисман тўғри бўлса-да, лекин ушбу тушунча қуйилган масаланинг юридик мазмунини батафсил очиб бера олмайди.

¹Герасименко Ю.В. Конституционно-правовой статус иностранных граждан в Российской Федерации и роль органов внутренних дел в его обеспечении.-М.,1993.-С.14.

²БМТ Бош Ассамблеяси томонидан 1985 йил 13 декабрда қабул қилинган «Яшаб турган мамлакат фуқаролигига эга бўлмаган шахсларга оид инсон ҳуқуқлари Декларацияси // А.Х.Сайдов. Права человека. Т.1.-Т., 1995.- С.201 – 205

³ Одилкориев Х.Т., Очилов Б.Е. Ҳозирги замон халқаро ҳуқуқи: Дарслар.- Т.: Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия ун-ти, 2000. – Б 120;

Шу боисдан ҳам ушбу тушунча ўзининг тўлиқ мантиқий ечимиға эга бўлиши учун уни халқаро ҳуқуқий ва миллий қонунлар доирасида чукурроқ таҳлил этиш мақсадга мувофиқдир.

Мазкур масалада мамлакатимиз ўз мустақиллигини қўлга киритгунга қадар собиқ Иттифоқ қонунлари ҳаракатда бўлган¹. Ушбу ҳуқуқий ҳужжатларда мазкур давлат фуқаролигига эга бўлмаган ва унинг ҳудудида вақтинча ёки доимо истиқомат этувчи ҳамда бошқа чет давлат фуқаролик ҳуқуқига эга бўлган шахслар «чет эллик» деб қаралиши белгиланган.

Ҳуқуқшуност олим А. Маматқулов, «чет эллик» иборасига тасниф беришда, чет эллик деганда муайян давлат ҳудудида яшайдиган, лекин унинг фуқароси бўлмаган ва бошқа давлат фуқаролигида турган шахс англанишини қайд этган². Ҳуқуқшуност олим Р. Қаюмов Ўзбекистон фуқароси бўлмаган ва ўзининг чет давлат фуқаролигига мансублигини исботловчи далиллари бўлган шахслар «чет эллик фуқаролар» деб тан олинишини эътироф этган. Ҳуқуқшуност олим Р. Ҳакимов эса бўлиб турган мамлакати фуқаролигига эга бўлмаган ҳар қандай шахс чет эллик деб тушунилишини қайд этган³.

Ҳуқуқшуност олим Х.Т. Одилқориевнинг фикрича “ўзи яшаб турган давлатнинг фуқаролигига эга бўлмаган ва бошқа давлатнинг фуқаролигида бўлган шахсни чет эллик деб эътироф этилади⁴ деб фикр билдирганлар.

Юқорида биддирилган фикр-мулоҳазалар «чет эллик» тушунчаси маълум давлат ҳудудида бўлиб турган ва мазкур давлат фуқаролилига эга бўлмаган, бошқа давлат фуқаролигига эга шахсларни англашлигиини кўрсатади.

Биз биламизки чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахслар ҳам мавжуд бўлиб, фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг ўзига хос хусусияти, хеч қайси давлатнинг фуқароси эмаслиги билан чет эл фуқаросидан ажралиб туради. Бундан ташқари фуқаролиги бўлмаган шахслар фақат ўзи яшаб турган давлатнинг қонун ҳужжатларига амал қиласди. Чет эл фуқароларининг ўзига хос хусусияти уларнинг айнан икки тарафлама бўйсунуvida бўлишида ифодаланади, яъни бир вақтнинг ўзида, бўлиб турган мамлакати қонунлари ҳамда ўз фуқаролиги бўлган мамлакат қонунлари таъсири остида бўлишади⁵.

Ўзбекистон Республикасига келган чет эл фуқароси албатта Ўзбекистон фуқаролари каби ишга киришда оз бўлсада дифференциаллашув ҳам мавжуд лекин ушбу мавзуда битирув малакавий ишимизни кейинги бобида алоҳида тўхталиб ўтамиз.

¹ Қаюмов Р.Қ. Ўзбекистон Республикасининг конституциявий ҳуқуқи: Дарслик . – Т.: ИИВ Акад., 1997. –Б 129

² Маматқулов А. Халқаро ҳуқуқ – Т.: Адолат, 1997. Б.98

³ Тузмуҳамедов Р.А., Ҳакимов РТ.Основы международного права – Т.: Мир экономики и права, 1998.-Б.56-58.

⁴ Одилқориев Х.Т., Очилов Б.Е. Халқаро оммавий ҳуқуқ;Олий ўкув юртлари учун Дарслик. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги, Тошкент давлат юридик институти.- Т.: Адолат, 2007. – Б 152;

⁵ Богуславский М.М. Международное частное право: Учеб. – М.:Юристъ, 1998 – С. 106

Ўзбекистон Республикаси каби мустақил давлатларнинг аксариятида фуқаролик масалаларига оид қонунлар қабул қилинган. Уларнинг кўпчилигига фуқаролик масаласини тартибга солишнинг асоси тариқасида «тengлик вариант» деб номланувчи мезон олинган¹. Унга мувофиқ тегишли давлатнинг фуқаролиги мазкур давлатнинг фуқаролик тўғрисидаги қонуни кучга киргунига қадар унинг ҳудудида яшаб турган барча шахслар ҳавола этилиши кўзда тутилган².

Бир қатор давлатларнинг қонунларида давлат ўз ҳудудида истиқомат қиласидиган чет элликларнинг ҳимоя қилиш мажбуриятини олиши юзасидан ихтилофлар мавжуд.

Чет элликлар ҳуқуқий тартибининг қуидаги уч кўриниши энг кўп тарқалган: миллий, энг қулай ва маҳсус режимлар мавжуд.

Миллий тартиб чет элликларга давлатнинг фуқаролари билан тенг ҳуқуқ ва эркинликлар берилишини назарда тутади.

Енг қулай тартиб- чет элликларга хар қандай учинчи давлат фуқаролари фойдаланаётган ёки фойдаланадиган ҳуқуқ ва эркинликларнинг берилишидир. Бу тартибининг табиати фақат шартномавийдир.

Чет элликларнинг миллий қонунчилик ёки халқаро шартнома асосида маҳсус ҳуқуқларини беришни назарда тутувчи маҳсус тартиб каби чет элликларнинг ҳуқуқий тартиби кўриниши ҳам мавжуд. Бу режим чет элликларга маълум бир имтиёз ва устунлиларни беришни назарда тутиши билан ажралиб туради³.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясида чет эллик фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари халқаро ҳуқуқ нормаларига мувофиқ таъминланади. Улар Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, қонунлари ва халқаро шартномалари билан белгиланган бурчларни адo этишини қоида тариқасида белгиланган⁴. Демак Ўзбекистон Республикасига келган чет эл фуқароларининг ҳуқуқ ва эркинликлари давлатлар ўртасида ва халқаро ташкилотлар томонидан чиқарилган халқаро ҳужжатлар билан тартибга солиниши ҳақида ЎзР Конституциясида ҳам акс этган. Конституциямизнинг Муқаддимасига назар солсак Ўзбекистон Республикаси халқаро ҳуқуқнинг умум эътироф этилган қоидалари устунлигини тан олганлигини кўришимиз мумкин. Бундан ташқари Конституциянинг 17-моддаси ҳамда Ўзбекистон Республикасининг «Ташқи сиёсатига оид тамойиллари тўғрисида»ги Қонунида ҳам Ўзбекистон учун халқаро ҳуқуқ қоидалари ва

¹ Самиев И.В. Халқаро ва миллий меъёрлар бўйича чет элликларнинг ҳуқуқий ҳолати: миллий ва хорижий тажриба Диссертация Т.: - 2005 Б.47

² Самиев И.В. Халқаро ва миллий меъёрлар бўйича чет элликларнинг ҳуқуқий ҳолати: миллий ва хорижий тажриба Диссертация Т.: - 2005 Б.47

³ Одилқориев Х.Т., Очилов Б.Е. Халқаро оммавий ҳуқуқ: Олий ўқув юртлари учун Дарслик. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги, Тошкент давлат юридик институти.- Т.: Адолат, 2007. – Б 154

⁴ Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. Тошкент. “Ўзбекистон” Нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2016 йил. 23-модда

тамоилларининг устуворлигини тан олинган¹.

Ўзбекистон Республикаси халқаро шартномага қатъи риоя қилиши Конституциямизда белгилаб қўйилиши биз халқаро шартномаларга қатъи риоя қилишимиз кераклигини билдиради. Бундан ташқари Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари тўғрисидаги қонунининг 27-моддасида ҳам халқаро Ўзбекистон Республикаси халқаро ҳуқуқ нормаларига мувофиқ қатъий ва мажбурий равишда риоя этмоғи лозимлигини белгилаб қўйилган²

Халқаро шартномалар тушунчаси ва уларнинг таснифланишига мутахассислар Г.А.Маткаримова, Г.Юлдашевалар анча батафсил тўхталиб ўтишган. Жумладан, Г.А.Маткаримованинг қайд этишича, халқаро шартнома – бу давлатлар ва бошқа халқаро ҳуқуқ субъектлари ўртасидаги маълум бир масалаларни тартибга солиш мақсадида ўзаро келишув тартибида ёзма шаклда тўзиладиган халқаро ҳуқуқий хужжат ҳисобланади³.

Конституциямизнинг юқорида кўрсатилиб ўтилган қоидаларидан шундай хulosага келишимиз мумкинки, Ўзбекистон Республикасига келган чет эл фуқаролари уларнинг ҳуқуқий ҳолатини тартибга солишида халқаро хужжатлар ва халқаро қоидалар асосида ҳал этилишини ифодалайди.

Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалар тўғрисидаги қонунида халқаро шартномаларининг тушунчаси берилган бўлиб унга мувофиқ, Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаси — республиканинг бир ёки бир неча давлат, халқаро ташкилот ёхуд халқаро ҳуқуқнинг бошқа субъектлари билан халқаро муносабатлар соҳасидаги ҳуқуқ ва мажбуриятларига доир тенг ҳуқуқли ва ихтиёрий келишуви⁴.

Демак юқорида айтиб ўтганимиздек чет эл фуқароларини ҳуқуқий ҳолатини тартибга соладиган халқаро хужжатлар ҳозирда халқаро ташкилотлар томонидан ишлаб чиқарилган бўлиб, ушбу халқаро ташкилотлар томонидан ишлаб чиқарилган халқаро хужжатларни қонун ҳужжатларида берилган тартибда ратификация қиласак биз учун мажбурий аҳамиятга эга эмас.

Чет эл фуқароларини ишга қабул қилишда давлатлар томонидан икки томонлама ва кўп томонлама халқаро хужжатлар ҳам мавжуд бўлиб ушбу хужжатлар давлатлар ўртасида ўзаро преференциялар бериш ва чет эл фуқаролари ишга қабул қилиниши учун руҳсатнома ва Виза беришни соддалаштиришлари мумкин.

¹ Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. Тошкент. “Ўзбекистон” Нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2016 йил 17-модда

² “Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари тўғрисида” ги Тошкент ш., 1995 йил 22 декабрь, 172-I-сон 27-модда//(Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1995 й., 12-сон, 262-модда)

³ Юлдашева Г. Халқаро ҳуқуқ. Дарслик. -Т.: ТДЮИ, 2006 й. 221 б.

⁴ “Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари тўғрисида” ги Тошкент ш., 1995 йил 22 декабрь, 172-I-сон 3-модда//(Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1995 й., 12-сон, 262-модда)

Чет эл фуқаролари хорижий давлатларга ишлаш учун борганда уларнинг келиши ва қайси йўллар билан чақириб олиши ҳам ўзига хос ҳусусиятга эга. Чет эл фуқароси Ўзбекистон Республикасига ишлаш учун келганда, ҳозирда ишлаётган ёки олдин ишлаган, давлатда хақ тўланадиган иш билан шуғулланган шахсларни биз уларни мигрант деб атаймиз. Мигрантлар давлатларга икки ҳил йўл билан келиши мумкин:

Агарда чет эл фуқароси кириб келаётган давлатга қонуний йўллар билан кириб келса, биз уларни қонуний мигрант деб аталади. Аммо чет эл фуқароси кириб келаётган давлатига ноқонуний йўллар билан кириб келса, биз уни ноқонуний мигрант деб атаймиз.

Ноқонуний миграция икки ҳил йўл билан пайдо бўлади. Биринчидан, сайёҳ сифатида ва ишлаш учун вақтинча чегарадан ўтганлар белгиланган муддат тугагандан кейин ўша мамлакатда қолиб кетишсалар. Иккинчидан, атрофдаги давлатлар фуқаролари ҳеч қандай чегара назоратисиз турли айланма йўллар билан мамлакатга кириб келсалар¹.

Инсон хуқуқлари умумжаҳон Декларацияси ва Фуқаролик ва сиёсий хуқуқлар тўғрисидаги халқаро Пакт 12-моддасининг 2-қисмида ҳар бир киши ҳар қандай мамлакатни, жумладан ўз мамлакатини тарқ этиш хуқуқига эга эканлигини белгилаб қўйилган. Инсон қаерда туғилишидан қатъи назар, ҳар қандай давлатга кўчиб бориб, у ерда яшаб меҳнат қилиши мумкин ҳисобланади. Албатта, кўчиб боришлар ҳам қонуний йўл билан амалга оширилсагина унинг хуқуқлари ҳимоя қилиниши мумкин. “Фуқаролик ва сиёсий хуқуқлар тўғрисидаги халқаро Пакт”нинг 13-моддасида эса ушбу Пактда иштирок этаётган давлатлар қонуний йўл билан яшаётган чет эл фуқаросини фақатгина қонунга мувофиқ чиқарилган қарор ижро этилиши билангина давлатдан чиқарилиб юборилиши мумкин. Аммо чет эл фуқароси чиқариб юборилишига қарши далиллар тақдим этиш ва шу мақсадда айни тегишли ҳокимият томонидан маҳсус тайинланган шахс ёки шахслар қайта қўриб чиқиши ҳамда ушбу мақсадда айни ҳокимият, шахс ёки шахслар хузурига кириш хуқуқига эга эканлигини белгилаб қўйилган.

Инсон хуқуқлари умумжаҳон Декларациясининг 6-моддасида “Ҳар бир инсон қаерда бўлишидан қатъи назар, ўзининг хуқуқли субъект сифатида тан олинишига ҳақли” деб кўрсатилган. Бундан ташқари “Фуқаролик ва сиёсий хуқуқлар тўғрисидаги халқаро Пакт”нинг 16-моддаси²да шундай норма мавжуд бўлиб, унинг асосий маъноси шахс қаерда бўлишидан қатъи назар жисмоний шахснинг хуқуқ ва эркинликлари давлатлар томонидан таъминланиши керак ҳисобланади. Яъни чет эл фуқароси давлатга кириб келганда (қонуний йўл билан) унинг барча хуқуқ ва эркинликлари кириб борган давлат томонидан чет эл фуқаросини хуқуқларини таъминлаб бериши керак.

¹ <http://huquqburch.uz/uz/view/1181>

² Фуқаролик ва сиёсий хуқуқлар тўғрисидаги халқаро Пакт 1966-йил 19-декабръ// А.Х. Саидов. Международные конвенции по защите прав человека и борьбе с преступностью. Т., 1995. –С.33-58;

Хукуқшуност олим Х.Т.Одилқориев таъкидлашича, чет элликларнинг хукукий мақоми уларнинг ўзлари яшаб турган давлатдаги шу давлатниинг инсон ҳукуқлари соҳасидаги халқаро ҳукуқ нормаларини инобатга олган ҳолда кафолатланган ҳукуқлари, эркинликлари ва мажбуриятлари йигиндиси киради¹ - деб айтиб ўтган.

Бундан ташқари “Фуқаролик ва сиёсий ҳукуқлар тўғрисидаги халқаро Пакт”нинг 2-моддасида ушбу Пактда иштирок этувчи ҳар бир давлат ўз худудидаги ва ўз юрисдиксиясида бўлган шахсларнинг мазкур Пактда эътироф этилган ҳукуқларини ҳеч бир айрмачиликсиз, жумладан, ирқи, тана ранги, жинси, тили, дини, сиёсий ва бошқа эътиқодидан миллий ва ижтимоий келиб чиқиши, мулкий аҳволи, туғилиши ёки ўзга ҳолатидан қатий назар ҳурмат қилиш ва таъминлаш мажбуриятини олади². Демак чет элликларнинг ҳукуқлари ушбу Пакт орқали ҳам ҳимоя қилиниши мумкин.

Биз биламизки чет эл фуқаролари бошқа давлатда бўлиб турганида, унинг ҳукуқлари бирон бир давлатнинг юрисдиксиясида асоссиз поймол қилинса, шу давлат учун ҳам халқаро ҳужжатда берилган принцип ва нормаларни бузилишига олиб келиши мумкин.

Ушбу принцип орқали чет эл фуқароси ўзининг фуқаролигига мансуб бўлган давлатнинг ҳимояланиш имконига эгалигини ёки домитсилияни билдиради³. Яъни чет эл фуқаросининг бузилган ҳукуқларини ҳимоя қилиш учун, давлат унинг номидан ҳукуқларини ҳимоя қилиш мақсадида халқаро нормалар орқали унинг ҳукуқларини таъминлаб беради.

Хулоса ўрнида шуни айтишимиз мумкинки, чет элликларнинг хукукий мақоми деганда, чет эл фуқароларини унинг ҳукуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш, уларга берилган устуворлик ва имтиёзларнинг таъминлаши, давлатнинг юрисдиксиясида яшаётган чет эл фуқароларини меҳнат қилиш ҳукуқини таъминлаб бериши кераклиги назарда тутилади. Чет эл фуқаролари давлатларнинг қонун ҳужжатларига амал қилиши керак эканлиги, уларнинг анъаналарини ҳурмат қилиши ва бошқа мажбуриятларни бажаришга мажбур.

Юқорида юридик адабиётлар, халқаро-хукукий актлар ва чет эл фуқороларининг хукукий мақомини ўрганиш билан боғлиқ чет эл ва миллий қонунчилигимизни ўрганиш ва таҳлил қилиш натижасида қўйидаги хулосаларга келдик:

1) шахснинг “хукукий мақоми” деганда, авваломбор, уларнинг ҳукуқ ва мадбуриятлари тушунилади;

¹ Одилқориев Х.Т., Очилов Б.Е. Халқаро оммавий ҳукуқ: Олий ўқув юртлари учун Дарслик. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирилиги, Тошкент давлат юридик институти.- Т.: Адолат, 2007. – Б 153;

² Фуқаролик ва сиёсий ҳукуқлар тўғрисидаги халқаро Пакт 1966-йил 19-декабр// А.Х. Саидов. Международнке конвенции по защите прав человека и борьбе с преступностью. Т., 1995. –С.33-58;

³ Одилқориев Х.Т., Очилов Б.Е. Халқаро оммавий ҳукуқ: Олий ўқув юртлари учун Дарслик. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирилиги, Тошкент давлат юридик институти.- Т.: Адолат, 2007. – Б 153;

2) чет эл фуқароси деб, бошқа бир давлатнинг фуқоролигига эга бўлган шахс тушунилаши лозим;

3) чет элликлар деб Ўзбекистон Республикаси худудида доимий яшамайдиган чет эллик фуқоролар ва фуқоролиги бўлмаган шахслар тушунилади;

4) Ўзбекистон Республикасида амалда чет эл фуқоролари Ўзбекистон Республикаси фуқаролари эга бўлган ҳукуқ ва эркинликларга эгадирлар, уларга миллий қонунчилик тадбиқ қилинади.

1.2 Чет эл фуқороларининг ҳукуқий мақомини тартибга солувчи ҳалқаро- меъёрий ҳужжатлар

Жаҳоннинг бугунги ижтимоий-иқтисодий тараққиёти мамлакатларнинг интеграциялашувсиз тасаввур қилиниши қийин. Шу туфайли ҳар бир давлат ижтимоий муносабатларни тартибга солишга қаратилган қонун ижодкорлиги фаолиятини амалга оширап экан, нафақат ўз ички миллий манфаатларига таянгани ҳолда, балки давлатлар ўртасидаги иқтисодий-ижтимоий обьектив алоқаларни ҳам, ҳалқаро ҳужжатларда белгилаб қўйилган принцип ҳамда қоидаларни ҳам ҳисобга олиши лозим бўлади. «Шу сабабли уларнинг ҳар бирини бир-биридан алоҳида тарзда ўрганиш мумкин эмас»¹. Чет эл фуқароларини меҳнат муносабатлари билан боғлиқ ҳолатларни давлатнинг ички қонунчилигига мувофиқ тартибга солинса ҳам, ҳукуқни қўллаш билан боғлиқ коллизион муносабатлар Ҳалқаро хусусий ҳукуқ орқали тартибга солинади. Сабаби чет эл фуқароси ҳалқаро хусусий ҳукуқга мувофиқ чет эл элементи билан мураккаблашган муносабатларда Ўзбекистон Республикасида иштирок этмоқда.

Ҳалқаро хусусий ҳукуқ манбаларининг хилма-хилиги ушбу обьектив ҳолатлар билан белгиланади. Улар орасида ҳалқаро шартномалар асосий ўрин тутади. Шу туфайли ҳалқаро меҳнат муносабатларини ҳалқаро шартномалар билан тартибга солиш билан Ўзбекистон Республикасининг миллий қонунчилиги воситасида тартибга солиш ўртасидаги нисбатни белгилаш зарурати билан боғлиқ муаммо юзага келади.

Ҳукуқшуност олим Х.Т. Одилқориев ҳозирги замон ҳалқаро ҳукуқининг асосий тамойилларини таҳлил этиб: «Улар-оммавий ҳалқаро ҳукуқнинг асос қоидалари ва ҳолатлари тизими бўлиб, ҳалқаро муносабатларнинг ҳамма соҳаларида давлатлар ва бошқа субъектларнинг ҳатти-харакатларини умумий кўринишда тартибга солади, улар императив хусусиятга эга бўлиб, ҳалқаро ҳукуқнинг мазмuni ва мақсадини

¹Международное право: Учеб./Отв.ред.: Ю.М.Колосов, В.И. Кузнецов.-М.: Междунар. отношения, 1996. С.12.

йўналтирилганлигини белгилаб беради» - деб ўринли кўрсатиб ўтган¹.

Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида халқаро хуқуқий нормаларнинг устувор эканлиги белгиланган бўлиб², унга кўра ЎзР Мехнат кодексининг 10-моддасида Ўзбекистон томонидан эътироф қилинган халқаро хуқуқий шартномалар устун эканлиги, миллий қонунчилик нормалари бундай халқаро хужжатларга зид келгани ёки муайян ижтимоий муносабатлар Ўзбекистон қонунчилиги билан тартибга солинмасдан қолган ҳолларда халқаро шартномаларнинг қоидалари бевосита қўлланилиши кўрсатиб қўйилган. Бундай қоидалар Ўзбекистон Республикасининг бошқа бир қатор қонунларида ҳам белгиланган³. Айни пайтда, юридик адабиётларда қайд этиб ўтилаётганидек халқаро хуқуқий норма қайта ўзгаришга учраши мумкин эмас ҳамда ўз статусини саклаб қолаверади, фақат унинг мазмуни миллий қонунчилик нормасига имплементациялашади⁴.

Мехнат муносабатлари бир хиллаштириладиган (унификацияланадиган) ва хуқуқий тартибга солинадиган халқаро хуқуқий нормалар тўла ёки қисман меҳнатни халқаро тартибга солиш билан банд бўлган универсал ва минтақавий халқаро ташкилотлар томонидан яратилади. Шу сабабли меҳнат муносабатларига оид халқаро нормалар турли-туман қўп томонлама ва икки томонлама халқаро шартномаларда назарда тутилади. Меҳнатни халқаро хуқуқий тартибга солишга оид бўлган кўпчилик энг асосий нормалар БМТ томонидан⁵ ёки унинг ташаббусига кўра қабул қилинмоқда. Уларда олий умуминсоний қадриятларни, энг аввало инсон хуқуқлари ва манфаатларини ҳимоя қилиш ғояси мустаҳкамлангандир. Хар бир шахснинг меҳнат қилиш, эркин қасб ва иш жойини танлаш, камситишлардан ҳимояланиш, мажбурий меҳнатни таъқиқланиши, адолатли ва қулай меҳнат шароитида ишлаш, ўз хуқуқларини ҳимоя қила олиш, муносиб иш хақи олиш каби хуқуқлар ана шундай энг муҳим хуқуқлардандир. Шу муносабат билан қайд этиладики, инсон хуқуқларига риоя қилиш масаласи муайян ҳолларда халқаро хусусий хуқуқ соҳасида муайян меҳнат хуқуқий муносабатлар юзага келишига асос бўлади⁶.

БМТ томонидан қабул қилинган Инсон хуқуқлари умумжахон Декларацияси асосий

¹Одилкориев Х.Т., Очилов Б.Э. Ҳозирги замон халқаро хуқуки: Дарслик – Т.: Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия ун-ти, 2001. – Б.49.

²Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. Тошкент. “Адолат”, 2014 йил. Муқаддима

³Ўзбекистон Республикасининг "Норматив хуқуқий хужжатлар тўғрисида"ти конуни (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисining Ахборотномаси. 2001 й., №1-2, 8-модда); Ўзбекистон Республикасининг "Халқаро шартномалар тўғрисида"ти (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисining Ахборотномаси, 1995 йил, №12, 262-модда); "Чет эл инвестициялари тўғрисида" Тошкент ш., 1998 йил 30 апрель, 609-Л-сон 2-модда 2-қисм

⁴Лукашук И.И. Международное право. Общая часть. М., БЕК, 1997 г., с. 224.

⁵БМТнинг бу соҳадаги энг муҳим халқаро хужжатлари жумласига 1948 йил 10 декабрда қабул қилинган "Инсон хуқуқлари умумжахон Декларацияси", 1966 йил 19 декабрда қабул қилинган "Иқтисодий, ижтимоий ва маданий хуқуқлар тўғрисида"ти, "Фуқаролик ва сиёсий хуқуқлари тўғрисида"ти халқаро Пактлари (улар Ўзбекистон Республикаси томонидан ратификация қилинган) ва бошқа актлари киритилиши мумкин.

⁶Международное частное право. Современность проблемм. М. «ТЕИС», 1994 г., с. 24.

ўрин олган олган¹.

Ушбу декларацияда ҳам биринчи навбатда ҳар бир инсоннинг ирқи, терисининг ранги, жинси, тили, дини, сиёсий эътиқоди, миллий ёки ижтимоий келиб чиқишидан қатъи назар бирор бир айримачиликсиз унда эълон қилинган барча хуқуқ ва эркинликлар соҳиби бўлиши лозимлиги баён этган. Ушбу талаб тадқиқот ишининг обьект, яъни чет элликларнинг хуқуқ ва эркинликларига бевосига алоқадорлига билан муҳим ўрин эгаллади.

Мазкур декларация шахснинг сиёсий, фуқаролик маданий ҳуқуқ ва эркинликларини акс эттиш билан бирга унинг ижтимоий-иқтисодий ҳуқуқ ва эркинликларини, яъни яшаш жойини танлаш, эркин ҳаракат қилиш меҳнат қилиш, таълим олиш ва бошқатурдаги ҳуқуқларини ҳам кафолатлади.

Бундан ташқари декларацияда шахс бўлиб турган бирор бир мамлакатнинг ёки ҳудуднинг сиёсий, ҳуқуқий ёки ҳалқаро мақоми нуқтаи - назаридан, ҳамда ушбу ҳудуднинг мустақиллик васийлик остида ёки ўзини ўзи бошқариш мақомида бўлишидан қатъий назар, ушбу шахсга нисбатан айримачилик муносабатида бўлиш тақиқланиши қайд этилган (2-модда).

Ушбу декларациядаги чет элликларнинг хуқуқ ва мажбуриятларга оид талабларнинг аксарият мамлакатимиздаги иқтисодий, ижтимоий, маданий соҳаларга оид қонунларда акс эттирилганлиги билан эгътиборга лойикдир. Ўз ўрнида чет элликларга оид Ўзбекистон қонунчилги масаласи диплом ишимизнинг кейинги параграфида ёритилиши назарда тутилганлиги сабабли, кейинги параграфида алоҳида тўхталиб ўтишни лозим топдик.

Декларацияда инсон ҳуқуқларининг ажralmas қисми ҳисобланувчи эркин ҳаракатланиш ҳуқуқи акс эттирилган бўлиб, унга мувофиқ ҳар бир шахс ҳар қандай мамлакатдан, шу жумладан ўз мамлакатидан чиқиб кетиш ва унга қайтиб келиш ҳуқуқига эга (13-модда). Декларациядаги бу қоида чет элликлар ҳуқуқининг ажralmas қисми бўлганлиги билан ҳам биз учун катта аҳамиятга эга.

Чет элликни у фуқароси бўлган давлат томонидан ҳимоя қилиш ёки домицилия тамоилии бирор бир давлат ҳудудида бўлган чет эллик зарур бўлганда ўзининг фуқаролиги бўлган давлат ҳимоясидан фойдаланиш имконига эгалигини англаради. Бу эса декларацияга мувофиқ барча шахслар ҳар қандай камситилишдан ҳимояланишида тенг ҳуқуқларга эга эканликлари билан шарҳланади (7-модда).

Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясидан кейин қабул қилинган қўйидаги ҳалқаро ҳужжатлар чет элликларга оид ҳалқаро ҳужжатлар қаторига киради. Бу

¹ БМТ Бош Ассамблеяси томонидан 1948 йил 10 дек. қабул қилинган Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон Декларацияси// А.Х.Саидов Международные конвенции по защите прав человека и борьбе с преступностью (Сб междунаро док.). – Т., 1995. – С.9- 18

«Иқтисодий, ижтимоий, ва маданий ҳуқуқлар» ҳамда «Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисида»ги Халқаро Пактлардир.

Мазкур халқаро ҳужжатлар уларда инсон ҳуқуқ ва эркинликларига оид ўрнатилган талабларнинг халқаро миқёсда таъминланиши белгиланганлиги билан диплом ишига боғлиқ масалаларни ҳал қилишга катта аҳамиятга эга.

Иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт, 1966 йил 16 декабрда БМТ Бош Ассамблеяси томонидан қабул қилинган бўлиб¹, у 1995 йил 31 августда Ўзбекистон Парламенти томонидан имзоланган.

Ушбу Пактда шахслар, шу жумладан чет элликларнинг ҳуқуқий ҳолатига оид талаб ва қоидаларнинг умумий тизими келтирилган (2-модда). Унга мувофиқ чет элликлар бўлиб турган мамлакатнинг фуқаролари билан бир қаторда меҳнат қилиш ва эркин касб танлаш меҳнати учун адолатли иш ҳақи олиш ҳуқуқига эгадирлар. Пактнинг мазкур моддасида, шунингдек чет элликларнинг ижтимоий таъминотга, етарли турмуш даражасини ва соғлиқни сақлаш ҳуқуқларига эга бўлиши тўғрисидаги қоидалар ҳам эътироф этилган (7- модда).

“Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисида”ги Халқаро Пакт ҳам 1966 йил 16 декабрда БМТ Бош Ассамблеяси томонидан қабул қилинган халқаро ҳужжатлардан биридир².

Мазкур Пакт ҳамда унинг факультатив Протоколи ҳам Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан 1995 йилнинг 31 августида имзоланган.

Ушбу Пактнинг 2-моддасига мувофиқ, ушбу Пактда иштирок этувчи давлатлар ўзининг юрисдиксиясида бўлган шахсларнинг ҳеч қандай айирмачилик қилиши мумкин эмаслиги белгилаб қўйилган. Бу билан шуни англашимиз мумкинки чет эл фуқаролари ҳам ушбу Пактга аъзо бўлган давлатнинг юрисдиксиясида бўлган тақдирда унга нисбатан ишга қабул қилишда ҳам камситилиши мумкин эмаслигини англашимиз мумкин.

Ҳар бир киши қаерда туришидан қатъи назар унинг субъектлик ҳуқуққи тан олиниши ҳуқуқига эга (16-модда).

Ушбу Пактда иштирок этувчи давлатлар зиммасига унда тан олинган ҳуқуқларни амалга ошириш борасида ўзлари қабул қилган тадбирлар ва мазкур ҳуқуқлардан фойдаланишда эришилган ўзгаришлар ҳақида БМТга маъruzalар тақдим этиш талаби юклаган.

¹ БМТ Бош Ассамблеяси томонидан 1966 йил 16 дек. қабул қилинган «Иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар тўғрисида»ги халқаро Пакт // А.Х. Сайдов. Международнке конвенции по защите прав человека и борьбе с преступностью. Т., 1995. –С.19-32;

² БМТ Бош Ассамблеяси томонидан 1966 йил 19 дек. қабул қилинган «Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисида»ги халқаро пакт // А.Х. Сайдов. Международнке конвенции по защите прав человека и борьбе с преступностью. Т., 1995. – С.33-58

1985 йилнинг 13 декабрда БМТ Бош Ассамблеяси томонидан қабул қилинган Яшаб турган мамлакати фуқаролигига эга бўлмаган шахсларга оид инсон ҳукуқлари декларацияси¹, биз тадқиқ этаётган мавзуга бевосита алоқадор бўлган халқаро ҳужжатлардан бири бўлганлиги билан эътиборга лойиқдир.

Мазкур Декларация муқаддимасида шахснинг ирқи, жинси, тили ва динидан қатъи назар унинг ҳукуқларини хурмат билан муносабатда булиш ҳамда риоя этилишини БМТ ҳар томонлама рағбатлантириши қўрсатиб утилган.

«Чет эллик» ибораси Декларациянинг 1 - моддасида илк бор қўлланилган бўлиб, унга мувофиқ, декларация моддаларни зарур даражада ҳисобга олган ҳолда, белгиланган давлат ҳудудида бўлган ва унинг фуқаролигига эга бўлмаган ҳар қандай шахс Чет эллик маъносини англашиб қайд этилган.

Мазкур Декларацияда, шунингдек бирор бир чет элликнинг қонунга зид тарзда бирор бир давлат ҳудудига кириб келиши ёки унда бўлиб туриши учун Декларация қоидалари ва талаблари асос бўла олмаслиги талаби ўрнатилган. Шу ўринда мазкур Декларациянинг бирор бир қоидаси унга аъзо бўлган давлатнинг чет элликларнинг ушбу давлат ҳудудига кириб келиши ёки бўлиб туриши масаласи бўйича қонун ва қоидалар қабул қилишларида чекланиш сифатида талқин этилишиш йўл қўйилмаслиги тўғрисидаги қоида ўрнатилган.

Ушбу Декларацияда, ички қонун ва халқаро ҳукуқ асосида чет элликларга давлатлар тақдим этидиган ҳукуқларга, ҳатто улар мазкур Декларацияда тан олинмаган ёки кам ҳажмда тан олинган бўлса-да, зарап етказмаслик лозимлиги қайд этилган (2-модда).

Декларация унга аъзо бўлган ҳар бир давлат ўзининг чет элликларга оид миллий қонун ҳужжатларини ёки қоидаларини матбуотда эълон қилиши зарурлиги талабини ҳам ўзида мужассамлаштирган (3-модда).

Ўз навбатида Декларация чет элликларни яшаб турган ёки бўлиб турган давлатнинг қонунларига риоя этиш ҳамда мазкур давлат халқларининг урф- одатларига хурмат билан муносабатда бўлиш талабини қўйган (4-модда) Декларацияда чет элликлар бўлиб турган давлатлари ҳудудидан фақат қонун асосидаги қарорга мувофиқ чиқарилиши ёки чиқариб юборилиши мумкинлиги тўғрисидаги қоида ўрнатилган (7-модда). Унга мувофиқ агармазкур қарорда давлат хавфсизлиги императив нуқтаи назардан бошқача талаф ўрнатилмаган бўлса, у ҳолда чет элликка ўзининг чиқариб юборилишига қарши асосларни тақдим этиш ҳукуки берилган. Бундан ташқари чет элликка ваколатли давлат органларига унга нисбатан чиқарилган карорларни тегишли давлат идораларида қайта қўриб чиқиши

¹ БМТ Бош Ассамблеяси томонидан 1968 йил 13 дек. қабул қилинган Яшаб турган мамлакати фуқаролигига эга бўлмаган шахсларга оид инсон ҳукуқлари Декларацияси // А.Х.Сайдов. Права человека. Т.1.-Т., 1995.- С.201 – 205

талааб этиш ҳуқуқи ҳам тақдим этилган. Декларациянинг мазкур моддасида, шунингдек чет элликларни ирқи, терисининг ранги, дини, маданияти ва этник келиб чиқишига кўра индивидуал ёки жамоатчилик тарзида чиқариб юбориш тақиқланган.

Декларациянинг 8 ва 9-моддалари чет элликларнинг эркин меҳнат қилиши, меҳнатга тенг ҳақ олиши, тиббий ва ижтимоий муҳофазаланиши, касаба уюшмалар ва бошқа турдаги ташкилотлар, бирлашмаларга аъзо булиши, унинг фаолиятида иштирок этиши ҳамда мулкий ҳуқуқдарини ҳимоя қилиш каби масалаларига бағишлиланган.

Меҳнат муносабатларини тартибга солиниши соҳасига оид халқаро қонунчилик базасининг шаклланишида БМТнинг ихтисослашган муассасаси мақомига эга бўлган Халқаро Меҳнат Ташкилотининг (Кейинги ўринларда ХМТ деб аталади) аҳамияти жуда каттадир. Халқаро Меҳнат Ташкилоти энг қадимий халқаро ташкилотлардан бири бўлиб, Версаль тинчлик шартномаси асосида Миллатлар лигаси қошида 1919 йилда ташкил қилинган. Жаҳондаги асосий кўпчилик мамлакатларнинг (буғунги кунда унга 170 дан кўпроқ давлат аъзо. Ўзбекистон Республикаси 1992 йил март ойида аъзо бўлиб кирган) ушбу Халқаро ташкилотга аъзо бўлиб кирганлиги унинг катта ваколатларга эга эканлигидан дарак беради. ХМТ хал этадиган муаммолари миқёси ҳамда ранг-баранглигига кўра энг универсал халқаро ташкилотлардан саналади. Халқаро меҳнат миграцияси ҳамда меҳнат муносабатлари кенгайиб ҳамда ривожланиб бораётган ҳозирги замонда ХМТ меҳнатни халқаро ҳуқуқий тартибга солувчи субъектлар орасида етакчи субъектлардан бири бўлиб қолмоқда¹.

Халқаро меҳнат стандартларини белгилашга қаратилган Халқаро Конвенциялар ҳамда Тавсиялар қабул қилиш ХМТнинг асосий фаолият шаклларидан бўлиб ҳисобланади. Ушбу универсал халқаро ташкилот томонидан ташкил этилганидан бўён 190 га яқин Конвенциялар, 200 га яқин Тавсиялар қабул қилинганлиги диққатга сазовордир. Шуни ҳам қайд этиш лозимки, ХМТнинг Конвенциялари оммавий ҳуқуқий ва хусусий ҳуқуқий нуқтаи назардан табақаланмайди. Мазкур халқаро ташкилотнинг асосий мақсади сифатида, унинг Устави муқаддимасида таъкидланганидек, "Умумий ва мустаҳкам тинчликни қарор топтиришдан иборат". Шунга кўра Халқаро меҳнат ташкилоти доирасида тайёрланадиган халқаро ҳуқуқий хужжатлар меҳнат муносабатларини тартибга солишнинг кенг ва турли-туман масалаларини қамраб олади.

ХМТ томонидан қабул қилинган Конвенциялар халқаро миқёсда ҳамда ушбу ташкилот аъзоси бўлган мамлакатларда меҳнат ҳуқуқларини кафолатлаш, иш билан бандлик даражасини ошириш, меҳнат ҳуқуқларини амалга оширилиши учун зарур шароитларни таъминлаб бериш муаммоларини ҳал этишга қаратилади.

¹Гусов К.Н., Толкунова В.Н. Трудовое право России. М, Юристъ, 1999 г., с. 439.

ХМТ томонидан Конвенция ва Тавсияларни қабул қилиниш механизми ва тартиби ушбу халқаро ташкилотнинг барча аъзолари фикр-мулоҳазалари, таклифлари эътиборга олинишига асосланади.

ХМТ Уставининг 19- моддасига кўра агар конференция кун тартибидаги бирор масла юзасидан қилинган таклифларни қабул қилинишини маълум килса, у ҳолда, бу таклифлар:

а) Халқаро Конвенция;

б) агар масала ёки унинг бирор бир аспекти мухокама қилинаётган бўлса, ушбу масала юзасидан чиқариладиган карорни айни вақтда Конвенция кўринишида қабул қилишнинг имкони бўлмаса тавсия кўринишида бўлиш ёки бўлмаслигни аниклаши лозим.

Хар икки холатда хам конференция Конвенция ёки тавсияни қабул қилиши учун 3/2 қисм кўпчилик овози керак бўлади.

ХМТининг Уставида муайян давлат томонидан Конвенцияни ратификация қилиниши ёки тавсияларни қабул қилиши у ердаги меҳнаткашлар ахволини ёмонлаштирилишига сабаб бўлиши мумкин эмаслиги кўрсатиб қўйилган.

ХМТ Тавсиялари конвенция моддаларини батафсил тушунтиради, аниқлаштиради ва баъзи ҳолларда уни тўлдиради ҳам. Шу билан бирга у миллий қонунчиликда халқаро тажрибаларни ҳисобга олиш имконини берувчи маълумотлар беради¹.

Унинг Уставида шунингдек, эскирган халқаро хужжатларни янгилаш тартиби белгилаб қўйилган. Бугунги кунгача ХМТнинг 50 дан ортиқ Конвенциялари қайта кўриб чиқилган, уларнинг айримлари янгитдан қабул қилинган, бошқаларига эса у ёки бу даражада қўшимча ва ўзгартиришлар киритилган.

Халқаро меҳнат ташкилотининг мажбурий меҳнатни таъқиқлаш соҳасида (29 ва 105-сонли конвенциялари, 35 ва 36-сонли тавсиялари); Меҳнат муносабатлари чоғида ходимларнинг teng ҳуқуқлилиги ҳамда камситилишларига йўл қўйилмаслигига қаратилган (111 ва 117-сонли Конвенциялар, 90, 162, 165-сонли тавсиялар); ходимларнинг бирлашишига, касаба уюшмалари ҳамда бошқа вакиллик органлари тузишга бўлган ҳуқуқларини ҳимоя қилишга қаратилган (87 ва 98-сонли Конвенциялар ҳамда 159, 149-сонли тавсиялар) халқаро ҳуқуқий хужжатлари диққатга сазовордир².Халқаро Меҳнат Ташкилотининг бир қатор халқаро ҳуқуқий хужжатлари аҳолини тўла иш билан бандлиги муаммоларига бағишланган ва улар меҳнат қилишга бўлган ҳуқуқни рўёбга чиқариш учун зарур шарт-шароитларни юзага келтиришга йўналтирилгандир. Бунда "Бандлик

¹Гасанов М.Ю., Сарымсакова Г.К. Правовые проблемы регулирования рабочего времени и времени отдыха. Т.: ТГЮИ, 2008. С. 7.

²Иванов С.А. МОТ: контроль за применением международных норм о труде и его проблемък Государство и право. 1997 г. №7, с.22.

соҳасидаги сиёсат тўғрисида"ги 122-сонли, "Иш билан таъминланишга кўмаклашиш ва ишсизликдан химоя қилиш тўғрисида"ги 168-сонли Конвенциялар мухим ўрин тутади. 122-сонли Конвенциянинг 1-моддасида кўрсатилганидек: "Тўлиқ, сермаҳсул, эркин танланадиган бандликни қўллаб-куватлашга қаратилган фаол сиёсатнинг бош мақсади сифатида ишсизликни тугатиш ва тўлиқ бўлмаган бандликка барҳам бериш табирларини амалга оширади".

Меҳнат қилиш ҳуқуқининг тўла рўёбга чиқарилишида Халқаро меҳнат ташкилотининг "Иш хақининг муҳофазалаш тўғрисида"ги 95-сонли Конвенцияси мухим ўрин тутади (бу хақда 85-сонли "Иш хақини муҳофазалаш тўғрисида" Тавсиялар қабул қилинган). Ушбу Конвенция Ўзбекистон Республикаси томонидан ҳозирча ратификация қилинмаган бўлсада, аммо унинг энг мухим қоидалари мамлакатимиз миллий меҳнат қонунчилиги тизимида ўз аксини топган. Конвенция бой норматив мазмунга эга бўлиб, унда иш хақини тўлаш (тўлов валютаси, натура ҳолда иш хақи тўлаш, спиртли ичимликлар билан иш хақи тўлашнинг таъқиқланганлиги); иш хақини бевосита ходимнинг ўзига тўлаш; иш хақини эркин тасарруф қилиш ҳуқуқи чекланишига йўл қўйилмаслиги; иш хақидан хаддан ташқари кўп ушлаб қолинишига йўл қўйилмаслиги; иш хақига арест солишнинг чекланганлиги; корхона банкрот бўлган ва тугатилаётган ҳолларда иш хақининг муҳофаза қилиниши; иш хақини мунтазам тўлаб борилиш мажбуриятининг иш берувчи зиммасига юқлатилганлиги каби қоидалар белгилаб қўйилган. Ушбу халқаро стандартлар Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодексида, бошка меҳнатга оид қонун хужжатларида ўз аксини топган. Иш хақи тўлаш масалаларига Халқаро Меҳнат Ташкилотининг "Ижтимоий сиёсатнинг асосий мақсадлари ҳамда нормалари тўғрисида"ги 117-сонли Конвенцияси ҳам бевосита алоқадордир. Ушбу Конвенцияга кўра ХМТ аъзоси бўлган ҳар бир давлат иш хақининг ўз вақтида, тўлиқ ҳамда адолатли тарзда тўланиши таъминланадиган қонун актлари қабул қилиши ҳамда уларнинг бажарилишини таъминлашлари керак. Тадбиркорлар эса иш хақи тўланишини ҳисобга олиб бориши, бу хақда меҳнаткашларга хабар бериб бориши, иш хақи факат қонуний тўлов воситасида ва ходимнинг ўзига тўланмоғи лозим. 85-сонли Тавсияларда иш хақи тўлашнинг қатор техник ва процедура нормаларини назарда тутади.

Меҳнат муносабатларининг тартибга солинишида ХМТининг 1998 йил 18 июндаги "Меҳнат соҳасидаги асосий принциплар ва ҳуқуқлар ҳамда уларни реализация қилиш механизми тўғрисида ги Декларацияси ҳам катта ўрин тутади.

Ушбу Декларация ХМТ аъзоси бўлган барча давлатлар Конвенцияни ратификация қилган - қилмаганликларидан қатъи назар бажаришлари шарт бўлган асосий қоидаларни белгилаб беради. Булар қаторига:

- 1) Ходимларнинг бирлашишга бўлган эрки хукуqlари ҳамда жамоавий музокаралар олиб борилишига бўлган хукуқни самарали зътироф этилиши;
- 2) Мажбурий ва тазийқ остидаги меҳнатнинг ҳар қандай шаклларига барҳам берилиши;
- 3) Болалар меҳнатининг ҳар қандай шаклларига чек қўйилиши;
- 4) Меҳнат ва иш билан бандлик соҳасида камситишига йўл қўйилмаслиги кабилар киради¹.

Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодекси ва бошқа меҳнат тўғрисидаги қонун ҳужжатлари юқоридаги асосий тамойилларга мос келади.

Халқаро меҳнат ташкилотининг меҳнат соҳасидаги тенглигига оид халқаро стандартларга тааллуқли конвенциялари меҳнат муносабатларининг тартибга солинишида муҳим аҳамиятга эгадир. Ушбу конвенцияларнинг кўпчилигига меҳнат муносабатларида камситишига йўл қўйилмаслиги ҳақидаги қоидалар назарда тутилади. ХМТнинг "Меҳнат ва иш билан бандлик соҳасидаги камситишлиар тўғрисида"ги 111 -сонли, "Меҳнат муносабатларини иш берувчи ташаббусига кўра бекор қилиниши тўғрисида"ги 158-сонли Конвенциялари камситишлиарга барҳам бериш масалаларига бағишиланади.

ХМТ томонидан бошқа бир қатор Конвенциялар ҳам қабул қилинган бўлиб, уларда меҳнат шароитлари, меҳнат муносабатларини бекор қилиш, ишлаб чиқариш жараёнида техника хавфсизлиги ва меҳнат муҳофазаси, меҳнат мигрантлари тенг хукукларини таъминлаш, улар ижтимоий ҳимоясини кафолатлаш масалалари тартибга солингандир.

Халқаро меҳнат миграцияси билан боғлиқ бўлган муносабатлар халқаро майдонда турли даражадаги халқаро хукукий ҳужжатларда, хусусан Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг (кейинги ўринларда БМТ деб аталади) турли хукукий актларида, бошқа универсал ва регионал халқаро ташкилотлар ҳужжатларида тартибга солингандир.

Меҳнат мигрантлари меҳнатини тартибга солишга қаратилган халқаро хукукий ҳужжатлар орасида халқаро меҳнат стандартлари шакллантирилиши ва ривожлантирилишида етакчилик қилувчи БМТнинг ихтисослашган муассасаси саналувчи ХМТ қонун ижодкорлиги фаолияти етакчи ўрин тутади. Ушбу орган томонидан ишлаб чиқилган ва қабул қилинган меҳнатга оид халқаро хукукий ҳужжатлар - Конвенциялар ҳамда Тавсиялар билвосита ёки бевосита меҳнат мигрантлари, уларнинг меҳнат муносабатлари соҳасидаги хукуqlари, бу хукукларни муҳофаза қилиниши масалаларини назарда тутади. Меҳнат мигрантлари ҳамда уларнинг хукуqlariga бевосита тааллуқли бўлган ХМТ халқаро хукукий ҳужжатлари ўртасида 97-сонли "Мигрант ходимлар

¹Анисимов Л.Н., Анисимов А.Л. Трудовой договор, трудовые споры. 2-издание. М.: Бератор-пресс, 2004 г. 344 ст.

тўғрисида"ги ва 143-сонли "Миграция соҳасидаги сустеъмоллар ва мигрант-ходимлар тенглиги ва мурожаат қилиш эркинлигини таъминлаш тўғрисида"ги Конвенциялар, 61-сонли "Мехнат мигрантларини ёллаш (вербовка қилиш), ишга жойлаштириш, ва меҳнат шароитлари тўғрисида"ги, 86-сонли "Мигрант ходимлар тўғрисида"ги, 100-сонли "Кам ривожланган мамлакатлар ва худудларда мигрант-ходимларни ҳимоя қилиш тўғрисида"ги, 122-сонли "Аҳоли бандлиги соҳасидаги сиёсат тўғрисида"ги ва бошқа Тавсиялар етакчи ўрин тутади. Меҳнат муносабатларида ходимлар ижтимоий-иктисодий ҳуқуқларига бағищланган бошқа кўпгина Конвенция ҳамда Тавсияларда ҳам меҳнат мигрантлари хақ-ҳуқуқларига оид қоидалар назарда тутилган.

Аҳолини тўлиқ бандлигини таъминлаш борасидаги муаммоларни ҳал қилишга бағищланган бир қатор конвенциялар меҳнат ҳуқуқларини амалга ошириш борасидаги зарур шарт-шароитларни яратишга йўналтирилганлиги билан дикқатга сазовордир. Шунга мисол сифатида, ХМТнинг №122 сонли Конвенцияси¹ни кўрсатиб ўтиш мумкин. Ушбу Конвенциянинг 1-моддасида қайд этилишича “ташкилотнинг барча аъзолари ишсизликни ва тўлиқ иш билан бандсизликни тугатиш учун ўзларининг фаол сиёсатини бош мақсади тариқасида шахснинг тўлиқ, самарали ва эркин танланган касби билан бандликни таъминлашга йўналтиради”.

Ушбу Конвенция тамоили келгусида ХМТ 1991 йилда кучга кирган №168 “Ишсизликдан ҳимоя қилиш ва бандликка кўмаклашиш тўғрисида”ги Конвенцияси²да янада ривожлантирилди. Шу билан боғлиқ равища БМТ Уставининг 55-моддасида БМТ аҳолининг тўлиқ бандлиги ва ҳаётий даражасини кўтаришга кўмаклашиши белгилаб қўйилган.

ХМТ томонидан қабул қилинган ҳалқаро ҳуқуқий ҳужжатларда меҳнат соҳасида дискриминацияни тақиқлашга оид қўплаб қоида ва нормаларни учратиш мумкин. Хусусан, ушбу масалага бағищланган “Бандлик ва меҳнат соҳасидаги дискриминациялар тўғрисида”ги №111³ ва “Тенг равища рағбатлантириш тўғрисида”ги № 100 Конвенция⁴ларни киритиш мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодекси⁵нинг 6-моддасида назарда тутилган барча

¹ ILO Employment Policy Convention, 1964 (No. 122) <http://www.minoritycentre.org/library/ilo-employment-policy-convention-1964-no-122>

² Конвенция МОТ № 168. О содействии занятости и защите от безработицы (г. Женева, 21 июня 1988 года) http://www.conventions.ru/view_base.php?id=343

³ Конвенция о дискриминации в области труда и занятой [Конвенция 111] Принята 25 июня 1958 года на сорок второй сессии Генеральной Конференции Международной организации труда. http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/remuner.shtml

⁴ Конвенция о равном вознаграждении мужчин и женщин за труд равной ценности. Принята 29 июня 1951 года на тридцать четвертой сессии Генеральной конференции Международной Организации Труда http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/remuner.shtml

⁵Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат кодекси. (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1996 й., 1-сонга илова;)

фуқаролар меҳнат хукуқларига эга бўлиш ва улардан фойдаланишда тенг имкониятларга эгадир. Жинси, ёши, ирқи, миллати, тили, ижтимоий келиб чиқиши, мулкий ҳолати ва мансаб мавқеи, динга бўлган муносабати, эътиқоди, жамоат бирлашмаларига мансублиги, шунингдек ходимларнинг ишчанлик қобилияtlарига ва улар меҳнатининг натижаларига алоқадор бўлмаган бошқа жиҳатларига қараб меҳнатга оид муносабатлар соҳасида ҳар қандай чеклашларга ёки имтиёзлар белгилашга йўл қўйилмайди ва булар камситиш деб ҳисобланади, деган норма ўз мазмунига кўра юқорида қайд этилган халқаро Конвенцияларнинг нормаларига тўла мувофик келади.

Шу билан бирга, ХМТ томонидан меҳнат шароитлари, меҳнат муносабатларини тўхтатиши, техник хавфсизлик ва давлатлар фуқаролари, чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг ижтимоий таъминот соҳасидаги тенг хукуқлилигига оид бир қатор Конвенциялар ишлаб чиқилган ва қабул қилинган. Таҳлил қилинган халқаро нормалар инсоннинг меҳнат хукуқларини ҳимоя қилишга қаратилганлиги билан ажralиб туради.

Юқоридаги йўналишлардаги халқаро хукукий хужжатлардан ташқари, чет эллик ишчиларнинг меҳнат муносабатларини тартибга солишига ва меҳнат хукуқларини ҳимоя қилишга йўналтирилган маҳсус халқаро нормалар гурухи ҳам мавжуд. Бугунги кундаги халқаро меҳнат миграцияси масштабининг кенгайиб бораётганлиги ва ушбу жараённи тартибга солиш билан боғлиқ муаммоларнинг ошиб бораётганлиги унинг долзарб масалалардан бири сифатида кўрилишига сабаб бўлмоқда¹.

Меҳнаткаш-мигрантлар меҳнатини тартибга солувчи универсал халқаро хукукий хужжатлар сифатида ХМТ томонидан қабул қилинган 1949 йилги №97 “Меҳнаткаш-мигрантлар тўғрисида”ги Конвенциясини, 1975 йилги №143 сонли “Миграция соҳасидаги сустеъмолликлар ва меҳнаткаш-мирантларга тенг имконият ҳамда бир хил муомалани таъминлаш ҳақида”ги Конвенцияни, шунингдек БМТнинг 1990 йилги “Барча меҳнаткаш-мирантлар ва улар оила аъзоларини хукуқларини ҳимоя қилиш ҳақида”ги Конвенцияни кўрсатиб ўтиш лозим. Бир қатор мамлакатлар халқаро конвенция низомларини ўз миграция масаласидаги миллий қонунчилигига асос ва нусха қилиб олган. Бельгия, Португлия, Испания каби европа мамлакатларининг миграция соҳасидаги миллий қонунчилиги халқаро конвенция низомлари билан тўлиқ мос келади².

Юқоридаги конвенциялар ўз ичига кенг доирадаги эммиграция ва ходимларнинг иммиграциясига оид масалаларни қамраб олади, хусусан, меҳнаткаш-мирантлар тушунчаси, уларни ирқий белгилари, миллатига қараб дискриминация қилинишини олдини ошиш ва уларнинг тенг хукуқлилиги тамойили; уларни келиши, кетиши ва ишга

¹ Ануфриева Л.П. Международное частное право. Особенная часть. - М.: БЕК, 2000 . - С.607.

²Promoting decent work in Eastern Europe and Central Asia. ILO. 2012. P. 16.

қабул қилинишини енгиллаштириш масалалари; мигрантларнинг ноқонуний ҳаракатланиши ва яширин миграциясини олдини олиш; ижтимоий таъминоти; меҳнат миграцияси масалалари билан шуғулланувчи давлат ва нодавлат ташкилотларнинг ўзаро ҳамкорлиги ва бошқалар.

1975 йилги “Миграция соҳасидаги сустеъмолликлар ва меҳнаткаш-мигрантларга тенг имконият ҳамда бир хил муомалани таъминлаш ҳақида”ги № 143 Конвенцияни кўрсатиб ўтиш лозим¹. Ушбу ҳалқаро ҳуқуқий ҳужжат ўз вақтида муҳим саналган бўлсада, лекин ўзида меҳнаткаш-мигрант тушунчасини очиб бермаган.

Ушбу Конвенцияда “меҳнаткаш-мигрант” деганда қонуний асосларда бир давлатдан бошқа давлатга ҳар қандай ишни бажариш учун ўз ҳисобидан борган шахс тушунилади. Кўриниб турибдики, ушбу Конвенция ҳам “меҳнаткаш-мигрант” тушунчасига жиддий ўзргартириш ва янгилик киритмаган. 1949 йилги “Меҳнаткаш-мигрантлар ҳақида”ги Конвенция каби 1975 йилги “Миграция соҳасидаги сустеъмолликлар ва меҳнаткаш-мигрантларга тенг имконият ҳамда бир хил муомалани таъминлаш ҳақида”ги № 143 Конвенция ҳам шахсни фуқаролик билан бирор-бир ҳуқуқий шаклдаги боғлиқлигини назарда тутмайди.

Чет элда меҳнат қилаётган шахсларга ўз вақтида иш ҳақларини иш берувчилар томонидан тўланиши мажбуриятини юкловчи ХМТнинг 1948 йилги №95 сонли “Иш ҳақларини муҳофаза қилиш тўғрисида”ги Конвенцияси² алоҳида аҳамият касб этади. Гарчи мазкур Конвенция иш ҳақини тўлашнинг аниқ муддатларини белгилаб бермаган бўлсада, унда иш ҳақини доимий равишда тўлаш ҳақидаги қатъи қоида мустаҳкамланганлиги билан диққатга сазовор.

Ўзбекистон ушбу Конвенцияни 26 ноябрь 1993 йилда ратификация қилган бўлиб, ўзининг Меҳнат кодексида иш ҳақини тўлаш муддатларини, шунингдек уни иш берувчи томонидан тўлаш борасидаги тегишли кафолатларни ҳам мустаҳкамлаб қўйган.

Шунга қарамасдан, амалиётда ходимларнинг ҳуқуқ ва манфаатларига зид равишида ўз вақтида иш ҳақини тўламаганлик борасида кўплаб ҳолатларни кўрсатиб ўтиш мумкин. Ходимга меҳнат шартномасида кўрсатиб ўтилган ва амалдаги қонун ҳужжатлари ўрнатилган кам микдордаги иш ҳақини тўламаслик нафақат миллий қонунчилик ҳужжатларини бузиш саналади балки, меҳнат соҳасидаги ҳалқаро ҳуқуқий ҳужжатларни ҳам бузиш саналади.

Меҳнаткашларнинг ижтимоий сугурта ва ижтимоий таъминотига оид ҳужжатлар (ишдаги баҳтсиз ҳодиса ва меҳнат касаллигидан сугурталаш ва вақтинчалик ишга

¹ Конвенция и рекомендации, принятые Международной Организацией Труда. 1919-1990. - Т.2. - С.1779-1786.

² Конвенция N 95 Международной организации труда "Относительно защиты заработной платы" (принята в г. Женева 01.07.1949) (01 июля 1949 г.) http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_6739/

яроқсизлик ҳолларида тақдим этиладиган нафақалар). Ушбу гурухга “Мигрантларнинг ижтимоий таъминоти соҳасидаги ҳуқуқларини сақлаш тўғрисида”ги¹ Конвенцияни кўрсатиб ўтиш мумкин. Конвенция ижтимоий таъминот соҳасида зарурият туғилган ҳолларда хоҳлаган жойда ва ҳар вақт ҳимоя олиш ҳуқукини беради. Ушбу Конвенция ижтимоий таъминот соҳасининг тиббий хизмат, касаллик нафақаси, оналарга ҳомиладорлик ва бола туғилганда бериладиган нафака, ногиронлик нафақаси ва бошқа ҳуқуқларга нисбатан қўлланилади.

Меҳнаткаш-мигрантларнинг ижтимоий кафолатларига ижтимоий меҳнатга оид масалалар бўйича жойлашган давлатдаги судларга ёки маъмурий органларга мурожаат қилиш ҳуқуқларини киритиш мумкин. Меҳнаткаш-мигрантлар ижтимоий ҳимояланган бўлишлари керак, яъни уларнинг ҳуқуқий ҳолатлари меҳнат қонунчилиги ёки жамоа келишувлари томонидан ҳисобга олинган бўлиши керак, улар ҳеч қандай тўсиқларсиз давлатнинг ижтимоий таъминоти тизими хизматидан фойдаланишлари мумкин².

Меҳнат мигрантлари ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, умуман ҳалқаро меҳнат миграцияси жараёнларини ҳуқуқий тартибга солиш жаҳондаги бошқа кўплаб универсал ҳамда регионал ҳалқаро ташкилотлар томонидан ҳам амалга ошириб келинмоқда. Булар юзасидан БМТнинг 1990 йилдаги барча меҳнат мигрантлари ҳамда уларнинг оила аъзолари ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги Конвенцияси катта аҳамиятга эга. Мазкур конвенцияда эммиграция ва иммиграцияга тааллукли бир қатор масалалар қамраб олинган.

Юқорида қайд этиб ўтилганидек, "Меҳнат мигранти" тушунчаси БМТ ҳомийлигига ишлаб чиқилган ва қабул қилинган Ушбу Конвенцияда таърифланган. Ушбу тушунчага кўпгина муаллифлар эътибор қаратганлар, бироқ бу соҳада ҳозирга қадар ягона қараш шаклланмаган. А.М. Овсюкнинг фикрича: "Ҳалқаро актларда "мигрант-меҳнаткаш" тушунчасини тўғри таърифланиши ва юридик нуқтаи назардан унинг мазмуни тўғри очилиши тегишли ҳалқаро ҳуқуқий ҳужжатлар татбиқ этилиши мумкин бўлган шахслар доирасини тўғри белгиланишига ёрдам бермоғи лозим"³.

"Меҳнат мигранти" тушунчаси таърифи биринчи марта расмий ва универсал даражада ХМТнинг 1949 йилги "Мигрант-меҳнаткашлар тўғрисида"ги Конвенциясида баён этилган бўлиб, унга кўра: "Меҳнат мигранти бу - бир мамлакатдан бошқа мамлакатга иш топиш мақсадида кўчиб борадиган шахс тушунилади". Бизнинг назаримизда ушбу

¹ Конвенция о сохранении прав мигрантов в области социального обеспечения.http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW

²Халқаро ҳусусий ҳуқуқ. Олий ўқув юртлари учун дарслик. //Х.Р.Рахмонкулов ва бошк. /Х.Б.Бобоев, О.Оқюлов, А.Р.Рахмановларнинг умумий таҳрири остида. – Тошкент: “Иктисолиёт ва ҳуқуқ дунёси” нашриёт уйи, 2002 йил. –Б. 347.

³Овсюк А.М. Международно-правовая защита трудящихся. Киев. Наука. 1990 г., с. 33.

таъриф айрим нуқсонларга эга. Бундай камчиликлар жумласига унда мигрантнинг бошқа давлат фуқароси эканлиги, меҳнат миграцияси маваққат хусусиятга эга бўлиб, маълум вакт ўтгач мигрант шахс ўз юртига қайтиб келиши каби ҳолатлар ўз аксини топмаганлиги киритилиши мумкин.

Бу масалада айрим тадқиқотчилар томонидан берилган таърифлар бирмунча тўлиқ ва эътиборга сазовордир. Бизнинг назаримизда "Меҳнат мигранти" тушунчасига қуидагича таъриф берилмоғи лозим: "меҳнат мигранти, бу - муайян бир давлатнинг фуқароси бўлган ёки умуман фуқаролиги бўлмаган шахснинг қонунда белгиланган тартибда ўзга мамлакат ҳудудида иш топиш, меҳнат фаолияти билан машғул бўлиш, тегишли ҳолларда эса кўчиб борган мамлакати ҳудудида доимий яшаб қолиш мақсадида кўчиб ўтиши тушунилади".

Меҳнат мигрантлари хукуқларини ҳимоя қилиш масалалари жаҳондаги бир қатор регионал (минтақавий) халқаро ташкилотларнинг хукуқий ҳужжатларида ҳам назарда тутилган. Булар орасида Европа Иттифоқи алоҳида ўрин тутади. Унинг 1957 йилдаги Рим шартномаси номи билан машхур бўлган таъсис ҳужжатларида иш кучининг эркин ҳаракат қилишига тўсқинлик қилувчи омилларни бартараф қилиш, меҳнат ресурсларининг ҳам товарлар ва хизматлар сингари чегараларни бемалол кесиб ўтишига эришиш унинг асосий мақсадларидан эканлиги белгилаб қўйилган. Унда Европа интеграциясининг бош шартларидан бири сифатида эркин меҳнат миграцияси принципига амал қилиниши мустаҳкамланган.

Меҳнатнинг халқаро минтақавий стандартлари одатда тегишли минтақада фаолият юритувчи минтақавий халқаро ташкилотлар томонидан шакллантирилади.

Халқаро минтақавий меҳнат стандартлари шакллантирилишида Европа Кенгаши ва Европа Иттифоқи фаолияти муҳим ўрин тутади. Минтақавий стандартлар яратилишида ушбу икки орган қонун изодкорлиги фаолиятини умумий тарзда ўрганишга ҳаракат киласиз.

Европа Кенгашининг меҳнат стандартлари 40 дан ортик Европа давлатларини бирлаштирувчи минтақавий халқаро ташкилот сифатида турли жабхаларда, шу жумладан меҳнатни халқаро хукуқий тартибга солиш соҳасида фаолият юритади.

Европа Кенгаши Европа мамлакатларининг регионал ташкилоти сифатида 1949 йилда ташкил топган. Унинг Уставига кўра демократик парламент республика, хур фикрлилик ва асосий инсон хукуқларига риоя этувчи ҳар қандай давлат унга аъзо бўлиши мумкин.

Бугунги кунда Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги (кейинги ўринларда МДҲ деб аталади) минтақавий ташкилот сифатида Европа ва Осиёдаги 12 мустақил давлатларни

бирлаштиради. Кейинги йилларда миintaқавий меҳнат бозорини шакллантиришга қаратилган илк қадамлар ташланмоқда.

МДҲ миintaқавий халқаро ташкилот сифатида меҳнатни ҳуқукий тартибга солиш соҳасида бир қатор халқаро ҳужжатлар қабул қилган. Улар орасида МДҲ аъзоси бўлган мамлакатлар парламентлараро ассамблеяси томонидан 1995 йилда маъқулланган модел тавсиявий ҳужжат - "Меҳнат ресурсларининг МДҲ мамлакатлари худудларидағи миграцияси тўғрисидаги миintaқавии конвенция муҳим ўрин тутади. Мазкур ҳужжат меҳнат ресурслари соҳасида келишилган қонунчилик сиёсати принципларини ўзида акс эттиради. Унинг қоидаларини ҳаётга татбиқ қилиниши мигрант меҳнаткашлар ҳуқуқларини улар МДҲ аъзоси бўлган қайси мамлакат фуқароси эканлиги ва қаерда меҳнат фаолиятини амалга ошираётганлигидан қатъи назар уларнинг ҳуқуқларини миллий қонунчилик тизимларининг ўзаро яқинлаштирилишини, меҳнат миграцияси юзасидан ҳукуматлараро ахдлашувлар тузилишини рағбатлантирилишини назарда тутади.

МДҲ мамлакатлари ўртасида гуманитар алоқаларнинг кучайтирилишга эҳтиёжнинг кейинги йилларда кескин ортганлиги ана шундай алоқа шаклларидан бири сифатида меҳнат миграцияси сони ҳуқукий жиҳатдан такомиллаштириш ишларининг ривожлантирилишига сабаб бўлмоқда.

Меҳнат мигрантлари ва уларнинг ҳуқуқларини таъминлаш бўйича универсал халқаро ҳужжатлар бўлиб ХМТнинг 97-сонли ҳамда 143-сонли Конвенциялари саналади. Жаҳондаги бир қатор регионал халқаро ташкилотларнинг, шу жумладан МДҲ парламентлараро ассамблеясининг юқорида эслатиб ўтилган конвенцияси ҳам ХМТнинг ушбу икки конвенцияси қоидаларига асосланади. Бироқ, 97-сонли конвенция ҳам, 143-сонли конвенция ҳам ташки миintaқавий миграцияси масалаларини тартибга солишнинг принципиал қоидаларини назарда тутсада "мигрант меҳнаткаш" тушунчасига батафсил таърифни назарда тутмас, кўпгина бошқа тушунчалар ҳам мавҳум бўлиб қолган эди. БМТнинг 1990 йилги "Барча мигрант меҳнаткашлар ва уларнинг оила аъзоларини ҳимоя қилиш тўғрисида"ги Конвенциясида юқоридаги камчиликлар бартараф қилинган ва "мигрант меҳнаткаш" тушунчасига батафсил таъриф берилди. Ушбу Конвенцияда "Меҳнаткаш мигрант бу бошқа давлат фуқароси бўлиб, ҳақ тўланадиган фаолият билан шуғулланадиган, шуғуланаётган ёки шуғулланган шахсдир" дейилади. 1994 йил имзолангандан МДҲ доирасида меҳнат миграцияси ва меҳнаткаш-мигрантлар, ижтимоий таъминот соҳасидаги ҳамкорлик тўғрисидаги келишувда, меҳнаткаш-мигрант бу чиқиб кетиш тарафида чиқиб келган мамлакатида доимий яшовчи ва қонуний асосларда кириб келиш (сторона выезда) тарафи мамлакатида ҳақ тўланадиган фаолият билан шуғулланувчи шахслар дейилади. Бир мамлакатдан иккинчисига ҳар қандай иш топиш

мақсадида эмигратсия қилинган шахс чиқиши билан бөғлиқ харажатларни ўз ҳисобидан қоплады.

Мамлакатга қонуний асосларда мәхнаткаш сифатида кирған шахсина мәхнаткаш мигрант деб тан олинини мүмкін.

Ўзбекистон Республикасидаги хорижий элементи бўлган мәхнат муносабатларини тартибга солинини кўп томонлама халқаро келишувлар билан бир қаторда икки томонлама битимлар воситасида ҳам амалга оширилади. Ҳозирги пайтда Ўзбекистон Республикаси бир неча давлатлар билан ана шундай икки томонлама ахдлашувларга эгадир. Ўзбекистон Республикаси иш кучини "жўнатувчи", "экспорт қилувчи" мамлакатлар сирасига кириши туфайли мамлакатимиз фуқароларини хорижий мамлакатларда мәхнат фаолияти билан банд бўлган даврларида хуқуқий ҳимояланишларига қаратилган икки томонлама битимлар энг аввало Россия Федерацияси, Қозоғистон Республикаси, Корея каби мамлакатлар билан тузилиши долзарбdir.

1.3 Ўзбекистон Республикасида чет эл фуқороларининг мәхнатини тартибга солувчи манбалар

Ўзбекистон Республикасида аҳоли тўлиқ иш билан бандлигини таъминлаш, мәхнат қилиш соҳасидаги конституциявий хуқуқни амалга ошириш соҳасидаги муаммоларни тўла ҳал этилишига аҳолининг тез суръатлар билан ўсиб бораётганлиги ва унинг натижасида ҳар йили мәхнат бозорига янги иш кучлари салмоқли равишда келиб қўшилаётганлиги, мәхнат ресурсларининг ҳамда иш жойларининг шаҳар ва қишлоқ ўртасида номутаносиб тақсимланганлиги, мустақиликнинг дастлабки йилларида собиқ иттифоқ доирасидаги мәхнат тақсимоти ва хўжалик алоқаларининг барҳам топиши туфайли иш жойларининг кескин қисқариб кетганлиги, иш билан бандлик даражасининг пасайиб кетиши оқибатида ишсизликнинг кўпайганлиги, каби салбий омиллар ўз таъсирини кўрсатмоқда.

Бозор муносабатларига ўтиш, иқтисодий ва ижтимоий мәхнат муносабатларининг ташкил этилиши соҳасида Ўзбекистон фуқароларининг мәхнат қилишга бўлган конституциявий хукуқларини рўёбга чиқарилиши, уларни ижтимоий ҳимоя қилиш зарурати иқтисодий фаол аҳоли табақаларини иш билан банд қилиш юзасидан қўшимча чора-тадбирлар кўрилишини, шу жумладан ташқи мәхнат миграцияси жараёнларини тўғри ташкил этилиши ва тартибга солинини, бу соҳада эркинлаштириш кучайтирилиши, яхлит ҳамда аниқ йўналтирилган давлат сиёсати ишлаб чиқарилиши

ҳамда изчил рўёбга чиқарилишига қаратилган самарали ишлар қилиниши долзарб вазифалардан бўлиб саналади.

Меҳнат ва тадбиркорлик фаолиятлари амалга оширилаётган давлат ҳудудида халқаро шартномаларда белгилаб қўйилган тартибдан ташқари ҳар бир давлатнинг коллизион ҳуқуқ нормалари меҳнаткаш мигрантлар ҳуқуқларини ҳимоя қилишга имкон яратади¹. Хорижий мамлакатларда фуқароларнинг меҳнат қилишга бўлган ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш, чет эл элементи билан мураккаблашган меҳнат муносабатларига нисбатан қайси давлат ҳуқукини қўллаш ёки коллизион нормалар ёрдамида мазкур масалага ойдинлик киритиш ҳар доим долзарблик касб этиб келган.

Давлатимиз хорижий мамлакатлар билан тенг ҳуқуқли субъект сифатида муносабатларга киришар экан, ўзаролилик тамойилларидан келиб чиқсан ҳолда ўз фуқароларимиз ва чет эл фуқароларнинг меҳнат муносабатларини ҳуқуқий тартибга солишга қаратилган чораларни ишлаб чиқилганлиги келажак учун олдинга ташланган қадамлардан бири ҳисобланади. Ўзбекистон Республикасида тадбиркорлик фаолиятини олиб бораётган хорижий ва қўшма корхоналарда минглаб чет эл фуқаролари ҳамда фуқаролиги бўлмаган шахслар меҳнат фаолиятини олиб боришимоқда. Бу ўз навбатида давлатимиз томонидан хориждан кириб келаётган мигрантларнинг меҳнат фаолиятига доир муаммоли масалаларни ечимини топишга қаратилган чораларни ишлаб чиқишига ундейди. Бугунги кунда республикамизга дунёнинг ҳар бурчагидан меҳнат фаолияти билан шуғулланиш мақсадида кириб келаётган чет эл фуқароларига нисбатан ҳуқуқни қўллаш масаласига ойдинлик киритиш ва меҳнатга оид халқаро қоидаларга риоя қилинган ҳолда миллий қонунчиликни такомиллаштириш талаб этилмоқда. Шунинг учун чет эл элементи билан мураккаблашган меҳнат муносабатларини тартибга соловчи назарий ва ҳуқуқий асосларини таҳлил этиш лозим.

Ўзбекистон Республикасида меҳнат фаолиятини олиб бораётган чет эллик фуқаролар ва фуқаролиги бўлмаган шахсларга нисбатан миллий тартиб қоидалари қўлланилиши амалдаги қонун нормаларда белгилаб қўйилган. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодексининг 11-моддасига кўра “меҳнат тўғрисидаги қонун хужжатлари иш берувчи билан тузилган меҳнат шартномаси бўйича Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ишлаётган чет эл фуқаролари ҳамда фуқаролиги бўлмаган шахсларга ҳам тадбиқ этилади”. Мазкур норма Ўзбекистон Республикаси ҳудудида чет эллик фуқаролар ва фуқаролиги бўлмаган шахсларга нисбатан миллий тартиб қоидалари қўлланилишини назарда тутмоқда. Мазкур норма ўз вақтида тўғридан-тўғри чет эллик фуқаро ва фуқаролиги бўлмаган шахсларга Ўзбекистон Республикаси ҳудудида меҳнат қилиш ҳуқуқларини

¹Богуславский М.М. Международное частное право. Учеб., Норма, М., 2010, 551 б.

тақдим этмайди. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1995 йил 19 октябрдаги 408-сонли қарорига илова қилинган “Ўзбекистон Республикасида хорижий иш кучларини жалб қилиш ва улардан фойдаланиш тартиби тўғрисида”ги Низомга кўра “мехнат фаолиятини амалга ошириш мақсадида Ўзбекистон Республикасига келувчи хорижий фуқаро белгиланган тартибга мувофиқ шакл бўйича ва иш берувчи томонидан олинган руҳсатнома асосида унинг номига берилган меҳнат фаолияти хукуки тасдиқномаси бўлгандагина Ўзбекистон Республикаси худудида ишлаши мумкин¹”. Чет эллик фуқароларга нисбатан руҳсатнома бериш Ташқи меҳнат миграцияси масалалари бўйича агентлиги томонидан амалга оширилади. Мазкур низомда хорижий сармоя иштироқидаги юридик шахсларларда меҳнат фаолиятини олиб боришга руҳсат бериш, чеклаш ва имтиёзлар бериш тартиби белгилаб қўйилган. Лекин, қонуности хужжатларда Ташқи меҳнат миграцияси масаласи агентлиги томонидан руҳсат олмасдан туриб меҳнат фаолиятини олиб боришга хукуқли бўлган шахслар ҳам мавжуд. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Ташқи иқтисодий алоқалар, инвестициялар ва савдо вазирлиги томонидан аккредитация қилинган чет эл тижорат ташкилоти ходимлари Ташқи меҳнат миграцияси масалалари бўйича агентликдан меҳнат фаолиятига руҳсат олишлари шарт эмас. Унга зарур ходимларнинг миқдорини ваколатхона мустақил равища, у Ўзбекистонда ташкил этилишидан манфаатдор бўлган компания билан келишиб белгилайди².

Халқаро хусусий хукуқда Ўзбекистон Республикаси фуқаролари, фуқаролиги бўлмаган шахслар ва чет эл фуқаролари меҳнат муносабатларини хукукий тартибга солишда коллизион боғловчиларга мурожаат қилишга тўғри келади. Халқаро доирада чет эл элементи билан мураккаблашган меҳнат муносабатлари қўйидаги коллизион тамойиллардан фойдаланади, жумладан: хукуқни эркин танлаш (*lex voluntatis*); меҳнат жойига мамлакат хукуқини қўллаш (*lex loci laboris*); байроқ қонуни (*lex flagi*); иш берувчининг фуқаролик қонунчилиги (*lex patriae, lex nationalis*); меҳнаттага ёллаш шартномаси тузилган давлат қонунчилиги (*lex loci contractus*). Мазкур тамойиллар чет эл элементи билан мураккаблашган меҳнат муносабатларига тадбик қилинади, уларнинг юридик табиати, мазмuni ва амал қилиш доирасини аниқлаб олишимиз лозим:

“*lex loci laboris*” – ушбу тамойил асосида меҳнат жойига мамлакат хукуқи қўлланилади. Бунда меҳнаткашларнинг меҳнат фаолияти олиб борилаётган давлатнинг

¹ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг чет элдаги ҳамда хорижий фуқароларнинг Республикадаги меҳнат фаолияти тўғрисида”ги 1995 йил 19 октябрдаги қарори билан тасдиқланган Низом (ўзгартиришлар билан)// (ЎзР ВМ 12.11.2003 й. 505-сон Қарори таҳриридаги Қарор номи)

² “Ўзбекистон Республикасида хорижий ишчи кучларини жалб қилиш ва улардан фойдаланиш тартиби тўғрисида”ти Низом// “Ўзбекистон Республикаси Хукумати қарорлари тўплами”, 1995 й., №10, 41-модда. Ўзбекистон Республикасида хорижий ишчи кучларини жалб қилиш ва улардан фойдаланиш тартиби тўғрисида низомнинг 17-банди, Вазирлар Маҳкамасининг 1995 йил 19 октябрдаги 408-сон қарорига 2-сон илова

хуқуқини қўллаш назарда тутилмоқда¹. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 1190-моддаси 3-қисмида “lex loci laboris” тамойилига асосан норма белгиланган бўлиб, унга кўра “ушбу модданинг биринчи ва иккинчи қисмларида қўрсатиб ўтилмаган шартномаларга нисбатан қўлланилиши лозим бўлган хуқуқ тўғрисида тарафларнинг келишуви бўлмаган тақдирда, бундай шартноманинг мазмуни учун ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлган ижрони амалга ошираётган тараф таъсис этилган, турар жойга эга бўлган ёки асосий фаолият жойи бўлган мамлакатнинг хуқуқи қўлланилади”.

“lex patriae” ёки “lex nationalis” – мазкур тамойилнинг мазмуни иш берувчининг фуқаролик қонунчилигининг қўлланилиши назарда тутади. Халқаро хусусий хуқуқда фуқаролик қонунчилигини аниқлашда уларнинг шахсий қонунчилигини аниқлаш талааб этилади. Жисмоний шахс бир пайтнинг ўзида икки давлат фуқароси бўлиши шахснинг шахсий қонунинини аниқлашга олиб келади. Коллизион боғловчи меҳнат муносабатларига нисбатан қайси давлат қонунчилигини тадбиқ этилиши мазкур тамойилга асосан шахснинг шахсий қонунчилигига қараб белгиланади. Бир неча давлатнинг халқаро хусусий хуқуқидаги коллизион нормалар юқоридаги тамойиллардан келиб чиқкан ҳолда умумий қоидалар асосида ишлаб чиқилган. Шунинг учун ҳар бир давлат халқаро хусусий хуқуқида ўз манфаатларига мос келадиган тамойиллар ёрдамида коллизион нормаларни вужудга келган. Мисол учун, Венгрия қонунчилигига асосан венгрия фуқароси ҳисобланган иш берувчининг топширикларини бажариш мақсадида ходим чет элда меҳнат сафарида бўлган вақтда унга нисбатан венгрия қонунчилиги қўлланилади (ушбу давлат халқаро хусусий хуқуқи коллизион нормалари “lex loci delegationis” тамойилига асосланган). Мазкур тамойилнинг ижобий хусусиятлари шундан иборатки, ходим томонидан амалга ошираётган иш жойини аниқлашнинг иложи йўқлиги ёки меҳнат фаолиятини бир неча давлат худудида олиб борилаётганлиги асосий сабаблардан биридир². Тураг жой қонунига кўра шахснинг қайси давлат худудида доимий яшаётганлиги ҳисобга олинади ва меҳнат муносабатларига нисбатан мазкур мамлакат хуқуқи қўлланилиши назарда тутилади. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 1168-моддасида юқоридаги тамойилга асосан шахсий қонунга мурожаат қилиш асослари белгилаб қўйилган.

“lex loci contractus” – меҳнатга ёллаш шартномаси тузилган давлат қонунчилиги қўллаш тамойили³.

Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодексининг 11-моддасида республикамиз фуқароси бўлмаган шахсларга нисбатан қонун ҳужжатларининг қўлланилиши белгилаб

¹Богуславский М.М. Международное частное право. Учеб, Норма, М., 2010, 550 б.

²Богуславский М.М. Международное частное право. Учеб, Норма, М., 2010, 550 б.

³Федосеева Г.Ю. Международное частное право. Учеб, Eckmo Education, М., 2005, 239 б.

кўйилган. Бундан ташқари, мазкур кодексининг 12-моддасида меҳнат тўғрисидаги қонун хужжатларнинг чет эл корхоналарда қўлланилиши назарда тутилган. Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикаси “Меҳнатни муҳофаза қилиш тўғрисида”ги қонуни¹ 7-моддасида “Ўзбекистон Республикаси корхоналари ва фуқаролари халқаро шартномалар ва битимлар асосида ишларни бажараётганларида, меҳнатни муҳофаза қилиш бўйича уларда кўзда тутилган талаблар агар ўзгача шартлашилмаган бўлса, Ўзбекистон Республикасининг меҳнат тўғрисидаги қонунларига мувофиқ қўлланади. Ўзбекистон Республикаси корхоналарида ишлаётган чет эл фуқаролари учун меҳнатни муҳофаза қилиш масалаларига доир муносабатларни тартибга солишнинг ўзига хос хусусиятлари манфаатдор томонларнинг ўзаро битимлари билан белгилаб кўйилиши” кўрсатиб ўтилган.

Сўнги йилларда давлатимиз томонидан чет эл фуқароларини ишга қабул қилишни тартибга солишга қаратилган бир неча қонун хужжатлари қабул қилинди. Хусусан, Ўзбекистон Республикасининг “Аҳолини иш билан таъминлаш тўғрисида²”ги қонуни. Ушбу қонунга мувофиқ, Ўзбекистонга ишга келган чет эл фуқароларини ишга ёллаш ва ишга жойлаштириш билан шуғулланадиган юридик ва жисмоний шахсларнинг фаолият кўрсатишига Ўзбекистон Республикаси Меҳнат вазирлиги берадиган лицензияга биноан рухсат этилиши ҳақида қисқача тўхталиб ўтилган.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Хорижий фуқаролар ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг “Навоий” эркин индустрисал-иқтисодий зonasи худудига кириши, ундан чиқиб кетиши, у ерда бўлиши ва ишга ёлланишининг соддалаштирилган тартиби тўғрисидаги Низомни тасдиқлаш ҳақида”ги 2009 йил 9 апрелдаги 104-сонли қарорида, хорижий фуқаролар ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг “Навоий” эркин индустрисал-иқтисодий зonasи худудига кириши, ундан чиқиб кетиши, у ерда бўлиши ва ишга ёлланишининг соддалаштирилган тартиби илова қилинган Низомларда ўз тасдигини топган.

Ушбу Низомнинг амал қилиши:

«Навоий» ЭИИЗ худудидаги хўжалик фаолияти қатнашчиларига ва уларнинг оила аъзоларига;

«Навоий» ЭИИЗ худудидаги хўжалик фаолияти қатнашчилари томонидан меҳнат фаолиятини амалга ошириш учун жалб этиладиган хорижий фуқароларга ва фуқаролиги бўлмаган шахсларга татбиқ этилади

Ўзбекистон Республикасининг“Чет эл инвестициялари тўғрисида” ги 1998 йил 30

¹Меҳнатни муҳофаза қилиш тўғрисида”ги қонуни Тошкент ш., 1993 йил 6 май, 839-ХII-сон // (Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1993 й., 5-сон, 223-модда)

² «Аҳолини иш билан таъминлаш тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси қонунига ўзгартишлар ва қўшимчалар кириши ҳақида (яңги таҳрири) Тошкент ш., 1998 йил 1 май, 616-I-сон // (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1998 й., 5-6-сон, 97-модда;)

апрельдаги 609-І-сонли Қонуни. Ушбу қонунга мувофиқ чет эл фуқароларини ишга жалб қилиш билан боғлиқ норма мавжуд бўлиб, яъни чет эллик инвесторлар ва чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналар чет эл фуқаролари билан меҳнат шартномаси тузиши мумкин эканлиги белгилаб кўйилган. Чет эллик шахсга бериладиган хак, таътиллар, пенсияни шу чет эллик билан тузилаётган меҳнат шартномасида акс этиши керак. Чет эл фуқароси унинг ойлик маоши ва бошқа қонуний йўл билан топилган даромадларини бошқа давлатларга, қонунда белгиланган солиқ ва бошқа мажбурий тўловлар тўланганидан кейин, бирон-бир чекловсиз ўтказишлари мумкин¹.

Чет эллик инвестор, чет эл инвестициялари иштирокидаги корхона чет эллик ходим доимий яшайдиган мамлакатдаги тегишли фондларга шу ходим учун пенсия таъминоти тўловларини ўтказиши кераклиги белгилаб кўйган.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1995 йил 19 октябрдаги 408-сон қарори билан тасдиқланган, Ўзбекистон Республикасида хорижий ишчи кучларини жалб қилиш ва улардан фойдаланиш тартиби тўғрисидаги Низом² ва Ўзбекистон Республикасида хорижий ишчи кучларини жалб қилиш ва улардан фойдаланиш тартиби тўғрисидаги Низомни қўллаш тартиби ҳақидаги Йўриқнома³га (рўйхат рақами 285, 1996 йил 20 ноябрь) мувофиқ чет эл фуқароларини Ўзбекистон Республикасида ишга қабул қилишининг тартиби ва ушбу фаолиятни амалга оширадиган органни белгилаб берган.

Корея Республикаси билан инвестицион ҳамкорликни янада кенгайтириш ҳамда бир давлат фуқароларининг бошқа давлат ҳудудидаги вақтинчалик меҳнат фаолияти тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати билан Корея Республикаси Ҳукумати ўртасида 2011 йил 23 августда Тошкент шаҳрида имзоланган битимни самарали амалга ошириш мақсадида 2012 йил 28 ноябрда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Корея Республикаси билан инвестицион ҳамкорликни янада кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 331-сон Қарори қабул қилинган. Ушбу қарорга мувофиқ Ўзбекистонда Корея Республикаси фуқароларининг ишлаш учун рухсатнома амал қилишининг энг узоқ мuddати ўрнатилган.

2013 йил 1 июлда Корея Республикаси билан меҳнат миграцияси соҳасида ўзаро манфаатли ҳамкорликни янада ривожлантириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Корея Республикаси билан меҳнат миграцияси соҳасида ҳамкорликни

¹Ўзбекистон Республикасининг “Чет эл инвестициялари тўғрисида”ги 1998 йил 30 апрелядаги 609-І-сонли Қонуни 14-модда // (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1998 й., 5-6-сон, 91-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун хужжатлари тўплами, 2014 й., 4-сон, 45-модда

²Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг чет элдаги ҳамда хорижий фуқароларнинг республикадаги меҳнат фаолияти тўғрисида”ги 1995 йил 19 октябрдаги 408-сонли қарори билан тасдиқланган Низом (ўзгаришишлар билан)// (ЎзР ВМ 12.11.2003 й. 505-сон Қарори таҳриридаги Қарор номи)

³Ўзбекистон Республикасида хорижий ишчи кучларини жалб қилиш ва улардан фойдаланиш тартиби тўғрисидаги Низомни қўллаш тартиби бўйича Йўриқнома // Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 1996 йил 20 ноябрда 285-сон билан давлат рўйхатидан ўтказилган

янада кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-1993-сон Қарори қабул қилинганигини қайд этиш лозим¹.

Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати билан Корея Республикаси Ҳукумати ўртасидаги “Бир давлат фуқароларининг бошқа давлат худудида вактинча меҳнат фаолияти тўғрисида” Битимнинг 3-моддасига мувофиқ Ўзбекистон Республикасига келаётган Корея Республикаси фуқароларига меҳнат фаолиятини амалга оширишга рухсатнома Битим 5-моддасининг 2-бандида назарда тутилган визани узайтиришнинг тегишли муддатларига, бироқ уч йилдан ортиқ бўлмаган муддатга берилади².

¹ <http://www.minjust.uz/uz/press/ourpublications/2015/10/7766/>

² <http://www.minjust.uz/uz/press/ourpublications/2015/10/7766/>

ПБОБ. ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ЧЕТ ЭЛ ФУҚОРОЛАРИ МЕҲНАТИНИ ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШ

2.1. Ўзбекистон Республикасига меҳнат фаолияти билан шуғулланиш мақсадида келган чет эл фуқороларини ишга қабул қилишнинг ўзига хос хусусиятлари

Ўзбекистон Республикасига чет эл фуқаролари ишга кириш мақсадида вактинча келган чет эл фуқоролари меҳнат фаолияти билан шуғулланишлари қонун ҳужжатларига мувофиқ йўл қўйилади. Ўзбекистон Республикасида меҳнат муносабатларини амалга ошириш учун келган чет эл фуқаролари Меҳнаткаш-мигрантлар деб айтилади. Чет эл фуқароларини ҳам Ўзбекистон Республикаси фуқаролари каби меҳнат фаолияти меҳнат шартномаси (контракти) билан расмийлаштирилади.

Ўзбекистон Республикасига келган чет эл фуқароларини қонунда белгиланган тартибдан ташқари уларга ҳеч қандай камситилиш билан муносабатда бўлиши мумкин эмас. Ўзбекистон Республикасининг Конуституциясининг 18-моддасига мувофиқ Ўзбекистон Республикасида “барча фуқаролар” деганда чет эл фуқаролари ҳам назарда тутилганлигини Ўзбекистон Республикасида барча фуқаролар қонун олдида тенглиги кафолатланган.

Чет эл фуқороларига ҳам миллий қонунчилик билан белгиланган ишга қабул қилишдаги кафолатлар қўлланилади. Масалан, жинси, ёши, ирқи, миллати, тили, ижтимоий келиб чиқиши, мулкий ҳолати ва мансаб мавқеи, динга бўлган муносабати, эътиқоди, жамоат бирлашмаларига мансублиги, шунингдек ходимларнинг ишчанлик қобилияtlарига ва улар меҳнатининг натижаларига алоқадор бўлмаган бошқа жиҳатларига қараб меҳнатга оид муносабатлар соҳасида ҳар қандай чеклашларга ёки имтиёзлар белгилашга йўл қўйилмайди ва булар камситиш деб ҳисобланади. Бу қоида ҳалқаро талабларда кўрсатилган қоидаларга мос келади. Жумладан, 1964 йил 9 июлдаги “Иш билан таъминлаш тўғрисида”ги Конвенцияда ҳам ирқи, жинси, миллати ва динга бўлган муносабати ва бошқа ҳолатлар билан боғлиқ ҳеч қандай чекланишларга йўл қўйилмасдан, меҳнат қилишни ҳоҳлаган барчани иш жойлари билан таъминлаш асосий мақсади бўлиб ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикасига келган чет эл фуқароларига давлатнинг миллий тартиб амалиёти қўлланилиши мумкин ҳисобланади. Миллий тартиб - унга кўра чет эл фуқаролари ва юридик шахсларига мазкур давлат фуқаролари ва юридик шахсларига бериладиган тартиб тақдим этилади.

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик Кодекси 1169-моддасига «чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахслар Ўзбекистонда фуқаролик ҳукуқ лаёқатидан Ўзбекистон

фуқаролари билан тенг равища фойдаланадилар, Ўзбекистон қонунлари ёки халқаро шартномаларида белгиланган ҳоллар бундан мустасно» - деб белгиланган.

Миллий тартибни чет эллик давлатларга қўллаётганда албатта чет эл фуқароларини ишга қабул қилинча бир қанча чекловлар мавжуд аммо ушбу чекловлар чет эл фуқаросини камситиш деб хисобланиши керак эмас. Ушбу ишга қабул қилинчдаги чекловлар давлатнинг ички ҳавфизлигини таъминлаш билан боғлиқ ва бу чеклашларни фақатгина қонунда белгилаб қўйилган ҳолатлардагина чет эл фуқаросини ишга қабул қилинча тўсиқлар мавжуд бўлиши мумкин, бу эса айнан мана иш фаолияти турига хос бўлган талаблардан келиб чиқади. Масалан, чет эл фуқоролари айрим лавозимларга тайинланиши ва маълум бир фаолият тури билан шуғулланишларини чеклаб қўйилган. Бундай чеклашлар Ўзбекистон Республикасининг қонунларида кўзда тутилган бўлиб, ушбу чеклашлар чет эл фуқаросини меҳнат муносабатларида камситишлигини кўрсатмайди. Давлат хизматчиси, прокурор ва терговчи, судья, нотариус, сиёсий партияларга аъзоликка ва бошқа давлат органларигачет эл фуқаролари меҳнат фаолиятини билан шуғулдан ололмайдилар.

Хуқуқшуност олим Б.Б.Самархўджаев, амалдаги қонунларга асосан чет элликлар Ўзбекистонда давлат ҳокимияти ва бошқарув органларига сайлаш ва сайланиш, суд, прокурор, терговчи, нотариус ва ҳарбий хизматчи лавозимларини эгаллаш ҳаракатларини амалга ошира олмайди¹ – деб кўрсатиб ўтган.

Ўзбекистон фуқаролари, бошқа давлатлар фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахслар орасида дифференциаллашув учун хуқуқий асослар мулкий, шахсий, оила қонунчилигида деярли мавжуд эмас, бироқ давлат хуқуқида (сайлаш, сайланиш, давлат лавозимларини эгаллаш, муайян касбкор билан ва ҳ.к.) ўзига хос алоҳидалик яққол кузатилади².

Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимига Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимига ўттиз беш ёшдан кичик бўлмаган, давлат тилини яхши биладиган, бевосита сайловгача камида 10 йил Ўзбекистон худудида муқим яшаётган Ўзбекистон Республикаси фуқаросигина сайланиши мумкин (Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 90-моддаси);

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Қонунчилик палатаси депутати, шунингдек Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Сенати аъзоси бўлиш хуқуқига сайлов куни йигирма беш ёшга тўлган ҳамда камида беш йил Ўзбекистон Республикаси худудида муқим яшаётган Ўзбекистон Республикаси фуқаросигина эга бўлиши мумкин

¹ Самархўджаев Б.Б. Халқаро хусусий хуқук-Ўқув метододик қўлланма./Масъул муҳаррир-Зокиров И.Б. – Т.: Элъдинур. 1999. – 148 б.

² Умаров Т.А. Халқаро хусусий хуқук бўйича жисмоний шахсларнинг хуқуқий ҳолати: Диссертация Т.: - 2005 Б.262

(Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 77-моддаси);

Прокуратура органларида прокурорлар, терговчилар ва иш ўрганувчилар лавозимига олий юридик маълумотга эга, зарур касбий фазилатлари бўлган, зиммаларига юкландиган хизмат вазифаларини бажаришга соғлифи имкон берадиган Ўзбекистон Республикасининг фуқаролари тайинланадилар¹; ҳакамлик судьяси этиб йигирма беш ёшдан кичик бўлмаган, низонинг холис ҳал қилинишини тъминлашга қодир бўлган, низонинг пировард натижасидан бевосита ёки билвосита манфаатдор бўлмаган, ҳакамлик битими тарафларидан мустақил бўлган ва ҳакамлик судьяси мажбуриятларини бажаришга розилик берган Ўзбекистон Республикаси фуқароси сайланиши (тайинланиши) мумкин²; йигирма беш ёшдан кичик бўлмаган, олий юридик маълумотга, юридик ихтисос бўйича камида уч йиллик меҳнат стажига эга бўлган ҳамда малака имтиҳонини топширган Ўзбекистон Республикаси фуқароси туманлараро, туман (шаҳар) суди, хўжалик суди судьяси бўлиши мумкин.

Ҳақиқий ҳарбий хизматни ўтаётган, офицерлар таркибига кирувчи ҳарбий унвонга эга бўлган ва ушбу моддадаги талабларга жавоб берадиган Ўзбекистон Республикаси фуқароси ҳарбий суд судьяси бўлиши мумкин³. Булардан ташқари, юқорида кўрсатилган судларга ҳалқ маслаҳатчилари ҳам Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлишлари шарт⁴. “Адвокатлик фаолияти ва адвокатларнинг ижтимоий ҳимояси тўғрисида”ги қонуннинг 3-моддасига мувофиқ Олий юридик маълумотга эга бўлган ва белгиланган тартибда адвокатлик фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқини берувчи лицензияни олган Ўзбекистон Республикасининг фуқароси Ўзбекистон Республикасида адвокат бўлиши мумкин. Бундан ташқари адвокат ёрдамчиси ҳам Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлиши лозим⁵.

Бу каби нормалар, авваламбор, миллий манфаатларни ҳимоя қилиш вазифасини бажариш билан боғлиқ бўлганлиги сабабли, чет эл фуқароларини ушбу лавозимларга ишлашларида уларга нисбатан ҳеч қандай камситилишларни олиб келмайди.

Ишга қабул қилишда қонунчилик билан белгиланган маҳсус маълумотга ёки маҳсус тайёргарликка эга бўлган ходимларни қабул қилиш назарда тутилган ҳолларда иш берувчи, улардан тегишли олий таълим муассасасини тутатганлиги ҳақидаги дипломни ёки бошқа тегишли ҳужжатларни талаб қилиш шарт.

Ўзбекистонда меҳнат қилаётган чет элликларнинг хориждаги билим юртини

¹ Ўзбекистон Республикасининг “Прокуратура тўғрисида (янги таҳрир) Конуни”// ЎзР 09.12.1992 й. 746-XII-сон; 43-модда.

² Ўзбекистон Республикасининг “Ҳакамлик судлари тўғрисида”ги 16.10.2006 й. № ЎРҚ-64 қонунининг 14-моддаси.

Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами”, 2006 йил, 42-сон, 416-модда.

³ Ўзбекистон Республикаси “Судлар тўғрисида”ги 02.09.1993 й. № 924-ХП Конуни (Янги таҳрири). 61-модда.

⁴ Ўзбекистон Республикаси “Судлар тўғрисида”ги 02.09.1993 й. № 924-ХП Конуни (Янги таҳрири). 62-модда.

⁵ Ўзбекистон Республикасининг “Адвокатура тўғрисида”ги 27.12.1996 йил № 349-1 Қонунининг 3 ва 8 –моддалари.

тамомлагани тўғрисидаги диплом кучга эга. Ушбу саволлар тўғрисидаги қоидалар дипломларнинг эквивалентлиги тан олиниши ҳақидаги битимларда акс эттирилган. “Таълим тўғрисида”ги қонунг¹а асосан, Ўзбекистон ҳукумати ва хорижий давлат ўртасидаги икки томонлама битимлар асосида уларнинг давлат таълим стандартлари бир-бирига тўғри келган ҳолда таълим тўғрисидаги дипломларнинг ўзаро тан олиниши амалга оширилади².

Умумий қоида бўйича, МКнинг 77-моддасига мувофиқ ходим ўн олти ёшга тўлганидан кейин уни ишга қабул қилишга йўл қўйилади. Шу билан бирга Кодекс бирмунча ёш шахсларни ишга қабул қилишга йўл қўювчи айрим истисноларни ҳам назарда тутади.

Ўсмирларни, уларни унумли меҳнатга тайёрлаш мақсадларини қўллаб ишга қабул қилишга қўйидаги шартларда йўлқўйилади:

- биринчидан, бу ёшда шахслар умумий ўрта таълим олишлари керак;
- иккинчидан, уларнинг ишга киришлари учун ота-оналаридан бирининг ёзма розилиги талаб қилинади.
 - учинчидан, улар фақат соғлом ўсишлари ва ривожланишларига зарар етказмайдиган енгил ишларни бажарши учун қабул қилинишлари мумкин;
 - тўртинчидан, бу ёшда ўсмирлар фақат ўқшидан бўш вақтларда бажариладиган ишларгагина қабул қилинишларига йўл қўйилиши мумкин;
 - бешинчидан, ўқув йили давомида фақат бу ёшдаги шахслар қонунларда кўзда тутилган энг кўп иш вақтининг ярмидан кўп бўлмаган қисмидагина ишлашлари мумкин.

Демак 15-16 ёшли ўсмирларни фақат ота-онасидан бирининг ёки улар ўрнини босувчи (vasий, ҳомий) шахснинг ёзма равишдаш розилиги билан ишга қабул қилинишларига йўл қўйилади. МКида кўзда тутилган ходим билан меҳнат шартномаси тузища йўл қўйиладиган ёшга бўлган талаб ХМТнинг 1973 йилги 138-сон «Энг кам ёш тўғрисида»ги Конвенцияси³ қоидаларига мувофиқ келади.

Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат кодексимеҳнат тўғрисидаги қонун хужжатлари иш берувчи билан тузилган меҳнат шартномаси бўйича Ўзбекистон Республикаси худудида ишлаётган чет эл фуқаролари ҳамда фуқаролиги бўлмаган шахсларга ҳам татбиқ этилишини мустаҳкамлаб қўйди⁴.

Демак, Ўзбекистон Республикаси худудида тегишли қоидаларга риоя қилинган

¹ Ўзбекистон Республикаси нинг “Таълим тўғрисида”ги қонуни // (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1997 й., 9-сон, 225-модда; 2013 й., 41-сон, 543-модда)

² Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг ахборотномаси. –Т.: 1997. №9 (1257)

³ 1973 йилги 138-сон «Энг кам ёш тўғрисида»ги Конвенция // (Халқаро Меҳнат Ташкилотининг асосий конвенциялари ва тавсиялари, 2008 йил, 59-бет)

⁴ Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодекси Тошкент шахри, 1995-йил 21 декабрь, 161-I-сон 11-модда

ҳолда меҳнат фаолияти билан шуғулланаётган чет эл фуқароларига ҳам меҳнат ва меҳнат фаолияти соҳасидаги Ўзбекистон Республикаси қонунчилиги ва Ўзбекистон Республикасининг чет давлатлар билан тузган халқаро шартномалари ва келишувлари билан назарда тутилган барча ҳуқуқ ва кафолатлар, шу билан бирга мажбуриятлар ҳам тадбиқ қилинади.

Шу билан бирга меҳнат соҳасида Ўзбекистон фуқаролари ва чет эл фуқароларига тенг ҳуқуқ ва мажбуриятларни белгилаш билан бирга, Ўзбекистон Республикаси қонунчилиги, бошқа чет давлатларнинг қонунчилигидаги каби, хусусий контрактлар асосида меҳнат фаолияти билан шуғулланиш учун келган чет эл фуқароларини ишга қабул қилишнинг баъзи ўзига хос хусусиятларини ҳам назарда тутади.

“Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг чет элдаги ҳамда хорижий фуқароларнинг республикадаги меҳнат фаолияти тўғрисида”¹ги қарори билан тасдиқланган Низом¹ ва бу Низом талабларини қўллаш борасида қабул қилинган Низомни қўллаш тартиби ҳақида Йўриқнома² асосида амалга оширилади³.

Мазкур Низомга кўра Ўзбекистон Республикасида хорижий ишчи кучларини жалб қилишга рухсатномалар бериш (узайтириш), шунингдек хорижий фуқароларнинг Ўзбекистон Республикаси худудида меҳнат фаолиятини амалга ошириш ҳуқуқига тасдиқномалар бериш (амал қилиш муддатини узайтириш) шартлари ва тартибини белгиланиши назарда тутилган бўлиб, хорижий ишчи кучларини жалб қилиш рухсатномаси республика худудида ишлаш учун ёлланадиган хорижий ходимларнинг умумий ва касблар гурухи бўйича йўл қўйилиши мумкин бўлган энг кўп сонини белгилайди.

Низомда белгиланишича меҳнат фаолиятини амалга ошириш мақсадида Ўзбекистон Республикасига келувчи хорижий фуқаро Низомда белгиланган шакл бўйича ва иш берувчи томонидан олинган рухсатнома асосида унинг номига берилган меҳнат фаолияти ҳуқуқи тасдиқномаси бўлганда гина Ўзбекистон Республикаси худудида ишлаши мумкин бўлиб, рухсатномалар: ўзбекистонлик юридик шахсларга; Ўзбекистон Республикаси худудида фаолият кўрсатаётган хорижий инвестиция иштирокидаги корхоналарга; шунингдек ўз шахсий хўжалигида ёлланган ходимлар меҳнатидан фойдаланувчи айрим ўзбекистонлик ва Ўзбекистон Республикаси худудида яшовчи

¹ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Махкамасининг “Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг чет элдаги ҳамда хорижий фуқароларнинг республикадаги меҳнат фаолияти тўғрисида”¹ги 1995 йил 19 октябрдаги 408-сонли қарори билан тасдиқланган Низом (ўзгартиришлар билан)// (ЎзР ВМ 12.11.2003 й. 505-сон Қарори таҳриридаги Қарор номи)

² Ўзбекистон Республикасида хорижий ишчи кучларини жалб қилиши ва улардан фойдаланиш тартиби тўғрисидаги Низомни қўллаш тартиби бўйича Йўриқнома // Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 1996 йил 20 ноябрда 285-сон билан давлат рўйхатидан ўтказилган

³ Абдибаева Т. Солик академияси “Бухгалтерия ҳисоби ва аудит” кафедраси дотценти Солик солиш ва бухгалтерия ҳисоби №8 (98) 2014 15Б

хорижий жисмоний шахсларга берилиши мумкин.

Хорижий ходимлар меҳнат шартномасининг давом этиш муддати рухсатноманинг амалда бўлиш вақтидан ошиб кетмаслиги керак.

Рухсатнома бериш Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 12 ноябрдаги 505-сон қарори билан тасдиқланган “Ташқи меҳнат миграцияси масалалари агентлиги тўғрисидаги Низом”¹ асосида фаолият кўрсатадиган юридик шахс хукуқига эга бўлган ҳамда Меҳнат вазирлигига қарашли давлат унитар корхонаси ҳисобланган Ташқи меҳнат миграцияси масалалари агентлиги (кейинги ўринларда Агентлик деб юритилади) томонидан амалга оширилади.

Агентлик Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларига мувофиқ ҳалқаро хукукий нормалар ва қоидаларга асосланган меҳнат миграцияси жараёнларини тартиба солиб боришга доир фаолиятни республиканинг миллий манфаатларини ҳисобга олган ҳолда амалга оширилиб, ўз фаолиятида Ўзбекистон Республикаси Конституциясига, Ўзбекистон Республикаси қонунларига, Олий Мажлис қарорларига ва бошқа ҳужжатларига, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари ва фармойишларига, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари ва фармойишларига, Ўзбекистон Республикаси Меҳнат вазирлигининг буйруқларига ҳамда ҳайъати қарорларига, шунингдек қайд этилган Низомга амал қиласди.

Мазкур Низомда Агентликнинг асосий вазифалари қўйидагилар ҳисобланади: меҳнат миграцияси соҳасидаги ҳалқаро ҳамкорлик лойихаларини ишлаб чиқади ва амалга оширади; хорижий фуқароларни Ўзбекистон Республикасида ишга жойлаштириш учун квоталар ажратиш ва рухсатномалар бериш масалалари бўйича хорижий давлатларнинг ваколатли органлари билан ҳамкорлик қиласди; хорижий фуқароларнинг Ўзбекистон Республикасидаги меҳнат фаолиятини мувофиқлаштириб боради; хорижий ишчи кучларини ёлловчи чет эл фирмалари (корхоналар, муассасалар, компаниялар) билан ҳамкорликни ривожлантиради; юридик шахсларга хорижий ишчи кучларини жалб этиш учун рухсатномалар бериш (рухсатномаларнинг амал қилиш муддатини узайтиради), Ўзбекистон Республикаси ҳудудида меҳнат фаолиятига тасдиқномалар бериш каби вазифаларни бажаради.

- Низомга кўра Агентлик ўзига юклangan вазифалар ва функцияларни амалга ошириш учун юридик шахслардан Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ушбу юридик шахслар билан тузилган меҳнат шартнома (контракт)лари бўйича меҳнат фаолиятини амалга оширувчи хорижий фуқаролар тўғрисида маълумотлар олиш ваколати мавжуд.

¹ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 12 ноябрдаги 505-сон қарори билан тасдиқланган “Ташқи меҳнат миграцияси масалалари агентлиги тўғрисидаги Низом” Ўзбекистон Республикаси Хукумати қарорлари тўплами”, 2003 й., N 11, 117-модда.

Руҳсатнома олиш учун иш берувчи Агентликка, ариза;контракт лойиҳаси ёки хорижий фуқаролар ёхуд чет эл фирмалари билан тузилган хорижий мутахассисларни жалб қилиш мақсади ва шартлари тўғрисидаги олдидан аҳдлашилганликни тасдикловчи бошқа хужжатлар;хорижий мутахассисга берилган фотосуратли анкета;руҳсатномани расмийлаштириш ва бериш учун тўлов тўланганлиги ҳақидаги банк (касса) хужжати; "ВИЧ-инфекция" йўқлиги тўғрисида сертификат топширилиши лозим бўлади:

Агентлик чет эл фуқаросига руҳсатнома беришда, бўш иш ўринларига Ўзбекистон Республикасидақадри бир хил ишчи кучлари (ЎзР фуқаролари) борлигидан келиб чиқиб бўш иш жойларини эгаллаш бўйича устунлик ҳуқуқлари принципига амал қилиши керак.

Руҳсатнома бир йил муддатга берилади, меҳнат контракти муддатини узайтириш томонларнинг розилигига кўра ва иш берувчининг юқорида кўрсатиб ўтилган хужжатларни бериши асосида, меҳнат шартномасининг амалда бўлиш муддати тугагунга қадар, амалга оширилади.

Руҳсатнома (тасдикнома) берганлик ва унинг муддатини узайтирганлик учун Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 16.08.2004 йил 1398-рақам билан рўйхатдан ўтказилган Ўзбекистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирининг 04.08.2004 йил 81-сонли “Ўзбекистон Республикаси фуқароларига чет элда меҳнат фаолиятини амалга ошириш учун руҳсатномалар бериш (амал қилиш муддатини узайтириш), юридик шахсларга хорижий ишчи кучини жалб қилиш учун руҳсатномалар бериш (амал қилиш муддатини узайтириш) ва хорижий фуқароларга Ўзбекистон Республикаси ҳудудида меҳнат фаолиятини амалга ошириш ҳуқуқини берувчи тасдикномалари бериш (амал қилиш муддатини узайтириш)учун тарифларни тасдиқлаштўғрисида”ги¹ буйруғи билан тасдиқланган миқдорда ва тартибда тўлов ундирилади.

Биз юқорида чет эл фуқароларининг меҳнатини Ўзбекистон Республикаси худуди қўллаш борасида иш берувчилар ва чет эл фуқаролари томонидан руҳсатномалар олиш тартибини кўриб чиқдик. Меҳнат шартномасини расмийлаштириш ва тузища, албатта, Ўзбекистон Республикасидаги амалдаги қонунчилик, агар Ўзбекистон Республикаси чет эл фуқароларининг меҳнатини қўллаш борасида чет эл давлатлари билан халқаро шартномалар тузган бўлса, улар асосида амалга оширилади.

Албатта, чет эл фуқароси билан тузилган меҳнат шартномаситузилишининг ўзига хос томонлари ҳам бор. Меҳнат шартномасининг мазмунига қонун билан назарда тутилган асосий шартлар, яъни иш жойи (корхона ёки унинг бўлинмаси);ходимнинг

¹ "Ўзбекистон Республикаси қонун хужжатлари тўплами", 2004 йил, 33-сон, 377-модда.

мехнат вазифаси - мутахассислиги, малакаси, у ишлайдиган лавозим; ишнинг бошланиш куни; меҳнат шартномаси муайян муддатга тузилганда унинг амал қилиш муддати; меҳнат ҳақи микдори, иш вақти режими, дам олиш вақти билан боғлиқ шартлар ва меҳнатнинг бошқа шартлари албатта келишиб олиниши керак. Шу билан бирга чет эл фуқароси билан тузилаётган меҳнат шартномаси индивидуаллаштирилади, яъни меҳнат шартномасининг мазмунига халқаро актлар (конвенциялар, халқаро шартномалар) билан назарда тутилган шартлар ҳам киритилади. Жумладан, чет эл фуқаролари билан Агентлик томонидан берилган рухсатнома амал қилиш муддатигагина меҳнат шартномаси тузилади, чет эл фуқароларининг турар жой билан таъминланиши, автомобильдан фойдаланиш, таътиллар бериш вақтида унинг ва унинг оила аъзоларининг йўл харажатлари, ўзлари келган давлатларнинг давлат байрамлари кунлари иш ҳақи сақланган дам олиш кунларини бериш, таржимонлар билан таъминлаш, турмуш ўртоғини иш билан таъминлаш ва давлат тилини ўрганишни бепул амалга ошириш каби шартлар ҳам киритилиши мумкин.

2.2. Ўзбекистон Республикасида чет эл фуқаролари билан меҳнат шартномасини бекор қилишнинг ўзига хос хусусиятлари

Юқорида айтиб ўтилганидек, Ўзбекистон Республикасида белгиланган тартибда меҳнат фаолияти билан шуғулланаётган чет эл фуқароларига Ўзбекистон Республикасида амалда бўлган қонунчилик нормалари тадбиқ қилинади. Демак, чет эл фуқаролари билан ҳам меҳнат шартномаси умумий белгиланган тартибда бекор қилиниши мумкин.

Меҳнат шартномасининг бекор қилиниши фақат қуйидаги асосий талаблар бажарилган шароитдагина қонуний деб топилиши мумкин:

- ходим билан меҳнат шартномасининг бекор қилиниши учун қонуний асосларнинг мавжудлилиги;
- меҳнатга оид муносабатларни бекор қилинишида белгиланган тартибга риоя қилиниши.

Шу билан бирга, Меҳнат кодекси:

- меҳнат шартномасини бекор қилишда ва меҳнатга оид муносабатлар қандай асосларга кўра бекор қилинишидан қатъий назар тарафлар меҳнат қонунчилигига кўрсатилган талабларга риоя қилган ҳолдагина меҳнат шартномасини бекор қилишлари мумкин. Бу талаблар сирасига: меҳнат шартномасини бекор қилиш тўғрисидаги буйруқ ишга қабул қилиш ҳуқуқига эга бўлган мансабдор шахс томонидан чиқарилиши(МК 107-моддасининг биринчи кисми); буйруқда Меҳнат кодексининг тегишли бандлари ва моддаларига ёхуд меҳнат шартномасини бекор қилишнинг қўшимча асосларини назарда

тутувчи бошқа норматив хужжатларга асосланган ҳолда меҳнат шартномасини бекор қилиш муайян асосининг таърифи аниқ кўрсатилиши (МК 107-моддасининг учинчи қисми).

Меҳнат шартномасини бекор қилиш сабабларининг асосий рўйхати МКнинг 97-моддасида келтирилган. Унга биноан меҳнат шартномаси:

- 1) тарафларнинг келишувига кўра;
- 2) тарафлардан бирининг ташаббусига биноан, яъни ходимнинг ташаббусига кўра, МКнинг 99-моддаси ёки иш берувчининг ташаббусига кўра, МК 100-моддасининг иккинчи қисми;
- 3) муддатнинг тугаши билан, МКнинг 105-моддаси;
- 4) тарафлар ихтиёрига боғлиқ бўлмаган ҳолатларга кўра, МКнинг 106-моддаси;
- 5) меҳнат шартномасида назарда тутилган асосларга кўра;
- 6) кейинги муддатга сайланмасдан (танловдан ўтмасдан) қолиши ёхуд сайланишда (танловда) иштирок қилиши рад этишимуносабати билан бекор қилиниши мумкин.

МК 97-моддасининг 3-банди меҳнат шартномаси муддатининг тугаши билан бекор қилиниши мумкинлигини назарда тутади. Бироқ, МКнинг 105-моддаси мазкур асосни аниқлаштирад экан, муддати тугаши муносабати билан муддатли меҳнат шартномасининг бекор қилиниши МК 97-моддасининг 3-банди бўйича эмас, балки МКнинг 105-моддасига мувофиқ ва унга асосланган ҳолда амалга оширилиши керак.

МК 97-моддасининг 4-банди фақат меҳнатга оид муносабатлар тарафларнинг ихтиёрига боғлиқ бўлмаган ҳолатларга кўра бекор қилиниши мумкинлигини кўрсатади холос, лекин бу ҳолатларни санаб кўрсатмайди. Бу ҳолатларнинг номлари МК 106-моддасининг 1-5-бандларида кўрсатилган. Улардан бири мавжуд бўлган тақдирда меҳнат шартномасининг бекор қилиниши МК 106-моддасининг мазкур асос назарда тутилган бандига асосланган ҳолда амалга оширилади.

Юқорида кўрсатилиб ўтилган меҳнат шартномасини умумий тартибда бекор қилиш ҳисобланади. Чет эл фуқароларига нисбатан яна қонун хужжатларида белгиланган бошқа маҳсус талаблар ҳам мавжуд.

Меҳнатга оид хуқукий муносабатларининг томонлари муайян муддатга меҳнат шартномасини тузишга мажбур бўлиш ҳоллари қонунчиликда назарда тутилган ЎзР МК 76-моддасига мувофиқ иш берувчи номуайян муддатга мўлжалланган меҳнат шартномасини тузиш мумкин бўлмаган ҳолларда, муддатли шартнома тузishi кераклиги белгилаб қўйилган. Вазирлар Маҳкамасининг Ўзбекистон Республикасида хорижий иш кучини жалб этиш ва фойдаланиш Низомида назарда тутилган тартибга кўра, чет эл фуқароларининг касб фаолиятининг муддати Ўзбекистон Республикасида хориж иш

кучини жалб этиш ва фойдаланиш хукуки учун берилган рухсатноманинг амал қилиш муддатидан кўп бўлмаслиги лозим, ва бу мутлақо ягона ҳолат эмас. Лекин, қонунчиликда ўрнатилган тартибда рухсатнома амал қилиш муддатини узайтириш мумкинлигини ва аслини олганда бундан сўнг хорижий ишчи билан меҳнат шартномаси муддатини узайтириш мумкинлигини ҳам назарда тутмоқ мақсадга мувофиқ.

Агар ходим иш берувчи билан тузилган меҳнат шартномаси муддатини узайтириш истагида бўлмаса, Меҳнат кодексининг 97-модда 3-пунктида қўрсатилган асосга мувофиқ, яъни меҳнат шартномасининг муддати тугаши муносабати билан меҳнат шартномаси бекор қилинади.

Хорижий ходимлар Ўзбекистонда бўлиши мақомининг ўзига хос хусусиятлари билан боғлик айрим тафовутлар мавжуд, Чунончи, меҳнат контракти бўйича ишга жойлашиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси худудига кириб келган чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахслар билан муддатли меҳнат шартномаси тузилиши сабабли, улар билан меҳнат шартномаси ЎзР МКнинг 105-моддасига мувофиқ бекор қилиниши мумкин.

Ходим билан чет эл фуқаросини ишга қабул қилиш юзасидан белгиланган қоидалар бузилганлиги муносабати билан меҳнат шартномасини бекор қилиш нафақат Ўзбекистон Республикаси Мехнат Кодекси билан, балки “Ўзбекистон Республикасида хорижий иш кучини жалб этиш ва фойдаланиш Низоми” билан ҳам тартибга солинади. Мисол учун ушбу “Низом” га мувофиқ, хорижий ходимларни Ўзбекистон Республикасида ишга қабул қилиш юзасидан белгиланган қоидалари бузилганида, шунингдек Ўзбекистон Республикаси қонунчилигини бузганда, бунинг оқибатида хорижий мутахассисларнинг хукуқлари жиддий камситилган ҳолларда Ўзбекистон Республикаси Меҳнат вазирлиги йўл қўйилган бузилишлар бартараф этилгунга қадар рухсатномани тўхтатиб қўйиши ёки уларни муайян муддатда бартараф этиш тўғрисида қўрсатма бериши мумкин. Бузилишлар белгиланган муддатда бартараф этилмаган тақдирда рухсатнома Ўзбекистон Республикаси Меҳнат вазирлиги қарорига кўра бекор қилиниши мумкин ва бунинг натижасида иш берувчи ва хорижий ходимлар ўртасида тузилган меҳнат шартномалари бекор қилинади, чунки иш берувчи хорижий ходимлар билан меҳнат шартномаларини тузиш хукуқидан маҳрум бўлади.

Меҳнат фаолиятини амалга ошириш мақсадида Ўзбекистон Республикасига келган ва мазкур Ўзбекистон Республикаси худудида хорижий ишчи кучини ишга қабул қилиш юзасидан белгиланган қоидаларни ва Ўзбекистон Республикасида бўлиш қоидаларини бузган ҳолда ишга қабул қилинган хорижий мутахассислар билан меҳнат шартномаси бекор қилинади (хатто иш берувчи тегишли рухсатномага эга бўлган бўлса ҳам), иш

берувчи маблағлари ҳисобига Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги органлари томонидан Ўзбекистон Республикасидан чиқарib юбориладилар. Юқорида кўрсатилган иккала холларда ҳам хорижий ходимлар билан меҳнат шартномаси Ўзбекистон Республикаси Меҳнат Кодексининг 106-моддаси 4-пунктига мувофиқ бекор қилинади.

Юқорида айтиб ўтилганидек, умумий қабул қилинган қоидага кўра, хорижий ходимлар билан меҳнат шартномасини бекор қилиш Ўзбекистон Республикасининг фуқароси ҳисобланувчи ходимлар билан бўлганидек тартибда ва ўша асосларда амалга оширилади. ЎзР Меҳнат кодексининг 107-моддасига мувофиқ меҳнат шартномасини бекор қилиш ишга қабул қилиш ҳуқуқига эга бўлган шахслар томонидан амалга оширилади ва буйруқ билан расмийлаштирилади.

Ишга қабул қилиш юзасидан белгиланган қоидалар бузилганлиги меҳнат шартномасини бекор қилиш асосларидан биридир¹. Ушбу асос Ўзбекистон Республикаси фуқароларига ҳам, чет эл фуқароларига ҳам бирдек қўлланилади. Масалан, қуйидаги ҳолларда чет эл фуқаролари ёки фуқаролиги бўлмаган шахслар билан меҳнат шартномаси ЎзР МКнинг 106-моддаси 4-бандига кўра бекор қилиниши керак:

- Ўзбекистон Республикаси худудида меҳнат фаолияти ҳуқуқига эгалик тасдиқномаси олган хорижий ходим Ўзбекистон Республикасига хориждан ишчи кучларини жалб қилишга мазкур ходим учун рухсатнома олмаган иш берувчида ишлаганда;

- хорижий ходим соҳта хужжатларни тақдим этгани ва уларни ишга қабул қилиш учун асос бўлгани аниқланганда;

- яшаш гувоҳномасиз ва турар-жойида рўйхатдан ўтмасдан ишга қабул қилинганда. Бунда иш берувчи Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасида паспорт тизимини такомиллаштириш тўғрисида»ги Фармони² билан тасдиқланган Ўзбекистон Республикасида паспорт тизими тўғрисидаги Низомда белгиланган, яъни паспортсиз ёки ҳақиқий бўлмаган паспорт билан қайд эттирамай яшаганлик учун, паспортни атайлаб яроқсиз ҳолга келтирганлик ҳамда паспортлардан ғаразли мақсадларда фойдаланганлик, паспортни авайлаб сақламай уни йўқотганлик учун; паспорт тизими қоидаларига риоя қилинишига масъул бўлган шахслар фуқароларнинг паспортсиз ёки ҳақиқий бўлмаган паспорт билан, ёхуд қайд этмай яшашига йўл қўйгани учун, шунингдек фуқаролар ўзлари эгаллаб турган уй-жой биноларида паспортсиз шахсларнинг қайдсиз яшашига йўл қўйгани учун; мансабдор шахслар паспортсиз ёки

¹ Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодекси Тошкент шаҳри, 1995-йил 21 декабрь, 161-I-сон 106-модда 1-қисми 4-банди. //Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1996 й., 1-сонга илова; 1997 й., 2-сон, 65-модда

² «Ўзбекистон Республикасида паспорт тизимини такомиллаштириш тўғрисида»ги 1999 йил 26 февралдаги ПФ-2240 сонли Фармони. ЎзР КТ, 3-сон, 1999, //Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1999 й., 3-сон, 65-модда; Ўзбекистон Республикаси Қонун хужжатлари тўплами, 2012 й., 40-сон, 466-модда; 2014 й., 30-сон, 365-модда)

паспорти ҳақиқий бўлмаган фуқароларни, шунингдек қайдсиз яшаётган фуқароларни ишга қабул қилгани учун; мансабдор шахслар фуқароларнинг паспортини қонунсиз олиб қўйгани ёки паспортни гаровга олиб қолгани учун; чегара зонасига, шунингдек фуқароларнинг кириши ва бўлиши вақтинча, чекланган жойларга кириш ёки унда яшаш қоидаларини бузганлик учун¹, Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг 223-моддасига мувофиқ маъмурий жавобгарликка тортилади. Бундай холларда касаба уюшмаси қўмитаси ёки ходимларнинг бошка вакиллик органидан меҳнат шартномасини бекор қилишига розилик олиш талаб қилинмайди. Ишдан бўшатиш нафақаси ўртacha ойлик иш ҳакидан кам бўлмаган микдорда тўланади, фақат белгиланган қоидалар ходимнинг айби билан бузилган ҳолатлар бундан мустасно (агар ходим тасдиқнома муддатини узайтириш чораларини кўрмагансоҳта ҳужжатларни тақдим этган бўлса ва х.к.)

Ўзбекистон Республикасига келган чет эл фуқароларини меҳнат шартномасини бекор қилишда юқоридаги талаблар асос бўлади ва Ўзбекистон Республикасида хорижий ишчи кучларини жалб қилиш ва улардан фойдаланиш тартиби тўғрисидаги низом шартларини бузган ҳолда ишга қабул қилинган чет эллик фуқаролар Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги органлари томонидан иш берувчининг маблағлари ҳисобига Ўзбекистон Республикасидан чиқариб юборилиши ҳақида белгилаб қўйилган.

2.3. Ўзбекистон Республикасида доимий истиқомат қилаётган чет эл фуқароларининг меҳнатини тартибга солишнинг ўзига хос хусусиятлари.

Ўзбекистон Республикаси ёпиқ давлат ҳисобланмайди ва бошка давлатларнинг фуқароларини Ўзбекистонда яшашга ва уларни меҳнат қилишга ҳеч қандай чекловлар ўрнатган давлат ҳисобланмайди. Ўзбекистонга чет элдан вақтинча яшашга ва меҳнат қилишга келаётган чет эл фуқаролари билан Ўзбекистонда доимий истиқомат қилаётган чет эл фуқароларини ишга қабул қилишда албатта бир қанча фарқлар мавжуд. Ўзбекистон Республикаси худудида доимий яшаётган чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахслар учун ишга жойлашишнинг бошка тартиби белгиланган бўлиб, Ўзбекистонда доимий истиқомат қилаётган чет эл фуқаролари, Агентликдан меҳнат фаолиятиниамалга ошириш учун рухсатнома ва тақдимнома олишлари керак эмас.

Ўзбекистон Республикаси «Аҳолини иш билан таъминлаш тўғрисида»ги Қонунида²

¹«Ўзбекистан Республикасида паспорт тизимини тақомиллаштириш тўғрисида»ги 1999 йил 26 февралдаги ПФ-2240 сонли Фармони. ЎзР КТ, 3-сон, 1999, //Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1999 й., 3-сон, 65-модда; Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами, 2012 й., 40-сон, 466-модда; 2014 й., 30-сон, 365-модда)

²Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1998. № 5-6; 1999. № 1; № 5; № 9. Ўзбекистон Республикаси «Аҳолини иш билан таъминлаш тўғрисида»ги Қонуни Тошкент ш., 1998 йил 1 май, 616-I-сон (янги таҳрири)

аҳолини иш билан таъминлаш тўғрисидаги қонун хужжатлари Ўзбекистон Республикаси фуқароларига, шунингдек Ўзбекистон Республикаси худудида доимий яшаб келаётган чет эл фуқаролари ҳамда фуқаролиги бўлмаган шахсларга татбиқ этилиши кўзда тутилган (1-модда тўртинчи кисм).

Ушбу қонунга мувофиқ, меҳнат қилиш хуқуқи, иш билан таъминланиш, жумладан ишсиз деб топилган ҳолларда бериладиган кафолатлар шу тоифадаги чет эл фуқаролари ҳамда фуқаролиги бўлмаган шахсларга ҳам татбиқ этилади. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги 1999 йил 13 октябрда 831-сон билан «Фуқароларни меҳнат органларида рўйхатга олиш, ишга жойлаштириш, уларга ишсизлик нафакаси тайинлаш за тўлаш тартиби тўғрисида низом»ни рўйхатга олган. Ушбу Низомнинг 2-бандига мувофиқ “...Низомнинг қоидалари... Ўзбекистон Республикаси худудида доимий яшаб келаётган чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларга ҳам тадбиқ қилиниши ҳақида”белгилаб қўйилган.

Чет эл фуқароси ҳам албатта Ўзбекистон Республикасида доимий истиқомат қилаётганда Ўзбекистон фуқаролари каби доимий истиқомат жойига эга бўлиши шарт эмас. Ўзбекистон Республикасида чет эл фуқароларини доимий истиқомат қилишга «яшаш гувоҳномаси» берилиши кераклигини назарда тутади. Чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларга яшаш гувоҳномаси бериш тартиби Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасида паспорт тизимини такомиллаштириш тўғрисида”ги 1999 йил 26 февралдаги ПФ-2240 сонли Фармони¹ билан тасдиқланган “Чет эл фуқаросига Ўзбекистон Республикасида яшаш гувоҳномаси, фуқаролиги бўлмаган шахсга Ўзбекистон Республикасида яшаш гувоҳномаси ва фуқаролиги бўлмаган шахс гувоҳномаси тўғрисидаги Низом”²да белгилаб қўйилган.

Ушбу Низомга мувофиқ чет эл фуқароларига Ўзбекистон Республикасида Доимий яшашлари учун Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланган шакллар бўйича ҳимоя воситалари бўлган маҳсус бланкаларда тайёрланади, Ўзбекистон Республикасининг гербига эга бўлади. Хорижий шахсга Ўзбекистон Республикасида яшаш гувоҳномаси ва фуқаролиги бўлмаган шахсга Ўзбекистон Республикасида яшаш гувоҳномаси уларнинг Ўзбекистон Республикасида доимий яшаш хуқуқини тасдиқловчи хужжатлар ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикасида яшаш гувоҳномаси Низомда белгиланган қуйидаги

¹ «Ўзбекистон Республикасида паспорт тизимини такомиллаштириш тўғрисида»ги 1999 йил 26 февралдаги ПФ-2240 сонли Фармони. ЎзР ҚТ, 3-сон, 1999, // (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1999 й., 3-сон, 65-модда; Ўзбекистон Республикаси Қонун хужжатлари тўплами, 2012 й., 40-сон, 466-модда; 2014 й., 30-сон, 365-модда)

² «Ўзбекистон Республикасида паспорт тизимини такомиллаштириш тўғрисида»ги 1999 йил 26 февралдаги ПФ-2240 сонли Фармони. ЎзР ҚТ, 3-сон, 1999, // (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1999 й., 3-сон, 65-модда; Ўзбекистон Республикаси Қонун хужжатлари тўплами, 2012 й., 40-сон, 466-модда; 2014 й., 30-сон, 365-модда)

шахсларга берилади: Ўзбекистон Республикаси худудида доимий яшовчи хорижий фуқароларга ёки фуқаролиги бўлмаган шахсларга — улар ўн олти ёшга тўлганларида; мазкур Низомда белгиланган тартибда Ўзбекистон Республикаси худудида доимий яшаш учун рухсатнома олган шахсларга, шу жумладан Ўзбекистон Республикасига кайтиб келган ва қонунга мувофиқ Ўзбекистон Республикаси фуқаролиги тугатилган шахсларга; Ўзбекистон Республикаси худудида доимий яшайдиган, аммо Ўзбекистон Республикаси фуқаролигини қабул қилмаган ёки қонунга мувофиқ Ўзбекистон Республикаси фуқаролиги тугатилган шахсларга яшаш гувоҳномаси берилади.

Чет эл фуқаросига Яшаш гувоҳномалари 16 варақдан иборат бўлиб, чет эл фуқаросининг истиқомат жойидаги ички ишлар органлари томонидан яшаш гувоҳномаси берилади. Чет эл фуқаролари Ўзбекистон Республикаси худудида доимий яшашга рухсат олишлари учун ўзлари вактинча яшаб турган ички ишлар идораларининг туман (шаҳар) бўлимларига: Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги томонидан белгиланган шакл бўйича 2 нусхада ариза — сўровномалар; аризачи доимий яшаш ниятида бўлган қариндошлари (танишлари) нинг аризачи илтимосига ўз муносабатлари тўғрисида нотариат томонидан тасдиқланган аризалари, шунингдек қариндошлар (танишлар) нинг уй-жойга эгалик хукуқини ва унда яшовчи шахслар сонини тасдиқловчи хужжатлар; никоҳ тўғрисидаги, боланинг туғилганлик ҳақидаги хужжатларнинг нотариат томонидан тасдиқланган нусхалари; хужжатларни кўриб чиқсанлик ва расмийлаштирганлик учун Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланган миқдорда давлат пошлинаси тўланганлиги тўғрисида квитанция; катталиги 35x45 миллиметрли 2 та фотосурат ҳужжатлари билан мурожат қилишлари керак ҳисобланади.

Юқорида берилган ҳужжатларни яшаш жойидаги ички ишлар идоралари юқори турувчи ИИББ берилади ватаклиф қилувчи кишиларнинг шахсиятлари текширилади, шунингдек ушбу масала бўйича миллий хавфсизлик органларининг фикри сўралади. Шу билан бирга мавжуд ҳужжатларнинг нусхалари аризачининг илтимоси юзасидан юзасидан Махсус комиссия унинг минтақада истиқомат қилиши ва ишга жойлашиши учун реал имкониятлар мавжудлигини ҳисобга олган ҳолда хулоса чиқариши учун Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгашига, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликларига юборилади. Юқоридаги давлат органларидан ижобий хулосаси олингандан сўнг расмийлаштирилган ишни аризачига Ўзбекистон Республикаси худудида доимий яшашга рухсат бериш тўғрисидаги узил-кесил қарорни қабул қилиш учун Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлигига юборадилар. Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги мазкур масалани ҳал этиш чоғида, зарур ҳолларда, Ўзбекистон Республикаси Ташқи ишлар вазирлигининг хулосасини сўраб олади. Юқоридаги давлат

органларнинг ишни танишиб чиқиши бир ойдан ошмаслиги Низомда белгиланган.

Агарда чет эл фуқаросини Ўзбекистонда доимий яшаш руҳсатномани беришни рад этса, шундай ҳолларда хорижий фуқарога ёки фуқаролиги бўлмаган шахсга Ўзбекистон Республикаси худудини белгиланган муддатда тарк этиш таклиф килинади, улар бош тортишган тақдирда эса мамлакатдан белгиланган тартибда чиқариб юбориладилар.

Юқоридагилардан келиб чиқиб Ўзбекистонда доимий яшашга руҳсатнома олганларга Ўзбекистон Республикасида яшаш гувоҳномаси белгиланган тартибда берилади, қуйидаги ҳужжатларни: Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги томонидан белгиланган шакл бўйича ариза; туғилганлик тўғрисида гувоҳнома (биринчи марта олиш чоғида); хорижий давлатнинг ҳақиқий паспорти; ваколатли органлар томонидан берилган ва аризачининг фуқаролиги тугаганлигини тасдиқлайдиган ҳужжат; катталиги 35x45 мм. қора-оқ ёки рангли 5 та фотосурат; истиқомат жойидан оила аъзолари кўрсатилган маълумотнома; никоҳ тўғрисида гувоҳнома доимий истиқомат жойидаги ички ишлар органларига тақдим этадилар.

Чет эл фуқаросини яшаш гувоҳномасини олишда доимий яшашга руҳсатнома олишдака тартибида юқорида айтиб ўтилган тартибда текшириб чиқиши талааб қилинмайди¹.

Тақдим этилган ҳужжатларни кўриб чиқиши муддати 15 кундан ошмаслиги керак белгиланган бўлиб, яшаш гувоҳномаси чет эл фуқароларига 5 йил муддатга берилиб чет эл фуқаросини паспорти амал қилиш муддатидан ошиб кетмаслиги, яшаш гувоҳномаси амал қилиш муддати тугашидан кечи билан 10 кун аввал истиқомат жойидаги ички ишлар органларига мурожаат қилиш белгилаю қўйилган бўлиб, чет эл фуқаросининг яшаш гувоҳномаси 5 марта гача узайтирилади шундан сўнг у алмаштирилади. 60 ёшга тўлганда эса - хорижий давлат паспорти амал қиласидиган бутун муддатга берилади.

Чет эл фуқароси яшаш гувоҳномасини узайтирганда: белгиланган шаклдаги ариза; яшаш гувоҳномаси; хорижий давлатнинг ҳақиқий паспорти; катталиги 35x45 мм. қора-оқ ёки рангли 5 та фотосуратдоимий яшайдиган ички ишлар органларига тақдим этадилар.

Чет эл фуқароси ёки фуқаролиги бўлмаган, Ўзбекистонда доимий яшаб келаётган шахс ишга кираётганда ЎзР МКнинг 80-моддасида кўрсатилган ҳужжатларни тақдим этади. Жумладан, ишга қабул қилиш вақтида ишга кираётган шахс: паспорт ёки унинг ўрнини босадиган бошқа ҳужжатни, ўн олти ёшгача бўлган шахслар эса, туғилганлик тўғрисидаги гувоҳнома ва турар жойидан маълумотномани; меҳнат дафтарчасини, биринчи маротаба ишга кираётган шахслар бундан мустасно. Ўриндошлиқ асосида ишга кираётган шахслар меҳнат дафтарчаси ўрнига асосий иш жойидан олган маълумотномани;

¹ <http://www.mfa.uz/uz/consular/residence/>

ҳарбий хизматга мажбурлар ёки чақириувчилар тегишинча ҳарбий билетни ёки ҳарбий хисобда турганлик ҳақидаги гувоҳномани; қонун ҳужжатлариға мувофиқ маҳсус маълумотга ёки маҳсус тайёргарликка эга шахсларгина бажариши мумкин бўлган ишларга кираётганда олий ёки ўрта маҳсус ўқув юртини тамомлаганлиги тўғрисидаги дипломни ёхуд мазкур ишни бажариш ҳукукини берадиган гувоҳномани ёки бошқа тегишли ҳужжатларни тақдим этади.

Ишга қабул қилиш вақтида ишга кираётган шахсдан қонун ҳужжатларида кўрсатилмаган ҳужжатларни талаб қилиш тақиқланади.

Юқорида айтиб ўтганимиздек, меҳнат тўғрисидаги қонун ҳужжатлари меҳнат шартномаси бўйича Ўзбекистон Республикаси худудида ишлаётган чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларга татбиқ этилади. Шунингдек, ЎзР МКминг 18-моддаси учинчи қисмида айрим тоифадаги ходимлар меҳнатини ҳукуқий жиҳатдан тартибга солишининг белгиланадиган хусусиятлари ЎзР Меҳнат кодексида назарда тутилган меҳнат ҳукуқлари ва кафолатларининг даражасини пасайтириши мумкин эмаслиги қайд этилган.

Шундай қилиб, чет эллик ходимлар ЎзР МКминг 16-моддасида ходимлар учун кўзда тутилган ҳукуқлардан фойдаланишлари белгиланган бўлиб, Ўзбекистон Республикаси худудида доимий яшаб келаётган чет эл фуқаролари учун ишга жойлаштиришнинг ўзига хос тартиби ҳам ўрнатилган. Жумладан, “Аҳолини иш билан таъминлаш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни¹га мувофиқ, аҳолини иш билан таъминлаш тўғрисидаги қонун ҳужжатлари Ўзбекистон Республикаси фуқароларига, шунингдек Ўзбекистон Республикаси худудида доимий яшаб келаётган чет эл фуқаролари ҳамда фуқаролиги бўлмаган шахсларга татбиқ этилади. Чет эл фуқаролари Ўзбекистонда доимий яшаб келаётган даврда ишсизликдан ҳимояланиши мумкин Агарда доимий истиқомат қилаётган чет эл фуқароси Ўзбекистонда ишсизлик мақомини олса, ишсизлик нафақасини олиши мумкин. Ушбу қонунда белгиланган бошқа ҳукуқларини ҳам амалга ошириши мумкин. Бундан ташқари Ўзбекистон Республикасининг “Фуқароларнинг давлат пенсия таъминоти тўғрисида” Қонунининг 1-моддасининг учинчи қисмига мувофиқ Ўзбекистон Республикасида доимий яшаб турган чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахслар, Ўзбекистон Республикаси фуқаролари билан тенг равища пенсия олиш ҳукуқига эгалиги белгиланган.

Х У Л О С А

Хулоса ўрнида айтиб ўтишимиз мумкинки Ўзбекистон мустақилликка эришган даврда 1992 йилда қабул қилган Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ўзида дунёвий

¹ Ўзбекистон Республикаси «Аҳолини иш билан таъминлаш тўғрисида»ги Қонуни Тошкент ш., 1998 йил 1 май, 616-I-сон (яниги таҳрири) // (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1998 й., 5-6-сон, 97-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2014 й., 4-сон, 45-модда)

демократик тамойилларни мужассамлаштирганлиги билан балки шу билан бирга чет элликларнинг шахсий ҳукуқ ва эркинликлари Ўзбекистон фуқаролари билан тенг бўлган асосда таъминланиши ва муҳофаза этилишни қайд этганлиги билан ҳам эътиборга лойикдир. Конституция асосида қабул қилинган бир қатор меъёрий ҳукукий ҳужжатлар эса чет элликларнинг ҳукукий ҳолатини тартибга солишга қаратилган миллий қонунчилик мажмуасига асос солишида муҳим ўрин эгаллаган.

Юқорида тадқиқот натижасида шундай хulosага келдикки, Ўзбекистонда бўлиб турган чет эллик ва Ўзбекистон Республикаси фуқароси ўртасида умумий ҳукукий лаёқат масаласида тегишли фарқлар мавжудлиги аён бўлди, яъни Ўзбекистон Республикаси фуқаросининг умумий ҳукукий лаёқати у туғилган даврдан бошлаб юзага келса, чет эл фуқароларининг умумий ҳукукий лаёқати Ўзбекистон давлати билан аниқ бир ҳукукий муносабатга киришган даврдан юзага келиши билан ифодаланади.

Битирув малакавий ишида ўрганилган чет элликларга оид амалдаги меъёрий ҳукукий ҳолати халқаро ҳужжатларда таҳлили мазкур мазкур тоифадаги чет элликларнинг ҳукукий ҳолати халқаро ҳужжатларда ўрнатилган инсон ҳуқуқларини ҳурмат қилиш, инсонпарварлик, тенглиқ, эркинлик ҳамда ҳукуқ ва мажбуриятлар тенглиги тамойилларига асосланади. Чет эл фуқароларининг ҳукуқ ва эркинликларини таҳлил қилиш жараёнида чет эл фуқароларини Ўзбекистон Республикасида ишга қабул қилиниши атрофича ўрганилиб чиқилиши натижасида чет эл фуқаролари ҳамда мамлакатимиз фуқароларининг ишга қабул қилишда ўзига хосликлар мавжуд эканлиги аниқланди.

Ўзбекистон Республикасида ишга қабул қилишда чет эл фуқароларига қонун ҳужжатларида белгиланган чеклашлардан ташқари, чет эл фуқароларининг Ўзбекистонда меҳнат фаолияти билан шуғилланишлари учун ҳеч қандай камситилиш ёки чекловлар мавжуд эмас.

Халқаро ҳужжатлар ва илмий адабиётларни ўрганиш натижасида турли кўринишда бўлиши мумкин бўлган уч шаклдаги тартибот, яъни миллий тартибот, мумкин бўлган қулайлик бериш тартиботи ва маҳсус турдаги тартибот мажудлигини кўрсатиб ўтдик.

Ўзбекистон Республикаси хорижий давлатлатлар билан кенг қамровли алоқалар ўрнатди ва улар ўртасида икки тамонлама шартномалар тузилди. Ушбу халқаро шартномалар натижаси ўлароқ юқори билим ва тажрибага эга мутахассислар, чет эл фуқаролари Ўзбекистонга меҳнат қилиш учун кела бошладилар. Шу сабабли улар меҳнатини ва меҳнат ҳуқуқларини ҳукукий тартибга солиш эҳтиёжи келиб чиқди. Меҳнат кодексининг 3-моддасида “Меҳнат кодекси Ўзбекистон Республикасининг бутун худудида амал қиласи” деб белгиланган бўлса, 11-моддасида “Меҳнат тўғрисидаги қонун ҳужжатлари иш берувчи билан тузилган меҳнат шартномаси бўйича Ўзбекистон

Республикаси ҳудудида ишлаётган чет эл фуқаролари ҳамда фуқаролиги бўлмаган шахсларга ҳам татбиқ этилади¹ деб, белгилаб кўйилган. Ушбу нормалар мазмунидан чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахслар давлатимиз ҳудудида Ўзбекистон фуқаролари билан тенг ҳукуқли тарзда меҳнат ҳукукларидан фойдаланишлари мумкинлиги аниқланди.

Юқорида юридик адабиётлар, халқаро-ҳукуқий актлар ва чет эл фуқороларининг ҳукуқий мақомини ўрганиш билан боғлиқ чет эл ва миллий қонунчилигимизни ўрганиш ва анализ қилиш натижасида қўйидаги хуносаларга келдик:

- 1) шахснинг “ҳукуқий мақоми” деганда, авваломбор, уларнинг ҳукуқ ва мажбуриятлари тушунилди;
- 2) “чет эл фуқароси” деб, бошқа бир давлатнинг фуқоролигига маънусуб бўлган шахслиги аниқланди;
- 3) “чет элликлар” деб Ўзбекистон Республикаси ҳудудида доимий яшамайдиган чет эллик фуқоролар ва фуқоролиги бўлмаган шахслар тушунилди;
- 4) Ўзбекистон Республикасида амалда чет эл фуқоролари Ўзбекистон Республикаси фуқаролари эга бўлган ҳукуқ ва эркинликларга эгабўлиб, уларга миллий қонунчилик тадбиқ қилинади.

БМТ ва ХМТ ҳам меҳнат миграциясини тартибга солишда, меҳнаткаш мигрантлар ҳукуқларини ҳимоя қилишга катта эътибор қаратмоқда. Юқоридаги таҳлил натижаларидан кўриниб турибдики, чет эл элементи² билан мураккаблашган меҳнат миграциясини тартибга солишда, бизнинг фикримизча, Ўзбекистон ХМТ томонидан 1949 йил қабул қилинган “Меҳнаткаш мигрантлар тўғрисида”ги ва 1975 йилда қабул қилинган “Меҳнат миграцияси соҳасидаги сустеъмолликларни ва мурожаатларни таъминлаш тўғрисида”ги № 143-сонли конвенцияларини ратификация қилиш мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Шу сабабдан, бугунги кунда республикада чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларга бевосита тааъллуқли бўлган юздан ортиқ вазирлик ва идораларнинг норматив-ҳукуқий хужжатлари қабул қилинган ва улар амал қилмоқда. Ўзбекистонда хориж элементи билан мураккаблашган муносабатларнинг асосий қисми қонун ости хужжатлари асосида тартибга солинади. Бу каби амалиёт нафақат ЎзР Конституциясига мос келмайди, балки амалга оширилаётган ислоҳотларнинг асосий мақсади – ҳукуқий ва демократик давлат барпо этиш мақсадига ҳам жавоб бермайди. Қонун ости норматив хужжатлари кўпинча, ҳукуқий экспертиза қилинишига қарамай, Конституция ва қонунлар

¹ Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодексининг № ва 11-моддалари. –Т.: “Ўзбекистон”, 2005. // (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1996 й., 1-сонга илова; 1997 й., 2-сон, 65-модда)

моҳиятига зид бўлади¹. Жумладан, “Ўзбекистон Республикасида мулкчилик тўғрисида”ги қонунга мувофиқ мулкий хукуқ субъектлари сифатида ҳеч қандай чеклашларсиз чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахслар бўлишлари мумкинлиги белгилаб қўйилган бўлса ҳам², Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахслар томонидан Ўзбекистон Республикасида уй-жой сотиб олинишини тартибга солиш тўғрисида”ги қарори³ билан аслида чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг мулк эгаллаш хукуқи⁴ чеклаб қўйилган.

Ўзбекистон Республикаси «Аҳолини иш билан таъминлаш тўғрисида»ги Қонуни⁵нинг биринчи банди тўртинчи қисмида Аҳолини иш билан таъминлаш тўғрисидаги қонун хужжатлари Ўзбекистон Республикаси фуқароларига, шунингдек Ўзбекистон Республикаси ҳудудида доимий яшаб келаётган чет эл фуқаролари ҳамда фуқаролиги бўлмаган шахсларга татбиқ этилади деб кўрсатилиб ўтилган бўлса, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг чет элдаги ҳамда хорижий фуқароларнинг республикадаги меҳнат фаолияти тўғрисида”ги 1995 йил 19 октябрдаги 408-сонли қарори билан тасдиқланган Низом⁶ида Агентлик хорижий ишчи кучларини жалб қилиш ва улардан фойдаланиш учун рухсатнома беришда Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг бўш иш жойларини эгаллаш бўйича устунлик хукуқлари принципидан, сўраклаётган жойда қадри бир хил ишчи кучлари борлигидан келиб чиқиши кераклинги қайд этилган. Ушбу Низомга Ўзбекистон Республикаси ҳудудида доимий яшаб келаётган чет эл фуқаролари ҳамда фуқаролиги бўлмаган шахсларга жумлани ҳам киритиб қўйишни таклиф берардим.

Юқорида келтирилган хulosалар чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг Ўзбекистон Республикасидаги мақомини хукукий тартибини такомиллаштиришга қаратилган қуйидаги аниқ таклифларни ифодалашга йўл қўяди.

¹ “Норматив-хукукий хужжатлар тўғрисида”ги қонуннинг 18-моддаси

² Ўзбекистон Республикасида мулкчилик тўғрисида”ги қонуннинг 4-моддасига мувофиқ “...бошка давлатлар, халқаро ташкилотлар, бошка давлатларнинг юридик шахслари ва фуқаролари, фуқаролиги бўлмаган шахслар мулкий хукуқ субъектларидир. Турли юридик шахслар ва фуқаролар, шунингдек фуқаролиги бўлмаган шахслар айнан битта мулкнинг субъектлари бўлиши мумкин”

³ ЎзР ВМ 27.02.1999 й. 92-сон қарори билан ўрнатилган. Қарорнинг номи Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 20 апрелдаги 116-сон қарори таҳририда - Ўзбекистон Республикаси қонун хужжатлари тўплами, 2012 йил, 17-сон, 191-модда

⁴ Шундай қилиб, ушбу қарорнинг биринчи банди, иккинчи қисмига мувофиқ, уй-жойни олувчи томон хорижий фуқаролар, шу жумладан МДХ қатнашчилари бўлган давлатлар фуқаролари ёки фуқаролиги бўлмаган шахслар хисобланганда Ўзбекистон Республикаси ҳудудида жойлашган уй-жойни сотиб олиш, айрбошлиш ёки гаровга қўйиш битишивларини нотариал тасдиқлаш ва кейинчалик уларни давлат рўйхатидан ўтказиш амалдаги қонун хужжатларида назарда тутилган хужжатлар билан бир қаторда Ўзбекистон Республикаси ички ишлар органлари томонидан белгиланган тартибда берилган яшаш учун рухсатнома тақдим этилган тақдирда амалга оширилади.

⁵ Ўзбекистон Республикаси «Аҳолини иш билан таъминлаш тўғрисида»ги Қонуни Тошкент ш., 1998 йил 1 май, 616-I-сон (янигъ таҳрири) // (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиснинг Ахборотномаси, 1998 й., 5-6-сон, 97-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун хужжатлари тўплами, 2014 й., 4-сон, 45-модда)

⁶ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг чет элдаги ҳамда хорижий фуқароларнинг республикадаги меҳнат фаолияти тўғрисида”ги 1995 йил 19 октябрдаги 408-сонли қарори билан тасдиқланган Низом (ўзгартиришлар билан)

Биринчидан. Чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг хуқукий мақомини турли томонларини тартибга солувчи норматив-хуқукий ҳужжатларнинг кўплиги ва тарқоқлиги бу ҳужжатларни амалиётда қўллаш соҳасида қийинчиликлар туғдирмоқда, амал қилаётган қонунчиликни тўғри тушунишни қийинлаштирмоқда. Бу ҳолатдан келиб чиқиб айтишимиз мумкинки, чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг хуқукий мақоми тўғрисидаги қонун ҳужжатларини ягоналаштириш мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Иккинчидан. Юкорида белгиланганидек инсон хуқуқ ва эркинликлари, шу жумладан чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг ҳам хуқуқ ва эркинликлари қонун ости ҳужжатлар билан эмас, балки қонунлар билан белгилаб қўйилиши мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Ўзбекистонда доимий истиқомат қилувчи барча тоифадаги чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахслар ва чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахслар хуқукий мақомини аниқлаштариш мақсадида “Чет эл фуқароси ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг хуқукий мақоми тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонунини қабул қилиш таклиф этилади.

Мазкур қонуннинг қабул қилиниши қатор ижтимоий-хуқукий вазифаларни ҳал қилиб: чет эллик фуқаро ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг хуқукий статусини системалаштирилади, миллий қонунчиликни амалда бўлиш соҳаларини аниқлаштирилади, инсон хуқуқ ва эркинликларининг қўшимча кафолатларини жорий қиласи, чет эл фуқароларини шахсий ҳаётига давлатнинг асоссиз аралашуви чегараларини мустаҳкамлайди ҳамда уларнинг фуқаролик хуқукий жавобгарлиги муоммоларини ойдинлаштирилади.

ФОЙДАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

I. Раҳбарий адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А. Каримовнинг “Озод ва фаровон ҳаётимизнинг ҳуқуқий асос” мавзусидаги маърузаси//<http://press-service.uz/uz/document/5050/>
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А. Каримовнинг мамлакатимизни 2015-йилда ижтимоий-иктисодий ривожлантириш яқунлари ва 2016-йилга мўлжалланган иктисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маърузаси 16.01.2016// <http://press-service.uz/uz/news/5226/>
3. И.А.Каримов Жаҳон молиявий-иктисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. –Т.:Ўзбекистон, 2009.
4. И.А.Каримов Мамлакатимизда демократик ислоҳотларни янада чукурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш Концепцияси. –Т.: Ўзбекистон, 2010.
5. И.А.Каримов Бизнинг йўлимиз – демократик ислоҳотларни чукурлаштириш ва модернизация жараёнларини изчил давом эттириш йўлидир. –Т.:Ўзбекистон, 2011.
6. И.А.Каримов Инсон манфаати, ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш, ҳаётимизнинг янада эркин ва обод бўлишига эришиш – бизнинг бош мақсадимиздир. – Т.:Ўзбекистон, 2012.
7. И.А.Каримов Бош мақсадимиз – кенг қўламли ислоҳотлар ва модернизация йўлини қатъият билан давом эттириш. –Т.: Ўзбекистон, 2013.
8. И.А.Каримов 2014 йил юқори ўсиш суръатлари билан ривожланиш, барча мавжуд имкониятларни сафарбар этиш, ўзини оқлаган ислоҳотлар стратегиясини изчил давом эттириш йили бўлади. –Т.: Ўзбекистон, 2014.
9. И.А.Каримов Асосий вазифамиз – жамиятимизни ислоҳ этиш ва демократлаштириш, мамлакатимизни модернизация қилиш жараёнларини янги босқичга кўтаришдан иборат. Халқ сўзи, 2015 йил 6 декабрь. №236(6419).
10. И.А.Каримов Бош мақсадимиз – мавжуд қийинчиликларга қарамасдан, олиб бораётган ислоҳотларни, иктисодиётимизда таркибий ўзгаришларни изчил давом эттириш, хусусий мулкчилик, кичик бизнес ва тадбиркорликка янада кенг йўл очиб бериш ҳисобидан олдинга юришдир. Қишлоқ ҳаёти, 2016 йил 16 январь. №7(8558).

II. Норматив-ҳуқуқий хужжатлар

II.1. Миллий қонун хужжатлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. Тошкент. “Ўзбекистон” Нашриёт-

матбаа ижодий уйи, 2016 йил. -76Б

2. Ўзбекистон Республикаси Мехнат кодекси Тошкент шаҳри, 1995-йил 21 декабрь, 161-I-сон // (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1996 й., 1-сонга илова; 1997 й., 2-сон, 65-модда)

3. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодекси Тошкент шаҳри, 1996-йил 29 август, 256-I-сон (Иккинчи қисми) // (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1996 й., 11-12-сон)

4. «Ўзбекистон Республикасининг ташқи иқтисодий фаолияти тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси қонунига ўзгартишлар ва қўшимчалар киритиш ҳақида 2000 йил 26 май, 77-II-сон 11-модда 6-қисм (янги таҳрири) // (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2000 й., 5-6-сон, 148-модда)

5. “Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари тўғрисида” ги Тошкент ш., 1995 йил 22 декабрь, 172-I-сон// (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1995 й., 12-сон, 262-модда; 2003 й., 5-сон, 67-модда; 2004 й., 1-2-сон, 18-модда; Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами, 2005 й., 49-50-сон, 365-модда)

6. Ўзбекистон Республикасининг "Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси қонунига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш ҳақида"ги қонуни Тошкент ш., 2012 йил 24 декабрь, ЎРҚ-342-сон // (Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2012 й., 52-сон, 583-модда; 2014 й., 50-сон, 588-модда)

7. «Ўзбекистан Республикасида паспорт тизимини такомиллаштириш тўғрисида»ги 1999 йил 26 февралдаги ПФ-2240 сонли Фармони. ЎзР ҚТ, 3-сон, 1999, // (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1999 й., 3-сон, 65-модда; Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами, 2012 й., 40-сон, 466-модда; 2014 й., 30-сон, 365-модда)

8. Ўзбекистон Республикасининг “Прокуратура тўғрисида (янги таҳрир) Конуни”. ЎзР 09.12.1992 й. 746-XII-сон; 43-модда. (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2001 й., 9-10-сон, 168-модда; 2003 й., 5-сон, 67-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами 2012 й., 38-сон, 433-модда)

9. Ўзбекистон Республикасининг “Ҳакамлик судлари тўғрисида”ги 16.10.2006 й. № ЎРҚ-64 қонунининг // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами”, 2006 йил (Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами, 2006 й., 42-сон, 416-модда; 2014 й., 20-сон, 222-модда)

10. Ўзбекистон Республикаси “Судлар тўғрисида”ги 02.09.1993 й. № 924-ХП

Қонуни (Янги таҳрири) // (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2001 й., 1-2-сон, 10-модда; Ўзбекистон Республикаси Қонун хужжатлари тўплами, 2014 й., 4-сон, 45-модда)

11. Ўзбекистон Республикасининг “Адвокатура тўғрисида”ти 27.12.1996 йил № 349-1 Қонун // (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1997 й., 2-сон, 48-модда; Ўзбекистон Республикаси Қонун хужжатлари тўплами, 2009 й., 39-сон, 423-модда)

12. Ўзбекистон Республикасининг "Чет эл инвестициялари тўғрисида" Тошкент ш., 1998 йил 30 апрель, 609-I-сон // (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1998 й., 5-б-сон, 91-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун хужжатлари тўплами, 2014 й., 4-сон, 45-модда)

13. Ўзбекистон Республикаси нинг “Таълим тўғрисида”ти қонуни // (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1997 й., 9-сон, 225-модда; 2013 й., 41-сон, 543-модда)

14. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг чет элдаги ҳамда хорижий фуқароларнинг республикадаги меҳнат фаолияти тўғрисида”ти 1995 йил 19 октябрдаги 408-сонли қарори билан тасдиқланган Низом (ўзгартиришлар билан)// (ЎзР ВМ 12.11.2003 й. 505-сон Қарори таҳриридаги Қарор номи)

15. Ўзбекистон Республикасида хорижий ишчи кучларини жалб қилиш ва улардан фойдаланиш тартиби тўғрисидаги Низомни қўллаш тартиби бўйичайўриқнома // Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 1996 йил 20 ноябрда 285-сон билан давлат рўйхатидан ўтказилган

16. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Корея Республикаси билан инвестицион ҳамкорликни янада кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ти 331-сон Қарори // (Ўзбекистон Республикаси қонун хужжатлари тўплами, 2012 й., 51-сон, 576-модда)

17. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 12 ноябрдаги 505-сон қарори билан тасдиқланган “Ташқи меҳнат миграцияси масалалари агентлиги тўғрисидаги Низом” //Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати қарорлари тўплами”,2003 й., N 11, 117-модда.

18. Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати билан Корея Республикаси Ҳукумати ўртасида “Бир давлат фуқароларининг бошқа давлат худудида вақтинча меҳнат фаолияти тўғрисида” Битим, Тошкент.,2011 йил 23 август, Тошкент (2012 йил 1 марта кучга

кирган) // http://www.lex.uz/pages/GetAct.aspx?lact_id=2048490

19. Ўзбекистон Республикаси «Аҳолини иш билан 2011 йил 23 августтаъминлаш тўғрисида»ги Қонуни Тошкент ш., 1998 йил 1 май, 616-І-сон (янги таҳрири) // (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1998 й., 5-б-сон, 97-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2014 й., 4-сон, 45-модда)

20. Ўзбекистон Республикасининг “Фуқароларнинг давлат пенсия таъминоти тўғрисида” Қонуни Тошкент ш., 1993 йил 3 сентябрь, 938-ХII-сон // (Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1993 й., 9-сон, 338-модда, Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2016 й., 17-сон, 173-модда)

II.2 Халқаро хуқуқий ҳужжатлар

1. Бирлашган Миллатлар Ташкилотиниг Низоми 1945 йил 26-июнь Charter of the United Nations and Statute of the International Court of Justice DPI/511 – 5000 – October 2002. Published by the United Nations Office Information Centre, Uzbekistan // Р.Т.Ҳакимов Узбекистан и Организация Объединенных Наций. – Т., 1995. – С.77 -111

2. БМТ Бош Ассамблеяси томонидан 1948 йил 10 дек. қабул қилинган Инсон хуқуқлари умумжаҳон Декларацияси // А.Х.Сайдов Международные конвенции по защите прав человека и борьбе с преступностью (Сб междунар док.). – Т., 1995. – С.9- 18

3. БМТ Бош Ассамблеяси томонидан 1985 йил 13 декабря қабул қилинган «Яшаб турган мамлакат фуқаролигига эга бўлмаган шахсларга оид инсон хуқуқлари Декларация»си // А.Х.Сайдов. Права человека. Т.1.-Т., 1995.- С.201 – 205

4. БМТ Бош Ассамблеяси томонидан 1966 йил 16 дек. қабул қилинган «Фуқаролик ва сиёсий хуқуқлар туғрисида»ги халқаро Пакт // А.Х. Сайдов. Международнке конвенции по защите прав человека и борьбе с преступностью. Т., 1995. – С.33-58;

5. БМТ Бош Ассамблеяси томонидан 1966 йил 16 дек. қабул қилинган «Иктисадий, ижтимоий ва маданий хуқуқлар туғрисида»ги халқаро Пакт // А.Х. Сайдов. Международнке конвенции по защите прав человека и борьбе с преступностью. Т., 1995. – С.19-32;

6. 1973 йилги 138-сон «Энг кам ёш туғрисида»ги Конвенция // (Халқаро Меҳнат Ташкилотининг асосий конвенциялари ва тавсиялари, 2008 йил, 59-бет)

III. Дарслик ва ўқув қўлланмалар

1. Хусанов О.Т. Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий хуқуки. // юридик фанлари доктори, профессор М.Х.Рустамбоевнинг умумий таҳрири остида. Дарслик. – Тошкент: ТДЮИ, 2012. – Б-63

2. Гусов К.Н., Толкунова В.Н. Трудовое право России. М, Юристъ, 1999 г., с. 439.

3. Гасанов М.Ю., Сарымсакова Г.К. Правовые проблемы регулирования рабочего

времени и времени отдыха. Т.: ТГЮИ, 2008. С. 7.

4. Одилқориев Х.Т., Очилов Б.Е. Ҳозирги замон халқаро ҳуқуқи: Дарслик.- Т.: Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия ун-ти, 2000. – Б 120;

5. Қаюмов Р.Қ. Ўзбекистон Республикасининг конституциявий ҳуқуқи: Дарслик . – Т.: ИИВ Акад., 1997. –Б 129

6. Одилқориев Х.Т., Очилов Б.Е. Халқаро оммавий ҳуқуқ: Олий ўқув юртлари учун Дарслик. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги, Тошкент давлат юридик институти.- Т.: Адолат, 2007. – Б 152;

7. Одилқориев Х.Т., Очилов Б.Э. Ҳозирги замон халқаро ҳуқуқи: Дарслик – Т.: Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия ун-ти, 2001. – Б.49.

8. СамархўжаевБ.Б. Халқаро хусусий ҳуқуқ-Ўқув метододик қўлланма./Масъул муҳаррир-Зокиров И.Б. – Т.: Эльдинур. 1989. – 148 б.

9. Халқаро хусусий ҳуқуқ. Олий ўқув юртлари учун дарслик. //Х.Р.Рахмонкулов ва бошқ. /Х.Б.Бобоев, М.Х.Рустамбоев, О.Оқюлов, А.Р.Рахмановларнинг умумий таҳрири остида. – Тошкент: “Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси” нашриёт уйи, 2002 йил. –Б. 347.

10. Богуславский М.М. Международное частное право: Учеб. – М.:Юристъ, 1998 – С. 106

11. Богуславский М.М. Международное частное право. Учеб, Норма, М., 2010, 551 б.

12. Федосеева Г.Ю. Международное частное право. Учеб, Eckmo Education, М., 2005, 239 б.

13. Звеков В.П. Коллизии законов в международном частном праве. – М.: Волтерс Клювер, 2007. –С.175.

14. Киселев И.Я. Сравнительное и международное трудовое право. Учебник для вузов. –М.: Дело, 1999.

15. Киселев И.Я.Трудовое право России.-М.: Норма, 2001. –С.240.

16. Усманова М.А., Турсунов Й. Меҳнат ҳуқуқи. –Т.: Илм-зиё, 2006

IV. Илмий адабиётлар ва мақолалар

1. Самиев И.В. Халқаро ва миллий меъёрлар бўйича чет элликларнинг ҳуқуқий ҳолати: миллий ва хорижий тажриба Диссертация Т.: - 2005 Б.168

2. Умаров Т.А. Халқаро хусусий ҳуқуқ бўйича жисмоний шахсларнинг ҳуқуқий ҳолати: Диссертация Т.: - 2005 Б.331

V. Даврий нашр ва журналлар

1. Норов В. Ўзбек дипломатияси: ташаббускорлик, прагматизм ва олийжаноблик.

//Ж. Qonun himoyasida. –Т.: 2003. №8(92). – Б. 20-26

2. Рашидова С.Р. Ўзбекистон Республикасида инсон ҳуқуқ ваэркииликларини ҳимоялаш ва уларга риоя қилишда Омбудсманнинг роли. // Ж. O'zbekistonda ijtimoiy fanlar. -Т.: 2001. №4-5. Б. 56.

3. Ерпылева Н.Ю., Гетьман-Павлова И.В. Проблемы кодификации российского законодательства по международному частному праву / Н. Ю. Ерпылева, И. В. Гетьман-Павлова // Ж. Адвокат, 2008. - № 1. –С.24.

4. Мамадалиев У. Чет эл фуқаролари билан боғлиқ жинояглар // Ҳаёт ва қонун.- 2001.-№4 -Б37.

5. Абдибаева Т. Солиқ академияси “Бухгалтерия ҳисоби ва аудит” кафедраси дотценти Солиқ солиш ва бухгалтерия ҳисоби №8 (98) 2014

VI. Интернет сайлари

1. <http://www.migration.uz> (Ўзбекистон Республикаси ташқи меҳнат миграцияси масалалари агентлиги)

2. <http://www.lex.uz>(Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги Ҳуқукий ахборот билан таъминлаш маркази)

3. www.minjust.uz(Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги)

4. <http://www.mehnat.uz> (Ўзбекистон Республикаси Мехнат ва аҳолини ижтимий муҳофаза қилиш вазирлиги)

5. <http://www.press-servise.uz>(Ўзбекистон Республикаси Президенти матбуот хизмати)

6. <http://www.gov.uz>(Ўзбекистон Республикаси ҳукумати портали)

7. <http://www.parliament.gov.uz>(Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси)

8. <http://uza.uz/uz/society/mehnat-migratsiyasining-huquqiy-asoslari-23.12.2011-20116>

9. <http://www.mvd.uz/uz/press/actualthemes/item/342-migrantning-xalqaro-huquqiy-maqomi-va-o-zbekiston-mehnat-qonunchiligin-takomillashtirishning-ayrim-masalalari.html>

10. http://uzbekistonovozi.uz/uz/articles/index.php?ELEMENT_ID=15656

11. <http://www.mfa.uz/uz/consular/visa/>

12. <http://huquqburch.uz/uz/view/1181>

13. ILO Employment Policy Convention, 1964 (No. 122)
<http://www.minoritycentre.org/library/ilo-employment-policy-convention-1964-no-122>

14. http://www.conventions.ru/view_base.php?id=343 (Конвенция МОТ № 168. О

содействии занятости и защите от безработицы (г. Женева, 21 июня 1988 года)

15. http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/remuner.shtml (Конвенция о дискриминации в области труда и занятой [Конвенция 111] Принята 25 июня 1958 года на сорок второй сессии Генеральной Конференции Международной организации труда.)

16. http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/remuner.shtml (Конвенция о равном вознаграждении мужчин и женщин за труд равной ценности. Принята 29 июня 1951 года на тридцать четвертой сессии Генеральной конференции Международной Организации Труда)

17. http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_6739/ (Конвенция N 95 Международной организации труда "Относительно защиты заработной платы" (принята в г. Женева 01.07.1949) (01 июля 1949 г.)

18. http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW (Конвенция о сохранении прав мигрантов в области социального обеспечения)

Илова

O‘zbekiston Respublikasi
Tashqi ishlar vazirligi
Konsullik boshqarmasiga

(taklif qiluvchi shaxsning ism-sharifi,
fuqaroligi, doimiy yashash manzili va telefoni)

XUSUSIY TAKLIF UCHUN ARIZA

Quyidagi shaxsga viza rasmiylashtirishda yordam berishingizni so‘rayman:

1	Taklif qilinayotgan shaxsning ismi-sharifi, uning avvalgi ismi-sharifi (pasporti asosida va lotin bosma harflari bilan).	
2	Fuqaroligi (avvalgi fuqaroligi)	
3	Tug‘ilgan vaqt (kun, oy, yil) va joyi (shahar va davlat)	
4	Jinsi	
5	Pasport turi, raqami, berilgan sanasi va amal qilish muddati	
6	Ish (o‘qish) joyi (tashkilotning to‘liq nomi va lavozimi)	
7	O‘zbekistongasafarmaqsadivaXChKvaFboshq armasitomonidanberilgantaklifnomaraqami	
8	Qarindoshlik aloqalari (agar bo‘lsa)	
9	O‘zbekistonda safari davomida yashaydigan manzili	
10	O‘zbekistonga safar muddati	dan gacha marta kun (har bir kirishga)
11	Viza olish joyi (davlat / shahar)	O‘zbekiston Respublikasining _____ dagi Elchixonasi/Konsulxonasi
12	Taklifqilinayotganshaxsniyashash-joybilanta’minlashva o‘zaqtidaXChKvaFboshqarmasidanro‘yxatda n o‘tkazishmajburiyati	

Eslatma. Taklif qiluvchi shaxs tomonidan Konsullik boshqarmasiga va taklif qilinayotgan shaxs tomonidan O‘zbekiston Respublikasining xorijdagi diplomatik vakolatxonasi yoki konsullik muassasasiga yolg‘on yoki noto‘g‘ri ma’lumotlarni taqdim etilishi taklif qiluvchi shaxsga viza rasmiylashtirishni to‘xtatishga yoki uni bekor qilishga olib keladi.

Sana _____ Imzo _____ Ismi-sharifi _____

Ariza bilan birga quyidagi hujjatlar topshirilishi shart:

1.IIV XChKvaFB taklifnomasining asl nusxasi.

- 2.Taklif qilinayotgan shaxs pasporti nusxasi.
- 3.Taklif qiluvchi shaxs pasporti nusxasi (doimiy yashash joyidagi ro‘yxat muhri bilan).
- 4.Taklif qiluvchi va taklif qilinayotgan shaxslarning qarindoshlik aloqalarini tasdiqllovchi hujjatlarning nusxalari (agar qarindoshlik aloqalari bo‘lsa). Agar qarindoshlik aloqalari bo‘lmasa, qo‘sishimcha ariza yozilishi lozim.
5. www.evisa.mfa.uzsaytidan elektron anketa

Мехнатфаолиятихуқуқитасдиқномаси

(мехнатбўйичаҳудудийорганными)

(name of the regional labour organization)

МЕҲНАТ ФАОЛИЯТИ ҲУҚУҚИ ТАСДИҚНОМАСИ CONFIRMATION FOR THE EMPLOYMENT

Сурат

Ўзбекистон Республикасида хорижий ишчи кучларини жалб қилиш ва улардан фойдаланиш тартиби тўғрисида Низомга мувофиқ фуқароси

(фуқаро мамлакати)

га

(паспорти тўғрисида маълумотлар)

дан _____ гача

(юридик шахснинг номи, юридик манзили ёки жисмоний шахснинг фамилияси, исми, отасининг исми, паспорти маълумотлари)

да ишлаш (ишлаш муддатини узайтириш) ҳукуки берилади.

Тасдиқнома амалда бўладиган ҳудуд _____

Тасдиқнома кўрсатиб ўтилган иш

берувчига _____

(касби, лавозими)

сифатида касб фаолиятини амалга ошириш учун ҳақиқийдир.

_____ томонидан берилди.

(мехнат бўйича ҳудудий орган номи)

Имзо

Муҳр

Хорижий ишчи кучини жалб қилишга
РУХСАТНОМА

(мөхнат бўйича ҳудудий орган
номи ва манзили)

(name of the regional
labour organization and its
address)

Хорижий ишчи кучини жалб қилишга
РУХСАТНОМА
LICENSE No.

№_____

199_й. «____»_____

Иш
берувчи_____
Employer

(юридик шахс учун: номи ва манзили,
жисмоний шахс

учун: фамилияси, исми, отасининг исми, паспорт маълумотлари, уй
манзили)

Иш беруви томонидан жалб этилаётган
шахс_____

Employer

(иш жойи, лавозими)

Фуқаролиги

паспорт №_____

Citizenship

Passport No.

Рұксатнома берилishi учун асос_____

(туман мөхнат биржасининг таклифи)

Берилган муддат_____ дан _____ гача

Date of issue

(йил,

ої,

кун)

Муддати узайтирилган_____ гача

Extended

Алоҳида шартлар_____

Specifications

Имзо

Мухр

Signature

Seal